

महालेखापरीक्षकको साठिऔं वार्षिक प्रतिवेदन २०७९ सारांश

महालेखापरीक्षकको कार्यालय
काठमाडौं, नेपाल

महालेखापरीक्षकको
साठिऔं वार्षिक प्रतिवेदन
२०७९
सारांश

महालेखापरीक्षकको कार्यालय
काठमाडौं, नेपाल

Serving the Nation and the People

दुरदृष्टि (Vision)

जवाफदेहिता, पारदर्शिता र निष्ठा प्रवर्द्धन गर्ने विश्वसनीय संस्था हुने ।

(Be credible institution in promoting accountability, transparency and integrity)

गन्तव्य (Mission)

राष्ट्रलाई स्वतन्त्र एवं गुणस्तरीय लेखापरीक्षण सेवा प्रदान गर्ने ।

(Provide independent and quality audit service to nation)

मूल्य मान्यता (Core Values)

स्वतन्त्रता	(Independence)
निष्ठा	(Integrity)
पारदर्शिता	(Transparency)
जवाफदेहिता	(Accountability)
व्यवसायिकता	(Professionalism)

प्राक्कथन

नेपालको संविधान र लेखापरीक्षण ऐन, २०७५ बमोजिम संघ, प्रदेश र स्थानीय तहका सरकारी कार्यालय र पूर्ण स्वामित्व भएको संगठित संस्थाको नियमितता, मितव्ययिता, कार्यदक्षता, प्रभावकारिता र औचित्यसमेतको विचार गरी महालेखापरीक्षकबाट अन्तिम लेखापरीक्षण हुने व्यवस्था छ। स्वीकृत वार्षिक कार्यतालिका बमोजिम यो वर्ष ६ हजार ५४३ निकायको आर्थिक कारोबारको विद्युतीय लेखापरीक्षण पद्धतिमा आधारित नेपाल लेखापरीक्षण व्यवस्थापन प्रणालीको प्रयोग गरी जोखिममा आधारित लेखापरीक्षण विधि मार्फत लेखापरीक्षण सम्पन्न गरी लेखापरीक्षण नतिजा, निष्कर्ष र सुझाव समावेश गरी ६० औं वार्षिक प्रतिवेदन तयार गरिएको छ। उच्च जोखिम भएका कार्यालयको सम्बन्धित निकायमा उपस्थित भई लेखापरीक्षण गरिएको छ भने न्यून जोखिम भएका कार्यालयको लेखापरीक्षण दूर लेखापरीक्षण पद्धतिबाट सम्पन्न गरिएको छ। लेखापरीक्षणका अन्तराष्ट्रिय प्रचलन तथा असल अभ्यास साथै सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाहरूको अन्तराष्ट्रिय संगठन (इन्टोसाई) द्वारा प्रतिपादित लेखापरीक्षण मानदण्ड अनुशरण गरी तयार गरिएको नेपाल सरकारी लेखापरीक्षण मानदण्ड अनुसार लेखापरीक्षण गरिएको छ।

सङ्घीय तथा प्रदेश सरकारी निकाय र स्थानीय तह, संगठित संस्था, समिति र अन्य संस्थासमेत यस वर्ष रु.७१ खर्ब ३८ अर्ब १७ करोडको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ। सरकारी निकायतर्फ संघ, प्रदेश र स्थानीय तहसमेतको लेखापरीक्षणबाट रु.१ खर्ब १९ अर्ब ७७ करोड बेरजु कायम भएको छ। सोमध्ये ४ हजार ६८ सङ्घीय सरकारी निकाय तथा कार्यालयको रु.२३ खर्ब ५६ अर्ब ३३ करोडको लेखापरीक्षणबाट रु.५६ अर्ब ३१ करोड (२.३९ प्रतिशत) र प्रदेश निकाय तथा कार्यालय १ हजार २१८ को रु.३ खर्ब १२ अर्ब ७३ करोडको लेखापरीक्षणबाट रु.७ अर्ब २० करोड (२.३० प्रतिशत), ४३४ समिति तथा अन्य संस्थाको रु.३३ खर्ब ६५ अर्ब ८ करोडको लेखापरीक्षणबाट रु.१३ अर्ब ३८ करोड (०.४ प्रतिशत) र ७५१ स्थानीय तह (बक्यौता २ समेत)को रु.११ खर्ब ४ अर्ब १ करोडको लेखापरीक्षणबाट रु.४२ अर्ब ८८ करोड (४.१८ प्रतिशत) बेरजु देखिएको छ। यस्तै सार्वजनिक संस्था ७५ को रु.३१ खर्ब ८२ अर्ब ८७ करोडको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ। सोको अतिरिक्त संगठित संस्थाको लेखापरीक्षणको लागि परामर्श उपलब्ध गराएका ३२ संस्थाको रु.१३ खर्ब ४१ अर्ब ७६ करोडको लेखापरीक्षण भएको छ। परामर्श उपलब्ध गराएका संगठित संस्थासमेत रु.८४ खर्ब ७९ अर्ब ९३ करोडको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ।

गत वर्षसम्मको बाँकी बेरजु रु.४ खर्ब ८३ अर्ब ५९ करोडमा फर्स्यौट तथा समायोजन गरिएको अङ्क रु.१६ अर्ब ३ करोड घटाई यो वर्ष थप भएको रु.१ खर्ब १९ अर्ब ७७ करोडसमेत रु.५ खर्ब ८७ अर्ब ३३ करोड बाँकी रहेको छ। लेखापरीक्षण तथा सम्परीक्षणबाट यो वर्ष रु.२ अर्ब ६१ करोड असुल भएको छ। अद्यावधिक कारबाही गरी टुङ्गो लगाउनुपर्ने रकम गत वर्षसम्म रु.८ खर्ब २९ अर्ब १५ करोड रहेकोमा यो वर्ष रु.९ खर्ब ५९ अर्ब ७९ करोड पुगेको छ। यस वर्ष म्याद ननाघेको पेशकीलाई लगती बेरजु कायम गरिएको छैन सो बाट बेरजु अङ्क र प्रतिशत घटेको छ।

लेखापरीक्षणमा मुख्यतः शासकिय प्रबन्ध, विद्यमान कानूनको पालना, समग्र अर्थतन्त्र, स्रोत परिचालन, योजना एवं बजेट तर्जुमा र कार्यान्वयन, खरिद व्यवस्थापन, वित्त व्यवस्थापन, सार्वजनिक प्रशासन र सुशासन, वित्तीय अनुशासन, आन्तरिक नियन्त्रण, विकास व्यवस्थापन, सार्वजनिक सम्पत्ति व्यवस्थापन, जिम्मेवारी र जवाफदेहिता, सार्वजनिक संस्थान सञ्चालन, संघीयता कार्यान्वयन, स्रोत साधनको उपयोग र उपलब्धि, सूचना प्रविधिको प्रयोग लगायतका विषयहरूको स्वतन्त्रतापूर्वक अध्ययन, मूल्याङ्कन एवं विश्लेषण गरी सुझाव प्रस्तुत गरिएको छ। यस वर्ष वित्तीय लेखापरीक्षणको अतिरिक्त कार्यमूलक, सूचना प्रविधि, वातावरणीय र विशेष लेखापरीक्षण समेत गरिएको छ।

लेखापरीक्षणका क्रममा सम्माननीय राष्ट्रपतिज्यू, उपराष्ट्रपतिज्यू, प्रधानमन्त्रीज्यू, सङ्घीय संसद, सम्माननीय प्रधानन्यायाधिसज्यू प्रतिनिधि सभाका सम्माननीय सभामुखज्यू, राष्ट्रिय सभाका अध्यक्षज्यूबाट प्राप्त मार्गदर्शन एवं सङ्घीय संसद, नेपाल सरकार, संवैधानिक निकाय, प्रदेश सभा तथा प्रदेश सरकार, स्थानीय तह, सार्वजनिक संस्था, लेखापरीक्षण सल्लाहकार समिति, सञ्चारकर्मी, नागरिक समाज, विकास साझेदार, आम नागरिकलगायतबाट प्राप्त सुझावप्रति आभार व्यक्त गर्दछु। अन्त्यमा, नेपाल लेखापरीक्षण व्यवस्थापन प्रणालीको कार्यान्वयनमा सहयोग गर्नुहुने सम्पूर्ण निकाय, संस्था, लेखापरीक्षण कार्य समयमै सम्पन्न गरी प्रतिवेदन तयार गर्न योगदान पुऱ्याउनु हुने कार्यालयका सम्पूर्ण कर्मचारीलाई विशेष धन्यवाद दिन चाहन्छु।

(टंकमणि शर्मा, दंगाल)
महालेखापरीक्षक

विषय-सूची

परिच्छेद	शीर्षक	पृष्ठ
प्राक्कथन		
	लेखापरीक्षणको उद्देश्य, क्षेत्र, पद्धति	१
	महालेखापरीक्षकको दृष्टिमा सार्वजनिक जवाफदेहिता	५
परिच्छेद १	लेखापरीक्षण गरिएका निकायको विवरण	७
परिच्छेद २	लेखापरीक्षणबाट देखिएका बेरुजुको स्थिति	११
परिच्छेद ३	लेखापरीक्षणबाट देखिएका समष्टिगत स्थिति	१५
१.१	संघीय मन्त्रालय तथा निकाय	१५
१.२	प्रदेश मन्त्रालय तथा निकाय	४६
१.३	स्थानीय तह	४८
१.४	कार्यमूलक तथा विशेष लेखापरीक्षण	५१
परिच्छेद ४	प्रतिवेदन कार्यान्वयन स्थिति	५४
परिच्छेद ५	भविष्यमा गर्नुपर्ने सुधार	६२

लेखापरीक्षणको उद्देश्य, क्षेत्र, पद्धति

१. **संवैधानिक तथा कानूनी व्यवस्था** - नेपालको संविधानको धारा २४१ (१) मा राष्ट्रपति र उपराष्ट्रपतिको कार्यालय, सर्वोच्च अदालत, संघीय संसद, प्रदेश सभा, प्रदेश सरकार, स्थानीय तह, संवैधानिक निकाय वा सोको कार्यालय, अदालत, महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय र नेपाली सेना, नेपाल प्रहरी वा सशस्त्र प्रहरी बल, नेपाललगायतका सबै संघीय र प्रदेश सरकारी कार्यालयको लेखा कानूनबमोजिम नियमितता, मितव्ययिता, कार्यदक्षता, प्रभावकारिता र औचित्यसमेतको विचार गरी महालेखापरीक्षकबाट लेखापरीक्षण हुने व्यवस्था छ। संविधानको धारा २४१(२) बमोजिम ५० प्रतिशतभन्दा बढी शेयर वा जायजथामा नेपाल सरकार वा प्रदेश सरकारको स्वामित्व भएको संगठित संस्थाको लेखापरीक्षणका लागि लेखापरीक्षक नियुक्त गर्दा महालेखापरीक्षकसँग परामर्श गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। साथै, संविधानको धारा २४१ (५) बमोजिम अन्य कुनै कार्यालय वा संस्थाको लेखापरीक्षण संघीय कानूनमा व्यवस्था गरी महालेखापरीक्षकबाट गर्न सकिने व्यवस्था छ। लेखापरीक्षण ऐन, २०७५ को दफा ३ अनुसार सरकारी कार्यालय, नेपाल सरकार वा प्रदेश सरकार वा स्थानीय तहको पूर्ण स्वामित्व भएको संगठित संस्थाको लेखापरीक्षण महालेखापरीक्षकबाट हुने व्यवस्था छ।

महालेखापरीक्षकले लेखापरीक्षण ऐन, २०७५ को दफा ८ मा लेखापरीक्षण गर्दा परीक्षण गर्नुपर्ने विषय र दफा ९ बमोजिम औचित्यको दृष्टिकोणबाट परीक्षण गर्न सक्ने विषय तथा दफा ४ बमोजिम अन्तिम लेखापरीक्षण गर्दा लेखापरीक्षणको तरिका, क्षेत्र र अवधि तोक्ने, त्यसबाट प्राप्त भएको तथ्यहरू दर्शाउने, त्यसमा विवेचना तथा आलोचना गर्ने र आर्थिक विवरण उपर आवश्यकताअनुसार रायसहितको प्रतिवेदन जारी गर्न सक्ने व्यवस्था गरेको छ।

२. **उद्देश्य** - संविधानबमोजिम संघ, प्रदेश र स्थानीय तहका सबै सरकारी कार्यालय र संघीय कानूनद्वारा तोकिएका अन्य कार्यालय वा निकायको वित्तीय कारोबार तथा सेवा प्रवाहको नियमितता, मितव्ययिता, कार्यदक्षता, प्रभावकारिता र औचित्यको आधारमा परीक्षण गरी देखिएका व्यहोरा औँल्याई सार्वजनिक वित्तीय व्यवस्थापनमा सुधार एवं जिम्मेवार पदाधिकारीहरूलाई वित्तीय जवाफदेहिता पालना गर्न सुझाउसहितको प्रतिवेदन जारी गर्नु लेखापरीक्षणको मूल उद्देश्य रहेको थियो। लेखापरीक्षणको मूल उद्देश्य हासिल गर्न देहायका विषयसमेत समावेश गरी परीक्षण गरिएको थियो।

वित्तीय लेखापरीक्षण

- तीन वटै तहका सरकारहरूको सञ्चित कोष तथा अन्य सरकारी कोषको तोकिएको ढाँचाअनुरूप वित्तीय विवरण र प्रतिवेदन तयार भै कारोबारको यथार्थ स्थिति चित्रण गरेको,
- कानूनसम्मत तवरले राजस्वलगायत समस्त आमदानी, राजस्व तथा धरौटीको निर्धारण, असुली र दाखिला गरेको र तीनै तहका सरकारबीच प्रचलित कानूनबमोजिम राजस्व बाँडफाँट भएको,
- विनियोजन ऐन बमोजिम सीमाभित्र रही निर्दिष्ट प्रयोजनका लागि खर्च भएको,
- सरकारी ऋण, लगानी, सम्पत्ति र त्यसबाट प्राप्त हुनुपर्ने वा तिर्नु बुझाउनुपर्ने र बुझाइएको सावाँ, ब्याज, लाभांशलगायतको लेखा राखेको,

परिपालनाको लेखापरीक्षण

- प्रचलित कानूनको परिपालना गरी स्रोत साधनको प्राप्ति, परिचालन एवं अभिलेख राखेको,
- आर्थिक कारोबार गर्दा ऐन कानूनको परिपालना गरेको एवं पुष्ट्याँइ गर्ने यथेष्ट प्रमाण राखेको,
- खर्च गर्दा दुरुपयोग हुन नपाउने गरी पर्याप्त कानूनी व्यवस्था भएको, तत्सम्बन्धी नियमन, आन्तरिक नियन्त्रण व्यवस्था पर्याप्त भएको र सोको अनुसरण गरेको,

कार्यमूलक लेखापरीक्षण

- खर्च मितव्ययी तवरले गरेको र कार्यक्रम एवं लक्ष्यअनुसार प्रगति हासिल गरेको,
- नगदी जिन्सी तथा अन्य सरकारी सम्पत्तिसमेतको हानि नोक्सानी र दुरुपयोग हुन नपाउने गरी संरक्षण एवं उपयोग गर्ने व्यवस्था मिलाएको र सोको अनुसरण गरेको,
- कार्यालयको संगठन र व्यवस्थापन तथा कार्य विभाजन यथेष्ट र समुचित रहेको एवं दोहोरो नहुने व्यवस्था मिलाएको,
- निर्दिष्ट उद्देश्य नीतिअनुरूप कार्यक्रम तर्जुमा एवं कार्यान्वयन गरी उपलब्धि हासिल गरेको, कामको गुणस्तर र परिमाण मापदण्डअनुरूप भएको,
- खर्च गर्दा लागत तथा उपलब्धि विश्लेषण गरी उचित ढंगले खर्च गरेको र लागतको तुलनामा प्रतिफल प्राप्त भएको,

विविध विषयको लेखापरीक्षणको

- प्रदेश सरकार, महानगरपालिकाहरू र उपमहानगरपालिकाहरूको पाँच वर्षको कार्यसम्पादन अवस्थाको विशेष लेखापरीक्षणअन्तर्गत बजेट खर्च, कार्यसम्पादन र उपलब्धि मूल्याङ्कन भएको,
 - सूचना प्रविधि प्रणालीको उपयुक्त तवरले विकास एवं प्रभावकारीतवरले उपयोग गरेको,
३. **लेखापरीक्षणको क्षेत्र** - संवैधानिक निकाय, संघीय सरकार, प्रदेश सरकार र स्थानीय तहका सम्पूर्ण कार्यालय, तीन तहका सरकारका पूर्ण स्वामित्व भएको संगठित संस्था, समिति, बोर्ड, कोष, प्राधिकरण र विश्वविद्यालय, संघीय कानूनले लेखापरीक्षण गर्नुपर्ने भनी तोकेका अन्य निकायको आर्थिक वर्ष २०७८।७९ को आर्थिक कारोबार र सोको प्रतिवेदन, बक्यौता र सोसँग सम्बन्धित कागजात समेतलाई लेखापरीक्षण क्षेत्रमा समेटिएको छ। शासकीय प्रबन्ध, सार्वजनिक वित्त व्यवस्थापन, मुलुकी प्रशासन र सेवा प्रवाह, विकास प्रशासन, सार्वजनिक जवाफदेहिता र सुशासनसँग सम्बन्धित विभिन्न पक्षको परीक्षण तथा मूल्याङ्कनलाई लेखापरीक्षणको क्षेत्रमा समावेश गरिएको छ। सोको साथै दिगो विकास लक्ष्य प्राप्तिको लागि सञ्चालित क्रियाकलापको मूल्याङ्कनलाई समेत लेखापरीक्षण क्षेत्रमा समावेश गरिएको छ।
४. **लेखापरीक्षण पद्धति** - वार्षिक लेखापरीक्षण योजना तयार गरी सोसँग सामञ्जस्य हुने गरी मन्त्रालयगत लेखापरीक्षण योजना तथा निकायगत लेखापरीक्षण योजनाका आधारमा कार्यालयले तयार गरेको “नेपाल लेखापरीक्षण व्यवस्थापन प्रणाली” (NAMS) प्रयोग गरी यो वर्ष सबै निकायको विद्युतीय लेखापरीक्षण र

सोको व्यवस्थापन गरिएको छ। लेखापरीक्षण ऐन, २०७५ मा उल्लिखित व्यवस्था, नेपाल सरकारी लेखापरीक्षणमान, वित्तीय, कार्यमूलक, वातावरणीय तथा अन्य सान्दर्भिक लेखापरीक्षण निर्देशिका, मार्गदर्शन र असल अभ्यासको अनुसरण गरी लेखापरीक्षण गरिएको छ। लेखापरीक्षण गर्नुपर्ने निकायहरूलाई जोखिम मूल्याङ्कनको आधारमा न्यून र उच्च जोखिमयुक्त निकायमा वर्गीकरण गरी उच्च जोखिमयुक्त निकायको विस्तृत लेखापरीक्षण गरिएको छ। न्यून जोखिमयुक्त निकायको आन्तरिक नियन्त्रण मूल्याङ्कन प्रणाली आन्तरिक लेखापरीक्षण तथा एकल कोष खाताबाट उपलब्ध सूचना समेतको आधारमा दूरलेखापरीक्षण पद्धतिबाट सम्पन्न गरिएको छ।

समग्र एवं निकायगत जोखिम मूल्याङ्कन गरी पहिचान भएका विषयको परीक्षण गर्ने सन्दर्भमा सक्षम, पर्याप्त तथा सान्दर्भिक प्रमाण सङ्कलन गर्न लेखापरीक्षणको इकाईगत योजनामा उल्लेख गरी नमूना छनौटका आधारमा लेखापरीक्षण गरिएको छ। कार्यमूलक लेखापरीक्षणको सन्दर्भमा केही विषयमा नागरिक समाजलाई संलग्न गराइएको छ भने यस्तो लेखापरीक्षणमा प्रमाण सङ्कलन गर्न अन्तर्वार्ता, प्रश्नावली तयार, सरोकारवालासँग सामूहिक छलफल लगायतका विधि अपनाइएको छ। लेखापरीक्षणमा विशेषतः समस्यामूलक र परिणाममूलक पद्धति अवलम्बन गरिएको छ। प्राविधिकरूपमा जटिल विषयका लेखापरीक्षणमा सम्बन्धित विषयविज्ञको सेवा समेत लिइएको छ। साथै लेखापरीक्षणका समग्र पक्षमा सल्लाहकार समिति र अन्य सरोकारवालासमेतको सुझाउ लिइएको छ। लेखापरीक्षणको गुणस्तर अभिवृद्धि गर्न उच्च तहबाट सुपरिवेक्षण, स्थलगत निरीक्षण, गुणस्तर आश्रयता निर्देशिका बमोजिम प्रारम्भिक प्रतिवेदन जारी पूर्वको पुनरावलोकन र नमूना छनौटको आधारमा सम्पन्न लेखापरीक्षणको गुणस्तर आश्रयता पुनरावलोकनका कार्यहरूसमेत गरिएको छ।

५. **वार्षिक प्रतिवेदन** - संविधानको धारा २९४(१) बमोजिम महालेखापरीक्षकले आफूले गरेको काम कारबाहीको वार्षिक प्रतिवेदन राष्ट्रपतिसमक्ष पेस गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। साथै, संविधानको धारा २९४(२) मा वार्षिक प्रतिवेदनमा खुलाउनुपर्ने कुराहरू संघीय कानून बमोजिम हुने व्यवस्थाअनुरूप लेखापरीक्षण ऐन, २०७५ को दफा १९ (१) को (क) मा महालेखापरीक्षकबाट वर्षभरिमा भए गरेका काम कारबाहीको विवरण, (ख) मा लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोराको सारांश, (ग) मा लेखापरीक्षण प्रतिवेदन कार्यान्वयनको स्थिति र भविष्यमा गर्नुपर्ने सुधार र (घ) मा आवश्यक अन्य कुराहरू खुलाउनुपर्ने व्यवस्थाबमोजिम महालेखापरीक्षकले सम्माननीय राष्ट्रपतिसमक्ष यो ६० औं वार्षिक प्रतिवेदन पेस गरिएको छ। यस प्रतिवेदनमा ६ परिच्छेद तथा २३ अनुसूची रहेका छन्। परिच्छेद १ मा लेखापरीक्षण गरिएका निकायको विवरण, परिच्छेद २ मा लेखापरीक्षणबाट देखिएका व्यहोराको स्थिति, परिच्छेद ३ मा लेखापरीक्षणबाट देखिएका व्यहोरा, परिच्छेद ४ मा लेखापरीक्षण प्रतिवेदनको कार्यान्वयन स्थिति, परिच्छेद ५ मा भविष्यमा गर्नुपर्ने सुधार र परिच्छेद ६ मा कार्यालय गतिविधि समावेश गरिएको छ। संविधानको धारा २९४(३) बमोजिम प्रत्येक प्रदेशको काम कारबाहीको सम्बन्धमा अलग अलग ७ प्रतिवेदन तयार गरिएको छ। स्थानीय तह ७५३ मध्ये ७५१ को (बक्यौतासमेत) अन्तिम प्रतिवेदन जारी गरिएको छ। त्यसैगरी कार्यमूलक, सूचना प्रविधि, विशेष र वातावरणीय लेखापरीक्षणका व्यहोरा समेत वार्षिक प्रतिवेदनमा समावेश गरिएको छ।

महालेखापरीक्षकको दृष्टिमा सार्वजनिक जवाफदेहिता

शासकीय प्रबन्ध

- संघीयता कार्यान्वयनमा तीन तहका सरकारबीच पर्याप्त समन्वय नभएको,
- संविधान कार्यान्वयनमा आएको लामो समय व्यतीत भैसक्दासमेत अत्यावश्यक कानूनहरू तर्जुमा हुन नसकेको,
- स्थानीय तहको उम्मेदवारको निर्वाचन खर्चको स्रोत खुलाई विवरण पेश नभएको,
- संवैधानिक निकायहरूको प्रशासनिक एवं वित्तीय स्वायत्तता कायम गरी भूमिका प्रभावकारी बनाउन नसकिएको,
- स्थानीय तहको व्यवस्थापिका, कार्यपालिका र न्यायिक अधिकारबीच सन्तुलन र नियन्त्रण नभएको,
- तीन तहका सरकारबीच विषयगत संरचना तथा कार्यमा दोहोरोपना रहेको,
- समिति, बोर्ड, परिषद्, संस्थानको कार्य प्रभावकारी हुन नसकेको,
- नियमनकारी निकायको भूमिका प्रभावकारी नभएको,
- जिल्ला समन्वय समितिहरूको भूमिका प्रभावकारी हुन नसकेको ।

अर्थतन्त्र

- आर्थिक वृद्धिदर र राष्ट्रिय बचतमा अपेक्षित वृद्धि हुन नसकेको,
- कृषि र उद्योग क्षेत्रलाई उचित प्राथमिकता र प्रश्रय दिन नसकेको,
- पर्यटन क्षेत्रलाई वैदेशिक मुद्रा आर्जनको मुख्य स्रोत बनाउन नसकेको,
- विप्रेषण र ऋण रकमलाई उत्पादनसँग आवद्ध गर्न नसकेको,
- न्यून विजकीकरण र बजार नियमन नहुँदा राजस्व चुहावट हुने गरेको,
- भन्सार मूल्याङ्कन यथार्थपरक हुन नसकेको,
- मुद्रास्फीति नियन्त्रण हुन नसकेको,
- कमजोर नियमनका कारण ब्याजदरलाई वाञ्छित सीमामा राख्न नसकिएको,
- जल, जमिन, जङ्गल र खानीजन्य स्रोतको पूर्ण उपयोग गर्न नसकिएको,
- हरित ऊर्जालाई पेट्रोलियमजन्य पदार्थको विकल्पमा प्रयोग गर्न नसकिएको,
- उत्पादनमूलक क्षेत्रमा पर्याप्त वैदेशिक लगानी र प्रविधि भित्र्याउन नसकेको,
- अनौपचारिक आर्थिक क्रियाकलापलाई औपचारिक दायरामा ल्याउन नसकेको ।

सार्वजनिक प्रशासन र सुशासन

- संघीय संरचना अनुरूपका कर्मचारी सेवा सम्बन्धी ऐनहरू जारी हुन नसकेको,
- सेवा प्रवाहलाई मितव्ययी, भरपर्दो, छरितो र विश्वसनीय बनाउन नसकेको,
- प्रदेश तथा स्थानीय तहमा दक्ष जनशक्तिको अभाव रहेको,
- वृत्ति विकासमा अनिश्चितता हुँदा कर्मचारी उत्प्रेरित हुन नसकेको,
- सार्वजनिक प्रशासन व्यावसायिक र नतिजामुखी हुन नसकेको,
- साईबर अपराध नियन्त्रण गर्न पर्याप्त कानूनी र सुरक्षा व्यवस्था नभएको,
- पदीय आचरण, नैतिकता र सदाचारिता पालनाको स्थिति कमजोर रहेको,
- अन्तरनिकाय समन्वयमा कमी हुँदा धष्टाचार नियन्त्रण प्रभावकारी हुन नसकेको,
- क्षतिपूर्ति सहितको नागरिक बडापत्र कार्यान्वयनमा नआएको,
- कर्मचारी समायोजनमा देखिएका समस्याले सेवा प्रवाहमा असर परेको,
- सेवाग्राही सन्तुष्टि सर्वेक्षण गरी सेवा प्रवाहमा सुधार नगरेको,
- प्रशासन सुधार आयोगका सुझावको प्रभावकारी कार्यान्वयन हुन नसकेको ।

सार्वजनिक वित्त व्यवस्थापन

- बजेट तर्जुमा गर्दा स्रोतको प्राप्ति र उपयोगको यथार्थ आकलन हुन नसकेको,
- न्यून राजस्व, बढ्दो ऋण र विनिमय दरले स्रोत परिचालनमा प्रभाव परेको,
- बजेट अबण्डा राख्ने र वर्षान्तमा रकमान्तर गरी खर्च गर्ने प्रवृत्ति रहेको,
- संगठित संस्थामा निष्क्रिय मौज्जात रहे तापनि सरकारले ऋण लिनु परेको,
- राजस्व छुट दिने प्रवृत्ति बढ्दै गएको तर नागरिक सहूलियतको मापन नभएको,
- प्रदेश तथा स्थानीय तहको आन्तरिक आय परिचालन प्रभावकारी नभएको,
- संस्थानको सम्पत्ति, शोध र ऋण लगानीको हिसाब यथार्थपरक नरहेको,
- अनुदान रकम उद्देश्य अनुसार उपयोग भएको सुनिश्चित नगरेको,
- वैदेशिक सहायताको प्रतिबद्धता, प्राप्ति र उपयोगबीच अन्तर रहेको,
- अनुयादक तथा वितरणामुखी क्षेत्रमा बजेट खर्च गर्ने प्रवृत्ति बढेको,
- एकीकृत सार्वजनिक वित्त व्यवस्थापन सूचना प्रणाली लागू नगरेको,
- विभाज्य कोषमा सङ्कलित राजस्व समग्रमै बॉडफोर्ट हुन नसकेको,
- लेखापरीक्षणको सुझाव कार्यान्वयन र बेरूज फर्स्याटमा ध्यान नदिएको ।

विकास व्यवस्थापन

- दिगो विकास लक्ष्यको कार्यान्वयन प्रभावकारी नभएको,
- पूर्व तयारी बेगरका योजना पनि बजेटमा समावेश हुने गरेको,
- आयोजना व्यवस्थापनमा स्रोत र दक्ष जनशक्तिको अभाव रहेको,
- आयोजनाको डुइङ्ग, डिजाइन र लागत अनुमानमा कमीकमजोरी रहेको,
- राष्ट्रिय गौरवका आयोजनाको कार्यावधि लम्बिँदा लागत वृद्धि भएको,
- निर्माण व्यवसायीको क्षमताको आधारमा सीमा निर्धारण नभएको,
- सार्वजनिक खरिद नियमावली पटक-पटक संशोधन गर्दा खरिद कार्य प्रभावित भएको,
- सार्वजनिक खरिद तथा निर्माणको गुणास्तरमा उचित ध्यान नदिएको,
- सम्झौताका शर्त पालना नगर्दा क्षतिपूर्ति रकम भुक्तानी गर्नुपरेको,
- परामर्शदाता माथिको निर्भरता र खर्च दुवै बढेको,
- खर्च गर्ने संस्थागत क्षमता कमजोर हुँदा पुँजीगत खर्च न्यून भएको,
- योजना र कार्यक्रमको अनुगमन र मूल्याङ्कन प्रभावकारी नभएको ।

जिम्मेवारी र उत्तरदायित्व

- वित्तीय अनुशासन पालना नगर्ने पदाधिकारीलाई जवाफदेही बनाउन नसकेको,
- मितव्ययिता कार्यविधि र मापदण्ड पूर्णरूपमा पालना नभएको,
- नेपाल वित्तीय प्रतिवेदनमान र नेपाल सार्वजनिक क्षेत्र लेखामान पूर्ण कार्यान्वयन नगरेको,
- सार्वजनिक सम्पत्ति व्यवस्थापन प्रणालीमा सबै सम्पत्तिको अभिलेख नरहेको,
- सार्वजनिक सम्पत्ति लिज प्रक्रिया पारदर्शी र प्रतिस्पर्धात्मक नभएको,
- सार्वजनिक तथा गुठीका अतिक्रमित जग्गा नियन्त्रणमा नआएको,
- आर्थिक अनुशासन पालनालाई कार्यसम्पादन र वृत्ति विकाससँग आवद्ध गर्न नसकिएको,
- वित्तीय निर्णयमा सम्बद्ध पदाधिकारीलाई जिम्मेवार बनाउन नसकेको,
- आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीको पालना नभएको,
- शासन सञ्चालनमा नागरिक सहभागिताले प्राथमिकता पाउन नसकेको,
- सार्वजनिक सुनुवाई तथा सामाजिक परीक्षण उद्देश्यमूलक हुन नसकेको,
- अधिकारप्राप्त अधिकारीलाई सेवाग्राहीप्रति उत्तरदायी बनाउन नसकेको ।

परिच्छेद १

लेखापरीक्षण गरिएका निकायको विवरण

• समष्टिगत लेखापरीक्षण

लेखापरीक्षण गरिएका निकाय र विषय		संख्या	(रु. करोडमा)
(क)	वित्तीय लेखापरीक्षण		
१.	संघीय मन्त्रालय तथा निकाय (बक्यौता १६ समेत)	४०६८	२३५६३४
२.	प्रदेश मन्त्रालय तथा निकाय (बक्यौता ६ समेत)	१२१८	३१२७३
३.	स्थानीय तह (बक्यौता २ समेत)	७५१	११०४०१
४.	समिति र अन्य संस्था (प्रदेशतर्फको ९६ समेत)	४३४	१८२२२
५.	संगठित संस्था	७५	३१८२८७
(ख)	कार्यमूलक लेखापरीक्षण	६	-
(ग)	वातावरणीय लेखापरीक्षण	१	-
(घ)	सूचना प्रविधि लेखापरीक्षण	१	-
(ङ)	विशेष लेखापरीक्षण	१	-
जम्मा		६५४६	७१३८१७

यो वर्ष ४ हजार ६८ संघीय मन्त्रालय तथा निकायको रु.२३ खर्ब ५६ अर्ब ३४ करोड र प्रदेश मन्त्रालय तथा निकाय १ हजार २१८ को रु.३ खर्ब १२ अर्ब ७३ करोड, स्थानीय तह ७५३ मध्ये ७४९ र गत वर्षको बक्यौता २ समेत ७५१ को रु.११ खर्ब ४ अर्ब १ करोड, विश्वविद्यालय, समिति, संस्था, प्रतिष्ठानसमेत ४३४ को रु.१ खर्ब ८२ अर्ब २२ करोड र संगठित संस्था ७५ को रु.३१ खर्ब ८२ अर्ब ८७ करोडसमेत रु.७१ खर्ब ३८ अर्ब १७ करोडको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ। वित्तीय लेखापरीक्षणको अतिरिक्त ६ विषयको कार्यमूलक, १ विषयको वातावरणीय, १ विषयको विशेष र १ विषयको सूचना प्रविधि लेखापरीक्षण गरिएको छ।

१. **संघीय मन्त्रालय तथा निकाय** - यो वर्ष ४ हजार ६८ संघीय सरकारी निकायको विनियोजन/राजस्व/धरौटी र अन्य कारोबारतर्फ निम्नानुसार लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ:

(रु.करोडमा)

क्र. सं.	कारोबार	लेखापरीक्षण सम्पन्न रकम
१	विनियोजन	१२०४८८
२	राजस्व	९८६६७
३	धरौटी	७००८
४	अन्य कारोबार	९४७१
जम्मा		२३५६३४

लेखापरीक्षण सम्पन्न निकायको विवरण अनुसूची १ मा र लेखापरीक्षण रकमको विवरण अनुसूची २ मा उल्लेख छ। गत वर्षसम्म संघीय सरकारी कार्यालयतर्फ २ हजार ९९९ एकाइको रु.६ अर्ब १

करोड लेखापरीक्षण बक्यौता रहेकोमा यो वर्ष १६ एकाइले रु.१ अर्ब ४२ करोडको लेखापरीक्षण गराएका छन्।

२. **प्रदेश मन्त्रालय तथा निकाय** - यो वर्ष ७ प्रदेशअन्तर्गत १ हजार २१८ निकायको रु.३ खर्ब १२ अर्ब ७३ करोडको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ। गत वर्षसम्म प्रदेश कार्यालयतर्फ ५२ एकाइको रु.१ अर्ब ६३ करोड लेखापरीक्षण बक्यौता रहेकोमा यो वर्ष ६ निकायले रु.३९ करोडको लेखापरीक्षण गराएका छन्।
३. **स्थानीय तह** - यो वर्ष महानगरपालिका ६, उपमहानगरपालिका ११, नगरपालिका २७५ र गाँउपालिका ४५९ समेत ७५१ (विगतको बक्यौता २ समेत) स्थानीय तहको रु.११ खर्ब ४ अर्ब १ करोडको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ।
४. **समिति र अन्य संस्था** - यो वर्ष ४३४ समिति र अन्य संस्था (प्रदेशतर्फको ९६ समेत) को रु.१ खर्ब ८२ अर्ब २२ करोडको लेखापरीक्षण गरिएको छ।
५. **संगठित संस्था** - यो वर्ष संगठित संस्थातर्फ ७५ इकाईको रु.३१ खर्ब ८२ अर्ब ८७ करोडको लेखापरीक्षण गरिएको छ। सोको अतिरिक्त ३२ संस्थाको रु.१३ खर्ब ४१ अर्ब ७६ करोडको लेखापरीक्षणका लागि परामर्श दिइएअनुसार लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ।
६. **कार्यमूलक तथा विशेष लेखापरीक्षण** - यो वर्ष ६ विषयको कार्यमूलक, १ विषयको वातावरणीय, १ विषयको विशेष र १ विषयको सूचना प्रविधि लेखापरीक्षण गरिएको छ। लेखापरीक्षण गरिएका विषय देहायानुसार छन्:

क्र.सं.	लेखापरीक्षणको विषय	लेखापरीक्षण प्रकार	सम्बन्धित मन्त्रालय
१.	सार्वजनिक ऋण व्यवस्थापन	कार्यमूलक	अर्थ, राष्ट्रिय योजना आयोग
२.	सार्वजनिक खर्च व्यवस्थापन		अर्थ, राष्ट्रिय योजना आयोग
३.	आयोजना छनौट, प्राथमिकिकरण र विनियोजन		संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन
४.	निर्णय तहमा महिला सहभागिता र अवसर		महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक, राष्ट्रिय योजना आयोग
५.	सरकारी सेवालाई अनलाइन मार्फत प्रवाह गर्ने कार्यक्रम		सूचना तथा सञ्चार
६.	दुरसञ्चार पूर्वाधार व्यवस्थापन		सूचना तथा सञ्चार
७.	नेपाल पक्ष भएका बहुपक्षीय वातावरणीय सम्झौताको कार्यान्वयन अवस्था	वातावरणीय	वन तथा वातावरण
८.	व्यक्तिगत घटना दर्ता तथा सामाजिक सुरक्षा व्यवस्थापन सूचना प्रणाली	सूचना प्रविधि	गृह
९.	प्रदेश सरकार र महानगर तथा उप-महानगरको ५ वर्षको कार्यसम्पादन	विशेष	प्रदेश सरकार तथा महानगर र उपमहानगरपालिका

• सरकारी बजेट र राजस्व कार्यान्वयन स्थिति

७. सरकारी बजेट तथा खर्च - महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट प्राप्त विवरणअनुसार २०७६।७७ र २०७७।७८ को यथार्थ खर्च तथा २०७८।७९ को संघीय सरकारको शीर्षकगत/क्षेत्रगत बजेट अनुमान र यथार्थ खर्च निम्नानुसार छः

(रु.लाखमा)

शीर्षक/क्षेत्र	२०७६।७७ को यथार्थ खर्च	२०७७।७८ को यथार्थ खर्च	२०७८।७९ को		
			बजेट अनुमान	यथार्थ खर्च	प्रतिशत
चालु खर्च	७८४१४८९	८४६२१७३	१००४३५८८	९५४३१६७	९५.०२
पुँजीगत खर्च	१८९०८४७	२२८८३६१	४३५२४०३	२१६२१३१	४९.६८
वित्तीय व्यवस्था (साँवा व्याज भुक्तानी)	११७९०१६	१२१६२२६	२०७९७७६	१३९४७१०	६७.०६
जम्मा	१०९११३५२	११९६६७६०	१६४७५७६७	१३१००००८	७९.५१
सामान्य सार्वजनिक सेवा	५२२९४८९	६३४६१६१	४८४०४८५	५२१७६९३	१०७.७९
रक्षा	४९७९१४	५१९१३९	५२११०४	५३२९७०	१०२.२८
सार्वजनिक शान्ति सुरक्षा	५१८६३८	५७०४२९	५८०८२५	७२३८४८	१२४.६२
आर्थिक मामिला	२६४४३६५	२३६०२२९	४४२०९३९	३३१२४६३	७४.९३
वातावरण संरक्षण	१३५९३२	६५९५९	१२५८२६	५४४७६	४३.२९
आवास तथा सामुदायिक सुविधा	३५१८९४	४४९९५२	८०४६९७	३५०५७२	४३.५७
स्वास्थ्य	४०१९५७	४९६१३१	१४१५५२४	७४९३३६	५२.९४
धर्म र संस्कृति	६८४८९	४०६०२	६६९८९	४६९१८	७०.०४
शिक्षा	३९४००९	३७१४५८	१८००४११	४२६१६६	२३.६७
सामाजिक सुरक्षा	६६८६६५	७४६७००	१८९८९६७	१६८५५६६	८८.७६
जम्मा	१०९११३५२	११९६६७६०	१६४७५७६७	१३१००००८	७९.५१

दृष्टव्यः स्वास्थ्य र शिक्षातर्फको खर्चमा प्रदेश तथा स्थानीय तहमा हस्तान्तरण भई हुने खर्च समावेश छैन।

८. खर्चको स्थिति - महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट प्राप्त विवरणअनुसार यो वर्षको कुल चालु र पुँजीगत खर्चमध्ये रकमको आधारमा बढी खर्च गर्ने संघीय सरकारका पाँच मन्त्रालय तथा अन्य निकायको खर्च विवरण निम्नानुसार छः

(रु.लाखमा)

चालु खर्च				पुँजीगत खर्च			
क्र.सं.	मन्त्रालय/निकाय	रकम	प्रतिशत	क्र.सं.	मन्त्रालय/निकाय	रकम	प्रतिशत
१	अर्थ मन्त्रालय	१३३२२४६	१३.९६	१	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात व्यवस्था	७५८०३५	३५.०६
२	गृह मन्त्रालय	८००५८४	८.३९	२	उर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाइ	३०७७८५	१४.२४
३	रक्षा मन्त्रालय	६१३८९७	६.४३	३	शहरी विकास	२८००८०	१२.९५
४	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या	४८०५९६	५.०४	४	रक्षा मन्त्रालय	१४७९९४	६.८४
५	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि	२९०६५९	३.०५	५	खानेपानी	१३४१४६	६.२०
६	कृषि तथा पशुपन्छी	२७६९५९	२.९०	६	गृह	१०२३४१	४.७३
७	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात व्यवस्था	९०८६६	०.९५	७	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि	७७९४५	३.६१
८	शहरी विकास	७०६२८	०.७४	८	संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन	५८८९१	२.७२
९	निर्वाचन आयोग	५४३७७	०.५७	९	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या	३९९८६	१.८५
१०	सञ्चार तथा सूचना प्रविधि	५२१२८	०.५५	१०	सर्वोच्च अदालत	३०५८४	१.४२
११	अन्य मन्त्रालय तथा निकायहरू	५४८०२२७	५.७४	११	अन्य मन्त्रालय तथा निकायहरू	२२४३४४	१०.३८
	जम्मा	९५४३१६७	१००.००		जम्मा	२१६२१३१	१००.००

चालु र पुँजीगत खर्चवाहेक वित्तीय व्यवस्था खर्च रु.१ खर्ब ३९ अर्ब ४७ करोड रहेको छ। प्रदेश र स्थानीय तह ७५३ लाई गएको अनुदान रकमसमेत अन्य निकायको चालु खर्चतर्फ समावेश रहेको छ।

९. **स्रोतगत खर्च** - महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट प्राप्त विवरणअनुसार संघीय सरकारको २०७६।७७ र २०७७।७८ को यथार्थ खर्च तथा २०७८।७९ को अनुमान र यथार्थ खर्चको स्रोतगत विवरण निम्नानुसार छः

(रु.लाखमा)

स्रोत	२०७६।७७ को यथार्थ खर्च	२०७७।७८ को यथार्थ खर्च	२०७८।७९ को		गत वर्षको तुलनामा वृद्धि प्रतिशत
			अनुमान	यथार्थ खर्च	
नेपाल सरकार	९५१४३०७	९८४५९७३	१२७४९०७३	११५१८१९०	१६.९८
वैदेशिक अनुदान	२३२१५७	३६४८१३	६३३७६२	२७४८१७	-२४.६७
वैदेशिक ऋण	११६४८८८	१७५५९७४	३०९२९३२	१३०७००१	-२५.५७
जम्मा	१०९११३५२	११९६६७६०	१६४७५७६७	१३१००००८	९.४७

- ९.१ यो वर्ष नेपाल सरकारको स्रोततर्फको खर्च रु.११ खर्ब ५१ अर्ब ८२ करोडमध्ये राजस्वबाट रु.९ खर्ब ८९ अर्ब ६२ करोड (८५.९२ प्रतिशत) व्यहोरेको छ।
- ९.२ यो वर्ष वैदेशिक अनुदानतर्फ १८ निकायअन्तर्गत रु.६३ अर्ब ३८ करोड प्राप्त हुने अनुमान रहेकोमा रु.२७ अर्ब ४८ करोड (४३.३६ प्रतिशत) प्राप्त भएको र वैदेशिक ऋणतर्फ १४ निकायअन्तर्गत रु.३ खर्ब ९ अर्ब २९ करोड प्राप्त हुने अनुमान रहेकोमा रु.१ खर्ब ३० अर्ब ७० करोड (४२.२६ प्रतिशत) प्राप्त भएको छ।
१०. **राजस्व असुली** - महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट प्राप्त विवरणअनुसार संघीय सरकारको राजस्वको स्रोतअनुसार २०७६।७७ र २०७७।७८ को यथार्थ असुली तथा २०७८।७९ को अनुमान र यथार्थ असुलीको स्थिति निम्नानुसार छः

(रु.लाखमा)

विवरण	२०७६।७७ को यथार्थ असुली	२०७७।७८ को यथार्थ असुली	२०७८।७९ को		
			अनुमान	असुली	प्रतिशत
कुल राजस्व	७५५५७५२	८६८६०२९	१०२४९०७३	९८९६२१७	९६.५६
१. कर राजस्व	६१३३९०५	७६१०५६६	९११५००७	८५६२६४०	९३.९४
२. अन्य राजस्व (गत वर्षको नगद मौज्जात र बेरुजूसमेत)	१३९६७५७	१०४३२२८	११३४०६६	१३०५१९३	११५.०९
३. साँवा फिर्ता	२५०९०	३२२३५	-	२८३८४	-

गत वर्षको तुलनामा यो वर्ष राजस्व असुली १३.९३ प्रतिशतले बढेको देखिन्छ। आर्थिक वर्ष २०७८।७९ को असुलीमा गत वर्षको नगद मौज्जात र बेरुजू दाखिला भएको रु.४८ अर्ब ५० करोड ४८ लाख समेत समावेश छ। बजेट अनुमान नगरेको साँवा फिर्ताबाट रु.२ अर्ब ८३ करोड ८४ लाख प्राप्त भएको छ।

परिच्छेद २

लेखापरीक्षणबाट देखिएका बेरुजुको स्थिति

१. बेरुजू - आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ को दफा २(त) मा प्रचलित कानूनबमोजिम पुन्याउनुपर्ने रीत नपुन्याई कारोबार गरेको वा राख्नुपर्ने लेखा नराखेको तथा अनियमित वा बेमनासिब तरिकाले आर्थिक कारोबार गरेको भनी लेखापरीक्षण गर्दा औल्याइएको वा ठहर्न्याएको कारोबारलाई बेरुजूको रूपमा परिभाषित गरिएको छ।

सोही ऐनले बेरुजूलाई असुल गर्नुपर्ने, नियमित गर्नुपर्ने र पेस्की गरी ३ वर्गमा वर्गीकरण गरेको छ। यस कार्यालयले बेरुजू वर्गीकरण गर्दा असुल गर्नुपर्ने बेरुजूमा हिनामिना र मस्यौट, हानि नोक्सानी र अन्य असुल गर्नुपर्ने बेरुजू समावेश गरेको छ भने नियमित गर्नुपर्ने बेरुजूलाई अनियमित भएको, प्रमाण कागजात पेस नभएको, जिम्मेवारी नसारेको र शोधभर्ना नलिएको गरी ४ समूहमा वर्गीकरण गरेको छ। पेस्कीलाई कर्मचारी, मोबिलाइजेसन र अन्य पेस्कीमा वर्गीकरण गरिएको छ।

यो वर्ष संघीय सरकारी कार्यालय, प्रदेश सरकारी कार्यालय, स्थानीय तह, अन्य समिति र संस्थातर्फ लेखापरीक्षणबाट औल्याइएको बेरुजू रु.१ खर्ब १९ अर्ब ७७ करोड ७० लाख रहेको छ। सो बेरुजू अङ्कको वर्गीकरण निम्नानुसार छः

(रु.लाखमा)

वर्गीकरण	संघीय सरकारी कार्यालय	प्रदेश सरकारी कार्यालय	स्थानीय तह	समिति/ अन्य संस्था	जम्मा	कुल बेरुजूको प्रतिशत
१. असुल गर्नुपर्ने	१९१८१४	७५१४	५९०५७	४५८७८	३०४२६३	२५.४०
२. नियमित गर्नुपर्ने	३३७८९५	५२४४४	३२४६१२	७९५६८	७९४५१९	६६.३३
२.१ अनियमित भएको	३७३४७	१८०१७	११७८६९	२५५४७	१९८७८०	१६.६०
२.२ प्रमाण कागज पेस नभएको	२९७९१७	३४४२७	२०६५५९	५२२१७	५९११२०	४९.३४
२.३ जिम्मेवारी नसारेको	०	०	०	०	०	०.००
२.४ शोधभर्ना नलिएको	२६३१	०	१८४	१८०४	४६१९	०.३९
३. पेस्की	३३४००	१२०९२	४५१४०	८३५६	९८९८८	८.२७
जम्मा बेरुजू	५६३१०९	७२०५०	४२८८०९	१३३८०२	११९७७७०	१००.००

द्रष्टव्यः १. उल्लिखित पेस्की अङ्कमा म्याद ननाघेको पेस्की समावेश छैन ।

२. संगठित संस्थाहरूको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरुजूको लगत राखे एवं सम्परीक्षण गर्ने कार्य सम्बन्धित निकायबाटै हुने भएकोले उल्लिखित अङ्कमा समावेश छैन ।

२. लेखापरीक्षण एवं बेरुजू अङ्क - यो वर्ष ६ हजार ५४६ सरकारी निकायको रु.७१ खर्ब ३८ अर्ब १६ करोड ७४ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ। लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएका निकाय र विषयगत अवस्था निम्नानुसार छः

(रू. लाखमा)

लेखापरीक्षण गरिएका निकाय र विषय	संख्या	रकम	बेरुजु	बेरुजु प्रतिशत
१. संघीय मन्त्रालय तथा निकाय (बक्यौता ४८ समेत)	४०६८	२३५६३३७९	५६३१०९	२.३९
२. प्रदेश मन्त्रालय तथा निकाय (बक्यौता १२ समेत)	१२१८	३१२७३०५	७२०५०	२.३०
३. स्थानीय तह (बक्यौता ५५ समेत)	७५१	११०४०१००	४२८८०९	३.८८
४. संगठित संस्था, समिति र अन्य संस्था	५०९	३३६५०८९०	१३३८०२	०.४०
जम्मा	६५४६	७१३८१६७४	११९७७७०	१.६८

द्रष्टव्यः संगठित संस्थाको बेरुजु लगत कायम नगरिने भएकोले यस तालिकामा समावेश गरिएको छैन।

३. **अद्यावधिक बेरुजु** - संघीय सरकारी कार्यालय, प्रदेश सरकारी कार्यालय, स्थानीय तह र संस्थातर्फ लेखापरीक्षणबाट औल्याइएको अद्यावधिक बेरुजु रू. ५ खर्ब ८७ अर्ब ३३ करोड ९४ लाख रहेको छ। अद्यावधिक बेरुजु गत वर्ष भन्दा २१.४५ प्रतिशतले बढेको छ।

(रू.लाखमा)

विवरण	विगतको बेरुजु	समायोजनबाट थप (घट)	फर्स्यौट तथा सम्परीक्षण	विगतको खुद बाँकी	चालू वर्षको थप बेरुजु	अद्यावधिक बाँकी बेरुजु
संघीय सरकारी कार्यालय	२४७१३८१	-२२४	७२९३७	२३९८२२०	५६३१०९	२९६१३२९
प्रदेश सरकारी कार्यालय	१८२७११	१२	१०९९३	१७१७३०	७२०५०	२४३७८०
स्थानीय तह	१३६३२२४	०	६५९७९	१२९७२४५	४२८८०९	१७२६०५४
अन्य संस्था समिति (प्रदेश समेत)	८१८६४८	-९९५६	२६३	८०८४२९	१३३८०२	९४२२३१
जम्मा	४८३५९६४	-१०९६८	१५०१७२	४६७५६२४	११९७७७०	५८७३३९४

४. **कारबाही टुङ्गो लगाउनुपर्ने रकम** - संघीय तथा प्रदेश सरकारी कार्यालय, स्थानीय तह, अन्य समिति र संस्थातर्फको बेरुजूका अतिरिक्त लेखापरीक्षण बक्यौता, राजस्व बक्यौता, शोधभर्ना लिनुपर्ने वैदेशिक अनुदान तथा ऋण रकमका सम्बन्धमा समयमा नै कारबाही टुङ्गो लगाउनुपर्ने अद्यावधिक रकम रू.३ खर्ब ७२ अर्ब ४५ करोड १३ लाख रहेको छ। उक्त रकम गत वर्षभन्दा ७.७८ प्रतिशतले बढेको छ।

(रू.लाखमा)

क्र.स.	विवरण	गत वर्षसम्म	यस वर्ष थप /घट	अद्यावधिक रकम
१	लेखापरीक्षण बक्यौता (प्रदेश समेत)	६९६०८	८४२२	७८०३०
२	राजस्व बक्यौता	३१२६१०६	१३१२२२	३२५७३२८
३	शोधभर्ना लिन बाँकी वैदेशिक अनुदान	११५६९८	३४९०८	१५०६०६
४	शोधभर्ना लिन बाँकी वैदेशिक ऋण	१२३६९१	९४३५८	२१८०४९
५	जमानत बसी दिएको ऋणको भाखा नाघेको साँवा ब्याज	२०५००	०	२०५००
	जम्मा	३४५५६०३	२६८९१०	३७२४५१३

उक्त रकममा अद्यावधिक बेरुजू रू. ५ खर्ब ८७ अर्ब ३३ करोड ९४ लाख थप गर्दा कारबाही गरी टुङ्गो लगाउनुपर्ने अद्यावधिक रकम रू.९ खर्ब ५९ अर्ब ७९ करोड ७ लाख पुगेको छ। कारबाही टुङ्गो लगाउनुपर्ने रकम बढ्नुमा राजस्व बक्यौता तथा बेरुजू रकम मुख्य कारण रहेको देखिन्छ।

५. बेरुजु विश्लेषण - संघीय र प्रदेश सरकारी कार्यालय, स्थानीय तह, संगठित संस्था, अन्य समितिको बेरुजुको अवस्था निम्नानुसार रहेको छः

५.१. यो वर्ष संघीय र प्रदेश सरकारी कार्यालय, स्थानीय तह, संगठित संस्था, समिति तथा अन्य संस्थासमेतको रु.७१ खर्ब ३८ अर्ब १७ करोडको लेखापरीक्षण गर्दा प्रारम्भिक प्रतिवेदनबाट रु.१ खर्ब २९ अर्ब ५६ करोड बेरुजु देखिएको छ। सोमध्ये प्रतिवेदन अवधिसम्म रु.९ अर्ब ७८ करोड (कुल बेरुजुको ७.५५ प्रतिशत) सम्परीक्षण गराएबाट रु.१ खर्ब १९ अर्ब ७८ करोड बेरुजु फर्स्यौट हुन बाँकी रहेको छ। यो वर्षसम्म फर्स्यौट गर्न बाँकी कुल बेरुजु रु.५ खर्ब ८७ अर्ब ३४ करोड छ।

५.२. संघीय सरकारी कार्यालयतर्फ यो वर्ष रकमगत आधारमा बढी बेरुजु हुने मन्त्रालय निम्नानुसार छन्ः

(रु. लाखमा)

क्र.सं.	मन्त्रालय/निकाय	लेखापरीक्षण अङ्क	बेरुजु अङ्क				कुल बेरुजुको प्रतिशत	ले.प.अङ्कको तुलनामा बेरुजु प्रतिशत
			असुल गर्नुपर्ने	नियमित गर्नुपर्ने	पेस्की बाँकी	जम्मा		
१	अर्थ	१६३६१६३८	८७०५९	२३७५४७	८१	३२४६८८	५७.६६	१.९८
२	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात व्यवस्था	१२०९६६४	२९३५६	४०५८८	१८०३०	८७९७४	१५.६२	७.२७
३	सञ्चार तथा सूचना प्रविधि	१४४५१०	२६१६१	२५८	६४०	२७०५८	४.८१	१८.७२
४	कृषि तथा पशुपन्छी विकास	३३००३३	२४१४४	७११	५१६	२५३७१	४.५१	७.६९
५	गृह	१११७६२८	१८१५	८९७३	४९१९	१५७०८	२.७९	१.४१
६	भूमि व्यवस्था, सहकारी तथा गरिबी निवारण	५४८८७३	८२७०	५०५८	९६	१३४२४	२.३८	२.४५
७	उर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाइ	४३९६१६	१८७४	१०१९७	९०१	१२९७२	२.३०	२.९५
८	सहरी विकास	४१६९२७	२०४४	७६११	१३०९	१०९६४	१.९५	२.६३
९	खानेपानी	१५८४०२	३०२४	४८४५	९१७	८७८५	१.५६	५.५५
१०	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या	५३१४४८	३११७	३५१५	२०४२	८६७४	१.५४	१.६३
११	अन्य	२२९०४३०	४९४९	१८५९१	३९५०	२७४९१	४.८८	१.२०
	जम्मा	२३५६३३७९	१९१८१४	३३७८९४	३३४००	५६३१०८	१००	२.३९

उल्लिखित दश मन्त्रालयमा संघीय सरकारी कार्यालयतर्फको कुल बेरुजुको ९५.१२ प्रतिशत रहेको छ। यसैगरी प्रदेश सरकारतर्फ लेखापरीक्षण अङ्कको तुलनामा २.३० प्रतिशत बेरुजु कायम भएकोमा सबैभन्दा बढी कर्णाली प्रदेशको ३.९२ प्रतिशत र सबैभन्दा घटी गण्डकी प्रदेशको १.२३ प्रतिशत रहेको छ। स्थानीय तहतर्फ लेखापरीक्षण अङ्कको तुलनामा ३.८८ प्रतिशत बेरुजु कायम भएकोमा सबैभन्दा बढी तेह्रथुम जिल्लाको आठराई गाउँपालिकामा २०.३१ प्रतिशत र सबैभन्दा घटी प्युठान जिल्लाको मल्लरानी र सरुमारानी गाउँपालिकाको बेरुजु शून्य रहेको छ। यो वर्षको लेखापरीक्षणबाट ५ प्रतिशतभन्दा कम बेरुजु हुने ५४०, ५ देखि १५ प्रतिशतसम्म बेरुजु हुने २०५ र १५ प्रतिशतभन्दा बढी बेरुजु हुने स्थानीय तह ६ रहेका छन्।

५.३. यो वर्ष ४ हजार ६८ संघीय सरकारी कार्यालयको लेखापरीक्षण गरिएकोमा १ हजार ९२९ कार्यालय (४७.४२ प्रतिशत) मा उल्लेख्य बेरुजु देखिएन। प्रदेश सरकारी कार्यालयतर्फ १ हजार २१८ को लेखापरीक्षण गरेकोमा ४४४ कार्यालय (३६.५४ प्रतिशत) मा उल्लेख्य बेरुजु देखिएन।

५.४. यो वर्ष संघीय सरकारी कार्यालय, प्रदेश र स्थानीय तहको (बक्यौता समेत) १ लाख ९० हजार ३८० दफा बेरुजू देखिएकोमा ६२ हजार ४०९ दफा सैद्धान्तिक र १ लाख २० हजार ६९४ दफा लगती बेरुजू कायम भएको छ।

५.५. संघीय सरकारी कार्यालय, प्रदेश सरकारी कार्यालय, स्थानीय तह, अन्य समिति र संस्थातर्फ यो वर्ष लेखापरीक्षणबाट असुल गर्नुपर्ने देखिएको संघीय सरकारी कार्यालयतर्फका २६ मन्त्रालय/निकाय अन्तर्गतका कार्यालयले लेखापरीक्षणको क्रममा रु.११ करोड ९० लाख र प्रारम्भिक प्रतिवेदन पठाएपछि १४ निकाय/मन्त्रालय अन्तर्गतका कार्यालयले रु.२३ करोड ६७ लाख तथा अन्य निकायले रु.३ करोड ७६ लाख, प्रदेश सरकार मातहतका निकायले रु.८ करोड ९३ लाख र स्थानीय तहले रु.२ अर्ब १३ करोड ६९ लाखसमेत रु.२ अर्ब ६१ करोड ९५ लाख असुल गराएका छन्।

यो वर्षको संघीय सरकारी कार्यालयतर्फ लेखापरीक्षणबाट असुल गर्न बाँकी देखिएको रु.१९ अर्ब १८ करोड १४ लाखमध्ये १० मन्त्रालय/निकायको रु.१८ अर्ब ७३ करोड ७४ लाख (९७.६९ प्रतिशत) र बाँकी मन्त्रालय/निकायको रु.४४ करोड ४० लाख (२.३१ प्रतिशत) देखिएको छ।

५.६. संघीय सरकारी कार्यालयतर्फ म्याद नाघेको गत वर्षसम्मको पेस्की रु.६३ अर्ब ८८ करोड ७१ लाख बाँकी रहेकोमा यस वर्ष थप भएको रु.३ अर्ब ३४ करोड समेत कुल पेस्की रु.६७ अर्ब २२ करोड ७१ लाख बाँकी रहेको छ।

त्यस्तै संघ र प्रदेशतर्फको समिति, अन्य संस्थातर्फ यो वर्षको रु. ८३ करोड ५६ लाख पेस्की बाँकी देखिएको छ।

संवैधानिक निकायहरू राष्ट्रपतिको कार्यालय, उपराष्ट्रपतिको कार्यालय, अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग, महालेखा परीक्षकको कार्यालय, न्याय परिषद् र राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगमा उल्लेख्य बेरुजू देखिन आएन।

परिच्छेद ३

लेखापरीक्षणबाट देखिएका समष्टिगत स्थिति

संघीय मन्त्रालय तथा निकाय

- संघीय सञ्चित कोष - संघीय सञ्चितकोषको आर्थिक विवरणअनुसार २०७८।७९ मा समग्र राजस्व, अनुदान र ऋण (आन्तरिक र बाह्य) समेत रु.१३ खर्ब ६९ अर्ब ४३ करोड ३३ लाख प्राप्ति मध्ये चालु, पुँजीगत र वित्तीय व्यवस्थातर्फ रु.१३ खर्ब ९ अर्ब ८७ करोड ४३ लाख खर्च गरी रु.५९ अर्ब ५५ करोड ९० लाख बचत रहेको देखिन्छ। यो वर्षको उक्त बचतमा गत वर्षसम्मको ऋणात्मक मौज्जात रु.१ खर्ब ११ अर्ब ९६ करोड ३४ लाख २०७९ आषाढ मसान्तमा समायोजन गर्दा रु.५३ अर्ब ९१ करोड १४ लाख ऋणात्मक मौज्जात देखिन्छ। नेपाल सरकारले नगदमा आधारित लेखा प्रणाली अपनाएकोले कोषको मौज्जात ऋणात्मक नहुनुपर्नेमा विगत वर्षदेखि नै यसरी ऋणात्मक मौज्जात देखिएको छ। यस सम्बन्धमा यकिन गरी यथार्थ विवरण तयार गर्नुपर्दछ।
- समग्र आर्थिक अवस्था - देशको आर्थिक वृद्धिदर पन्ध्रौँ योजनामा औसत १०.३ प्रतिशत तथा २०७८।७९ मा ९.९ प्रतिशत हुने लक्ष्य रहेकोमा ५.८४ प्रतिशतमात्र रहेको छ। पन्ध्रौँ योजना र यो वर्ष उपभोक्ता मुद्रास्फीति दर ६ प्रतिशतमा सीमित गर्ने लक्ष्य रहेकोमा ६.३२ प्रतिशत रहेको देखिन्छ। यद्यपि नेपाल राष्ट्र बैङ्कको विवरणअनुसार थोक मुद्रास्फीति दर ९.५१ प्रतिशत रहेको देखिन्छ। पन्ध्रौँ योजना तथा यो वर्ष पुँजीगत खर्च कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको क्रमशः १८.६ प्रतिशत र १७.४ प्रतिशत गर्ने लक्ष्य रहेकोमा यो वर्ष ४.५ प्रतिशत मात्र पुगेको देखिन्छ। यो वर्ष वैदेशिक अनुदानको उपयोग कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको १.४ प्रतिशत रहने उल्लेख गरे पनि ०.४ प्रतिशत मात्र रहेको देखिन्छ। निर्यातलाई यो वर्ष कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको तुलनामा १२.६ प्रतिशत पुऱ्याउने लक्ष्य लिइएकोमा ४.१ प्रतिशत रहेको देखिन्छ। मुलुकको विगत ३ वर्षको प्रमुख आर्थिक परिसूचकहरू निम्नानुसार छन्:

(प्रतिशतमा)

विषय	लक्ष्य (पन्ध्रौँ योजना अनुसार)		प्रगति		
	२०८०।८१	२०७८।७९	२०७६।७७	२०७७।७८	२०७८।७९
आर्थिक वृद्धिदर	१०.३	९.९	-२.१	४.२५	५.८४
उपभोक्ता मुद्रास्फीति दर	६.०	६	६.२	३.६	६.३२
कुल राजस्व/गार्हस्थ्य उत्पादन	३०.०	२८	२०.२८	२१.९	२३
कुल सरकारी खर्च/गार्हस्थ्य उत्पादन	४३.३	४२.९	२७.८७	२८	२६.७
चालु खर्च/गार्हस्थ्य उत्पादन	१७.९	१९.९	२०.०३	१९.८	१९.८
पुँजीगत खर्च/गार्हस्थ्य उत्पादन	१८.६	१७.४	४.८३	५.४	४.५
वैदेशिक अनुदान/गार्हस्थ्य उत्पादन	३.०	१.४	०.५	०.६३	०.४
वैदेशिक ऋण/गार्हस्थ्य उत्पादन	५.७	६	४.२	३.०६	२.५
आन्तरिक ऋण/गार्हस्थ्य उत्पादन	४.३	४.३	५.०	५.२४	४.८
व्यापार घाटा/गार्हस्थ्य उत्पादन	३५.३	३८.३	२८.१	३२.७	३५.५
निर्यात /गार्हस्थ्य उत्पादन	१५.७	१२.६	२.५	३.३	४.१
आयात /गार्हस्थ्य उत्पादन	५१.०	५०.९	३०.६	३६.०	३९.६
बजेट घाटा/गार्हस्थ्य उत्पादन	१०.०	१०.३	८.१२	७.०५	५.४

स्रोत: पन्ध्रौँ योजना र आर्थिक सर्वेक्षण २०७९।८०

योजना अवधिको तेस्रो वर्षको प्रगति योजनाको लक्ष्यभन्दा न्यून रहेकाले समष्टिगत आर्थिक परिसूचकहरू सकारात्मक देखिँदैनन्। आयात नियन्त्रण, निर्यात प्रवर्द्धन, सरकारी खर्च व्यवस्थापन, वैदेशिक सहायताको प्रभावकारी परिचालन, उपभोग, बचत तथा लगानी विस्तारमा सरकारी, निजी र सहकारी क्षेत्रबाट समन्वयात्मक रूपमा प्रयास गर्नुपर्ने देखिन्छ।

३. **राजस्व अनुमान र असुली** - अर्थ मन्त्रालयबाट प्राप्त विवरणअनुसार ३ वर्षको राजस्व असुली देहायअनुसार छः

(रु.लाखमा)

विवरण	२०७६।७७			२०७७।७८			२०७८।७९		
	लक्ष्य	असुल	असुल प्रतिशत	लक्ष्य	असुल	असुल प्रतिशत	लक्ष्य	असुल	असुल प्रतिशत
आयकर	२८०३५१०	२१९६८९५	७८.३६	२३८०३८७	२३००७७३	९६.६६	२८९४९९६	२६००८५४	८९.८०
मूल्य अभिवृद्धि कर	३१५०००८३	२२४०७०५	७१.१३	३०२९६८७	२८२०९९१	९३.३३	३१६३६१०	३१४२७९१	९९.३०
अन्तः शुल्क	१६९९८२१	१००६२२६	५९.२०	१५५५०४१	१३३७८०५	८६.०३	१८२१६७८	१६६७७७७	९१.६०
भन्सार महसुल	२१३२००४	१३७९९०३	६४.७२	१९३५४४७	२०१३८९६	१०४.०५	२७८९२४०	२४१७८११	८६.७०
अन्य कर	१३३४९१५	१५८९३९५	११९.०६	१२१४९२२	१३१४८७६	१०७.३४	११३६४७९	१३३४९४४	११७.४६
जम्मा:	१११२०३३३	८४१३१२४	७५.६६	१०११७५८४	९७८७५४१	९६.७४	११८०६००३	१११६४१७७	९४.६०

(स्रोत: अर्थ मन्त्रालय, २०७८।७९)

उल्लिखित विवरणअनुसार २०७८।७९ मा रु.११ खर्ब १६ अर्ब ४१ करोड ७७ लाख (अन्य प्राप्तिसमेत) राजस्व असुल भएको देखिन्छ जुन गत वर्षको तुलनामा १४.१० प्रतिशतले बढी हो। यो वर्षको लक्ष्य रु.११ खर्ब ८० अर्ब ६० करोड ३ लाखको तुलनामा ९४.६० प्रतिशत सङ्कलन भएको छ। सोमध्ये कर राजस्व रु.९ खर्ब ८४ अर्ब १६ करोड ४२ लाख र गैरकर राजस्व रु.८३ अर्ब ७९ करोड ४४ लाख असुल भएको छ।

४. **राजस्व संरचना** - नेपाल सरकारको राजस्वको वार्षिक विवरण २०७८।७९ मा कर राजस्व बाँडफाँट हुने राजस्वबाहेक रु.५ खर्ब ६६ अर्ब ९७ करोड ६६ लाख, अन्य राजस्व रु.७५ अर्ब ७३ करोड ११ लाख, बेरुजू अनुदान फिर्ता लगायत विविध प्राप्त रु.४८ अर्ब ५० करोड ४९ लाख, बाँडफाँट हुने मूल्य अभिवृद्धि कर रु.३ खर्ब १४ अर्ब २२ करोड ७७ लाख, बाँडफाँट हुने अन्तःशुल्क रु.१ खर्ब ३ करोड १२ लाख ७७ हजार, बाँडफाँट हुने रोयल्टी रु.५ अर्ब १९ करोड ७९ लाख र वैदेशिक अनुदान रु.१५ अर्ब ५१ करोड ५१ लाख रहेको छ।

महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले तयार गरेको राजस्वको वार्षिक प्रतिवेदन भाग ४ अनुसार सञ्चित कोष हिसाबमा राजस्व संकलन रु.११ खर्ब २९ अर्ब २८ करोड १० लाख उल्लेख भएकोमा अर्थ मन्त्रालयबाट तयार भएको राजस्वको विवरणमा बाँडफाँट हुने रकमसमेत रु.११ खर्ब १६ अर्ब ४१ करोड ७७ लाख उल्लेख गरेकोले रु.१२ अर्ब ८६ करोड ३२ लाख फरक परेको छ।

५. **बजेट विनियोजन र खर्च** - आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ को दफा १०(३) मा बजेट विनियोजन गर्दा खर्च गर्न सक्ने क्षमतासमेतको आधारमा गर्नुपर्ने उल्लेख छ। आर्थिक वर्ष २०७८।७९ मा रु.१६ खर्ब ४७ अर्ब ५७ करोड ६७ लाख बजेट विनियोजन भएकोमा रु.१३ खर्ब ९

अर्ब ८७ करोड ४३ लाख (७९.५० प्रतिशत) खर्च भएको छ। नेपाल सरकारको कुल बजेटमध्ये २०७६।७७ मा ७९.९८ प्रतिशत र २०७७।७८ मा ८९.९५ प्रतिशत खर्च भएको थियो। बजेट विनियोजन अनुरूप खर्च हुने क्रम घट्दो दरमा रहेको देखियो। विनियोजन अनुरूप खर्च नहुनुमा बजेट तर्जुमाको लागि पर्याप्त गृहकार्य नहुने, प्राविधिक अध्ययन र तयारी बिना बजेट माग गर्ने, आयोजनाको लागि पर्याप्त बजेट नराखी रकमान्तर गरी थप गर्ने तथा आर्थिक वर्षको सुरु देखिनै ठेक्का बन्दोबस्त नगर्ने कारण रहेका छन्।

६. **पन्ध्रौँ योजनाको तेस्रो वर्षको उपलब्धि - पन्ध्रौँ योजना कार्यान्वयनमा आएको आधार वर्षको तुलनामा तेस्रो वर्षमा केही सूचकमा सुधार आए तापनि धेरै सूचकमा अपेक्षाकृत उपलब्धि हासिल भएको छैन।** अपेक्षित सूचक तथा उपलब्धिको स्थिति निम्नानुसार छः

क्र.सं.	सूचक	आधार वर्ष २०७५।७६	२०७८।७९ को लक्ष्य	२०७८।७९ को अनुमानित उपलब्धि
१.	वार्षिक औसत आर्थिक वृद्धिदर (आधारभूत मूल्यमा, प्रतिशत)	६.८	७	५.८
२.	कृषि क्षेत्रको वार्षिक औसत वृद्धिदर (प्रतिशत)	४.८	३.९	२.३०
३.	उद्योग क्षेत्रको वार्षिक औसत वृद्धिदर (प्रतिशत)	१२.२	१०.४	१०.९९
४.	सेवा क्षेत्रको वार्षिक औसत वृद्धिदर (प्रतिशत)	७.९	७.७	५.९३
५.	वार्षिक औसत मुद्रास्फीति (प्रतिशत)	४.६	६.५	६.०९
६.	प्रतिव्यक्ति राष्ट्रिय आय (अमेरिकी डलरमा)	१०४७	१३२९	१३८९
७.	गरिबीको रेखामुनिको जनसंख्या (प्रतिशत)	१८.७	१३	-
८.	मानव विकास सूचकाङ्क	०.५७९	०.६११	०.६०२
९.	अपेक्षित आयु (जन्म हुँदाको) वर्ष	६९.७	७१.५	७१.१
१०.	आधारभूत खानेपानी सेवा पुगेको जनसंख्या (प्रतिशत)	८९	९५.०	९५
११.	१५-२४ वर्ष उमेर समूहको साक्षरता दर (प्रतिशत)	९२	९४.०	८८.९०
१२.	विद्युत उत्पादन (जडित क्षमता, मेगावाट)	१२५०	२९७४	२३८९
१३.	विद्युतमा पहुँच प्राप्त परिवार (प्रतिशत)	८८	९७	९४
१४.	इन्टरनेट सेवामा पहुँच प्राप्त जनसंख्या (प्रतिशत)	६५.९	८५	८५

स्रोत: राष्ट्रिय योजना आयोगको वार्षिक प्रतिवेदन, २०७८।७९

उल्लिखित विवरणअनुसार वार्षिक आर्थिक वृद्धिदर, कृषि क्षेत्रको वार्षिक वृद्धिदर, उद्योग क्षेत्रको वार्षिक वृद्धिदर र सेवा क्षेत्रको वार्षिक वृद्धिदर क्रमशः ७ प्रतिशत, ३.९ प्रतिशत, १०.४ प्रतिशत र ७.७ प्रतिशत हासिल गर्ने लक्ष्य रहेकोमा क्रमशः ५.८ प्रतिशत, २.३० प्रतिशत, १०.९९ प्रतिशत र ५.९३ प्रतिशत रहेको छ। विद्युत उत्पादन २ हजार ९७४ मेगावाट जडित क्षमता पुऱ्याउने लक्ष्य रहेकोमा २ हजार ३८९ मेगावाट र विद्युत पहुँच प्राप्त परिवार संख्या ९७ प्रतिशत पुऱ्याउने लक्ष्य रहेकोमा ९४ प्रतिशत पुगेको छ। गरिबीको रेखामुनिको जनसंख्या १३ प्रतिशतमा झार्ने लक्ष्य रहेकोमा मध्यावधि समीक्षा गरी प्रगति स्थिति यकिन गरेको देखिएन।

७. **राष्ट्रिय गौरवका आयोजना -** नेपाल सरकारले २०६८।६९ मा समृद्ध नेपालको लागि सडक पूर्वाधार विकासको आधारशीला निर्माण गर्ने, सिँचाइ सुविधामार्फत कृषि क्षेत्रको उत्पादन र उत्पादकत्व बढाउने,

जलविद्युत, विमानस्थल निर्माण, खानेपानी व्यवस्था, साँस्कृतिक सम्पदाको संरक्षण लगायतका क्षेत्रमा महत्त्वपूर्ण देखिएका १७ आयोजनालाई उच्च प्राथमिकतामा राखी कार्यान्वयन गर्न राष्ट्रिय गौरवका आयोजना घोषणा गरेकोमा यो वर्षसम्म यस्ता आयोजनाको संख्या २४ पुगेको देखिन्छ। राष्ट्रिय गौरवका आयोजनाहरूको २०७८।७९ सम्मको खर्च र प्रगति स्थिति निम्नानुसार छः

(रु. करोडमा)

क्र. सं.	आयोजनाको नाम	शुरु वर्ष	सम्पन्न हुने वर्ष	कुल लागत अनुमान	यो वर्षको खर्च	हाल सम्मको खर्च	भौतिक प्रगति प्रतिशत
१	पुष्पलाल (मध्यपहाडी) लोकमार्ग आयोजना	२०६४।६५	२०७९।८०	१०१५०	५५१	५८८५	६४.१६
२	रेल्वे तथा मेट्रो विकास आयोजना	२०६६।६७	२०७८।७९	९५५२२	३९९	२८४६	३८.५
३	उत्तर दक्षिण (कर्णाली कोरिडोर) लोकमार्ग	२०६४।६५	२०७९।८०	११००	१७१	२८४	२६
४	उत्तर दक्षिण (कोशी कोरिडोर) लोकमार्ग	२०६५।६६	२०८०।८१	१६२०	७०	४२८	३८
५	उत्तर दक्षिण (कालीगण्डकी कोरिडोर) लोकमार्ग	२०६६।६७	२०७९।८०	३२७२	२५९	१२६०	५१
६	हुलाकी लोकमार्ग आयोजना	२०६५।६६	२०७९।८०	६५२०	७२४	५२७७	८०.९०
७	रानी जमरा कुलरिया सिँचाइ आयोजना	२०६७।६८	२०८०।८१	२७७०	१८२	१६२०	५८.७०
८	सिक्टा सिँचाइ आयोजना	२०६१।६२	२०८१।९०	२५०२	८९	१९००	६७
९	बबई सिँचाइ आयोजना	२०४५।४६	२०८२।८३	१८९६	१२३	१११५	६२.२३
१०	पशुपति क्षेत्र विकास कोष	२०५७।५८	२०७८।७९	२२७	२५	१४१	८५
११	लुम्बिनी क्षेत्र विकास कोष	२०६६।६७	२०७८।७९	१३२६	८२	७०२	८७
१२	महाकाली सिँचाइ आयोजना	२०६३।६४	२०८७।८८	३५००	८९	५३७	१५.७३
१३	भेरी बबई डाइभर्सन बहुउद्देश्यीय आयोजना	२०६८।६९	२०७९।८०	३६८०	१४७	१५४३	५७
१४	बुढीगण्डकी जलविद्युत आयोजना	२०६९।७०	२०८३।८४	२६०००	६०५	४१४८	२२
१५	सुनकोशी मरिन डाइभर्सन बहुउद्देश्यीय आयोजना	२०७३।७४	२०८०।८१	५४७६	२०१	३४९	७.६
१६	माथिल्लो तामाकोशी जलविद्युत आयोजना	२०६७।६८	सम्पन्न	४९२९	०	५२९८	१००
१७	पश्चिम सेती जलविद्युत आयोजना	२०६७।६८	नखुलेको	२७३८५	०	०	०
१८	पोखरा क्षेत्रीय अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल	२०७१।७२	२०७९।८०	२२००	०	१९०४	९८
१९	निजगढ अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल	२०७१।७२	२०८५।८६	१६५००	०	९९	नखुलेको
२०	गौतम बुद्ध अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल	२०७०।७१	२०७८।७९	३०९१	०	२६४१	१००
२१	मेलम्ची खानेपानी आयोजना	२०५५।५६	२०७७।७८	३५५४	३०	३०६५	९९.४७
२२	काठमाडौं तराई मधेश द्रुतमार्ग	२०६४।६५	२०८१।८२	२१३९५	५२२	३४२९	२१.१८
२३	राष्ट्रपति चुरे तराई मधेश संरक्षण विकास समिति	२०६६।६७	२०९३।९४	२४९७०	१२६	१२०८	४.९९
२४	विद्युत प्रसारण आयोजना	२०६७।६८	-	७५००	३०७	३०७	५.०१

आवधिक योजनाले राष्ट्रिय गौरवका आयोजनालाई उच्च प्राथमिकतामा राखी स्रोत सुनिश्चितता गर्ने, कार्यान्वयनको सघन अनुगमन गर्ने उल्लेख गरे पनि उक्त आयोजनाहरूको प्रगति अवस्था सन्तोषजनक देखिएन। माथिल्लो तामाकोशी, गौतमबुद्ध अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल, पोखरा क्षेत्रीय अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल र मेलम्ची खानेपानी आयोजनाको निर्माण समपन्न भए तापनि माथिल्लो तामाकोशी बाहेक अन्य आयोजना पूर्ण रूपमा सञ्चालनमा आउन सकेका छैनन्। कार्यान्वयनमा रहेकामध्ये ८ आयोजनाको भौतिक प्रगति

३० प्रतिशतभन्दा न्यून रहेको छ। विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन तयार नगरी निर्माण कार्य शुरु गर्नु, आयोजना कार्यान्वयन मोडालिटी स्पष्ट नहुनु, जग्गा प्राप्ति र क्षतिपूर्ति विवाद हुनु, युटिलिटी सर्भिस स्थानान्तरणमा अन्तर निकाय समन्वय नहुनु, सीमाङ्कन रेखांकन विवाद, वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदन स्वीकृत, निर्माण क्षमताको अभाव, कमजोर अनुगमन मूल्याङ्कन लगायत समस्याले गर्दा आयोजना निर्माणको समय र लागत दुवै वृद्धि भएको छ।

८. **वर्षान्तको खर्च** - आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व नियमावली, २०७७ को नियम ३० मा विनियोजन ऐनले समाप्त हुनुभन्दा कम्तीमा सात दिन अगावै भुक्तानी दिई निकास र खर्चको लेखा अद्यावधिक गरी भुक्तानी निकास बन्द गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। अर्थ मन्त्रालयबाट प्राप्त विवरणअनुसार यो वर्ष रु.१६ खर्ब ४७ अर्ब ५७ करोड ६७ लाख विनियोजन भई रु.१३ खर्ब ९ अर्ब ८७ करोड ४३ लाख खर्च भएकोमा आषाढ महिनामा रु.२ खर्ब ७५ अर्ब ९ करोड २५ लाख अर्थात् २१ प्रतिशत खर्च भएको छ। त्यस्तै उक्त खर्चमध्ये आषाढ महिनाको अन्तिम हप्तामा रु.९८ अर्ब ९९ करोड ७१ लाख ८१ हजार अर्थात् कुल खर्चको ७.५६ प्रतिशत खर्च भएको छ। नियमावलीको व्यवस्था पालना गरी आषाढको तेस्रो हप्ताभन्दा पछि खर्च तथा भुक्तानी गर्ने कार्यमा नियन्त्रण गर्नुपर्ने देखिन्छ।
९. **रकमान्तर** - यो वर्ष कुल बजेट रु.१६ खर्ब ३२ अर्ब ८२ करोड ९२ लाख मध्ये रु.१ खर्ब ९६ अर्ब ४१ करोड ४८ लाख ८४ हजार अर्थात् १२.०३ प्रतिशत रकमान्तर भएको छ। सोमध्ये आषाढ महिनामा रु.८२ अर्ब ८० करोड ६७ लाख ८५ हजार र आषाढको अन्तिम हप्तामा रु.२६ अर्ब ९९ करोड ६९ लाख ७१ हजार रकमान्तर गरी विभिन्न उपशीर्षकमा रकम थप गरेको छ। बजेट उपशीर्षक अर्थ विविधमा एकमुष्ट रु.८८ अर्ब ७० करोड ७२ लाख विनियोजन गरेकोमा विभिन्न बजेट उपशीर्षकबाट रु.१५ अर्ब ७२ करोड ८१ लाख अर्थात् शुरु बजेट विनियोजनको १७.७३ प्रतिशत रकमान्तर थप र रु.७९ अर्ब ४६ करोड ८४ लाख अर्थात् शुरु बजेट विनियोजनको ८९.५९ प्रतिशत रकमान्तर घटाएर रु.२४ अर्ब ९६ करोड ६९ लाख खुद बजेट कायम गरेको देखिन्छ। उक्त शीर्षकबाट रु.१ अर्ब ९२ करोड ४ लाख खर्च गरी रु.२३ अर्ब ४ करोड ६६ लाख बजेट बाँकी रहेको देखियो। बजेट खर्च हुन नसक्ने अवस्थामा पनि विभिन्न उपशीर्षकबाट रकमान्तर गर्नु उपयुक्त नदेखिँदा यसप्रकारको कार्यमा नियन्त्रण हुनुपर्ने देखिन्छ।

शुरु बजेट व्यवस्था नभएका विभिन्न १० कार्यक्रममा रकमान्तर गरी रु.२ अर्ब ९७ करोड ११ लाख ११ हजार बजेट कायम गरी रु.२ अर्ब २३ करोड ३९ लाख ७३ हजार खर्च गरेको छ। शुरु बजेट विनियोजन नभएको कार्यक्रममा रकमान्तरबाट थप गरी खर्च गर्नु उल्लिखित नियमावली तथा बजेट सिद्धान्त अनुरूप देखिँदैन।

१०. **वैदेशिक सहायता** - विकास सहायताको तथ्याङ्क विश्लेषण गर्दा २०७८।७९ मा नेपाल सरकारको कुल खर्च रु.१३ खर्ब ९ अर्ब ८७ करोड ४३ लाखमध्ये रु.१ खर्ब ५८ अर्ब १८ करोड १७ लाख अर्थात् १२.०७ प्रतिशत हिस्सा वैदेशिक सहायताले ओगटेको छ। महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट प्राप्त संघीय सञ्चित कोषको वार्षिक आर्थिक विवरणअनुसार २०७८।७९ मा वैदेशिक अनुदान रु.५९ अर्ब ९१ करोड ९९ लाख र वैदेशिक ऋण रु.२ खर्ब ८३ अर्ब ८ करोड ८७ लाखसमेत रु.३ खर्ब ४३ अर्ब ८६ लाख

प्राप्त हुने अनुमान रहेकोमा प्राविधिक सहायता र वस्तुगत सहायताबाहेक अनुदान रु.२४ अर्ब १४ करोड ९० लाख र वैदेशिक ऋणतर्फ रु.१ खर्ब ३५ अर्ब ९४ करोड २१ लाखसमेत रु.१ खर्ब ६० अर्ब ९ करोड ११ लाख प्राप्त भएको देखियो। बजेट वक्तव्यमा अनुमान गरिएको रकमको तुलनामा यो वर्ष वैदेशिक अनुदान ४०.३० प्रतिशत र वैदेशिक ऋण ४८.०२ प्रतिशत प्राप्त भई समग्रमा ४६.६७ प्रतिशत वैदेशिक सहायता प्राप्त भएको देखिन्छ। यो वर्ष प्राप्त ऋण रु.१ खर्ब ३५ अर्ब ९४ करोड २१ लाखमध्ये रु.१ खर्ब ३० अर्ब ७० करोड उपयोग भएको छ।

११. **नगद व्यवस्थापन** - नेपाल सरकारले सार्वजनिक संस्था, निकाय तथा स्वायत्त संस्थामा कार्यक्रम बजेट विनियोजन, पुँजीगत तथा अन्य अनुदान, ऋण तथा लगानी लगायतका माध्यमबाट गरेको खर्च सम्बन्धित संस्थाले तोकिएको उद्देश्यअनुसार खर्च नगरी विगतदेखि नै बैङ्कमा मुद्दती तथा न्यून ब्याज आउने खाता तथा चल्ती खातामा राखेको छ। सार्वजनिक संस्थामध्ये नियमनकारी ७ संस्थासँग रु.२ खर्ब ५९ अर्ब ७७ करोड ५८ लाख, अन्य २० सार्वजनिक संस्थासँग रु.१ खर्ब १७ अर्ब ५२ करोड २० लाख, सरकारी तथा कार्यसञ्चालन कोष राखे ५० निकायको रु.१ खर्ब १ अर्ब ५६ करोड मौज्जात रहेको छ।

यो वर्षसम्म खर्च हुन नसकी प्रदेश तहमा रु.७६ अर्ब ३४ करोड ९० लाख र स्थानीय तहमा रु.१ खर्ब २ अर्ब ३२ करोड ५८ लाखसमेत १ खर्ब ७८ अर्ब ६७ करोड ४८ लाख सञ्चित कोषमा रहेको छ। संघीय सरकारले स्रोत अभाव देखाई ऋण लिने तर प्रदेश एवं स्थानीय सरकारले सो रकम खर्च नगरी मौज्जात राखेकोले २०७८।७९ मा आन्तरिक ऋणको औसत व्याजदर ८.०६ प्रतिशतका दरले हिसाब गर्दा प्रदेश तथा स्थानीय तहको सञ्चित कोषमा रहेको उक्त रकमको ब्याज रु.१४ अर्ब ४० करोड ३ लाख हुन आउँछ।

नगद प्रवाह व्यवस्थापन गर्न सक्ने कानूनी व्यवस्था भए पनि कार्यान्वयनमा ल्याउन नसकेको तथा विकास आयोजनाको स्रोत व्यवस्थापन गर्न नसक्दा आन्तरिक ऋणमा भार बढेको र ब्याजको कारणले आयोजना लागत बढिरहेको अवस्था छ।

१२. **सार्वजनिक संस्थान व्यवस्थापन** - हाल सञ्चालित ६९ सार्वजनिक संस्थानमध्ये विभिन्न वर्ष विनिवेश भएका संस्था ३० तथा पछिल्लो समयमा स्थापना भै थप भएका समेत हाल अस्तित्वमा रहेका ४४ संस्थानमध्ये ४२ संस्थान सञ्चालनमा रहेका छन्। महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट प्राप्त विवरणअनुसार नेपाल सरकारले गत वर्षसम्म विभिन्न ११४ संस्थान र अन्तर्राष्ट्रिय संस्थामा रु.३ खर्ब ४२ अर्ब ११ करोड ११ लाख शेयर लगानी गरेकोमा यस वर्ष रु.१५ अर्ब ५२ करोड ७८ लाख थप भई यो वर्षसम्म रु.३ खर्ब ५७ अर्ब ६३ करोड ८९ लाख शेयर लगानी भएको देखिन्छ। यस वर्ष ९ संस्थाबाट रु.४ अर्ब २४ करोड ३७ लाख नगद लाभांश प्राप्त भएको देखिन्छ। यो वर्ष प्राप्त गरेको लाभांश गत वर्ष प्राप्त भएको भन्दा ६६.७२ प्रतिशतले न्यून छ। ती बाहेक १०५ संस्थामा गरेको रु.२ खर्ब ५८ अर्ब ७८ करोड २२ लाख शेयर लगानीबाट यो वर्ष कुनै प्रतिफल प्राप्त गरेको नदेखिँदा संस्था सञ्चालन व्यवस्थापनमा दक्षता ल्याउनुपर्ने देखिन्छ।

१३. **सार्वजनिक ऋण** - महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट प्राप्त विवरणअनुसार २०७८।७९ को अन्त्यसम्म नेपाल सरकारको कुल तिर्न बाँकी ऋण रू.२० खर्ब १३ अर्ब २९ करोड ६४ लाख रहेको छ। सो मध्ये बाह्य ऋण रू.१० खर्ब २५ अर्ब ८४ करोड ७१ लाख र आन्तरिक ऋण रू.९ खर्ब ८७ अर्ब ४४ करोड ९३ लाख रहेको देखिन्छ। यस वर्ष ऋण दायित्व रू.२ खर्ब ७५ अर्ब ६५ करोड ९६ लाख अर्थात गतवर्षको तुलनामा १५.८६ प्रतिशत वृद्धि भएको छ। कुल ऋण मध्ये बाह्य ऋण ५०.९५ प्रतिशत र आन्तरिक ऋण ४९.०५ प्रतिशत रहेको छ। उक्त ऋण कुल गार्हस्थ्य उत्पादनसँगको अनुपात ४१ प्रतिशत पुगेको छ। आर्थिक वर्ष २०७६।७७ मा यस्तो अनुपात ३८.०५ र २०७७।७८ मा ४०.७३ प्रतिशत रहेको थियो। बाह्य ऋण भारका सन्दर्भमा उपयुक्त नीति तर्जुमा गर्नुपर्दछ। त्यसैगरी पुँजीगत शीर्षकमै आन्तरिक ऋण उपयोग भएको अवस्थामा पुँजीगत खर्चबाट मूल्य सार्थकता प्राप्त भएको सुनिश्चित गरेर मात्र ऋणको परिचालन गर्नुपर्दछ।
१४. **ऋण लगानी** - महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट प्राप्त ऋण लगानीको विवरणअनुसार ६२ संस्थामा नेपाल सरकारको स्रोतबाट गत वर्षसम्म रू.१ खर्ब ३२ अर्ब १ करोड ५९ लाख र वैदेशिक स्रोतबाट ३८ संस्थामा रू.१ खर्ब ९६ अर्ब ९० करोड ५ लाखसमेत रू.३ खर्ब २८ अर्ब ९१ करोड ६४ लाख लगानी भएको देखिन्छ। यो वर्ष रू.४७ अर्ब ३० करोड ४ लाख थप लगानी र रू.१ अर्ब ५७ करोड ९९ लाख साँवा फिर्ता समायोजन गर्दा वर्षान्तको लगानी हिसाब रू.३ खर्ब ७४ अर्ब ६३ करोड ६९ लाख हुने देखिन्छ। यद्यपि कार्यालयले रू.३ खर्ब ७३ अर्ब ९२ करोड २० लाख देखाई रू.७१ करोड ४९ लाख ऋण लगानी घटी देखाएकोमा सोको कारण खुलाएको छैन।
१५. **ऋणको भुक्तानी** - सार्वजनिक ऋण व्यवस्थापन कार्यालयले प्राप्त गर्ने आन्तरिक तथा वैदेशिक ऋणबाट साँवा रकम सिधै कट्टी गरी बाँकी रहेको रकममात्र खुद स्रोत हस्तान्तरण भएको उल्लेख गरी वैदेशिक ऋणतर्फ रू.१ खर्ब ३३ खर्ब मध्ये रू.२९ अर्ब ४१ करोड ५८ लाख र आन्तरिक ऋणतर्फ रू.२ अर्ब ३१ खर्ब ८४ करोड ५५ लाखमध्ये रू.४७ अर्ब ३३ करोड ७८ लाख कट्टा गरी बाँकी रू.२ खर्ब ८८ अर्ब १७ करोड ५३ लाखमात्र संघीय सञ्चित कोषमा खुद स्रोत हस्तान्तरण गरेको छ। सो रकमको दोहोरो लेखाप्रणाली अनुसार लेखाङ्कन गरेको छैन। त्यसैगरी आन्तरिक ऋणको व्याज रू.३७ अर्ब ५८ करोड ६८ लाख र वैदेशिक ऋणको व्याज रू.७ अर्ब ४४ करोड २० लाखसमेत रू.४५ अर्ब २ करोड ८८ गरी रू.१ खर्ब २१ अर्ब ७८ करोड २४ लाख भुक्तानी भएको देखिन्छ।
१६. **बक्यौता ब्याज** - महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले तयार गरेको शेयर तथा ऋण लगानीको वार्षिक प्रतिवेदनअनुसार २०७७।७८ सम्म प्राप्त हुनुपर्ने ब्याज रू.४५ अर्ब ८२ करोड ७९ लाख बाँकी रहेकोमा यो वर्ष समायोजन सहित थप भएको रू.१० अर्ब ८४ करोड ४८ लाखसमेत रू.५६ अर्ब ६७ करोड २७ लाख ब्याज प्राप्त हुनुपर्नेमा यो वर्ष रू.६ अर्ब १८ करोड ८७ लाख प्राप्त भै रू.५० अर्ब ४८ करोड ४० लाख प्राप्त हुन बाँकी रहेको देखिन्छ। प्राप्त गर्नुपर्ने ब्याज रकम वृद्धि हुँदै गएकाले प्रभावकारी अनुगमन गरी समयमै प्राप्त गर्नुपर्दछ।

१७. **शोधभर्ना बाँकी** - महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट प्राप्त स्रोतगत विवरण अनुसार गत वर्षसम्म ऋण तथा अनुदान सोधभर्ना हुन बाँकी रु.२३ अर्ब ९३ करोड ८९ लाख रहेकोमा यो वर्ष रु.३६ अर्ब ८६ करोड ५५ लाख पुगेको छ।
- १७.१ महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले पेस गरेको आर्थिक विवरणअनुसार शोधभर्ना हुनुपर्ने ऋण रु.२१ अर्ब ८० करोड ४८ लाख ८८ हजार देखिन्छ। तर शोधभर्ना प्राप्त हुनेतर्फको ऋणात्मक मौज्दात समायोजन गर्दा रु.३० अर्ब ५२ करोड ८५ लाख ७४ हजार हुने देखिएकोले फरक रु.८ अर्ब ७२ करोड ३६ लाख ८६ हजारको हिसाब मिलान गर्नुपर्दछ।
- १७.२ शोधभर्ना हुने अनुदानतर्फ कार्यालयले ऋणात्मक शोधभर्ना समायोजन गरी जम्मा रु.१५ अर्ब ६ करोड ६ लाख १८ हजार शोधभर्ना प्राप्त हुनुपर्ने अनुदान भनी उल्लेख गरेकोमा ऋणात्मक अनुदान घटाउँदा रु.१६ अर्ब ३३ करोड ७३ लाख ४ हजार शोधभर्ना प्राप्त हुनुपर्ने देखिन्छ। घटी रु.१ अर्ब २७ करोड ६६ लाख ८६ हजार शोधभर्ना हुनुपर्ने रकमको हिसाब पेस हुनुपर्ने देखिन्छ।
१८. **बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाको नियमन** - नेपालमा बैङ्क तथा वित्तीय क्षेत्रको नियामक निकायको रूपमा नेपाल राष्ट्र बैङ्क क्रियाशील रहेको छ। मौद्रिक नीति, २०७९ को समीक्षाअनुसार बैङ्कहरूको निक्षेपमा औसत ब्याजदर र कर्जाको दर २०७७ आषाढ मसान्तमा क्रमशः ६.०१ र १०.११ प्रतिशत रहेकोमा २०७८ आषाढमा ८.४३ र ११.६२ प्रतिशत रहेको थियो। उक्त अनुपात २०७९ आषाढमा क्रमशः ७.३४ प्रतिशत र ब्याजदर ११.५४ प्रतिशत पुगेको छ। प्राप्त विवरणअनुसार बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूको ब्याज आमदानी तथा खर्चको अवस्था निम्नानुसार छः

बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाको वर्ग	सन् २०२०।२१		सन् २०२१।२२		फरक (ब्याज आमदानी-ब्याज खर्च)	
	ब्याज आमदानी	ब्याज खर्च	ब्याज आमदानी	ब्याज खर्च	२०२०।२१	२०२१।२२
क	३२६१५७०	१९४४०९०	४४२४०५०	२८४७५००	१३१७४८०	१५७६५५०
ख	३८४३६०	२४०२७०	५५४४४०	३७१९१०	१४४०९०	१८२५३०
ग	८३७९०	५९०५०	११५१७०	८०६७०	२४७४०	३४५००
घ	४५३०४०	१८२७९०	५९९८५०	३०५२२०	२७०२५०	२९४६३०
जम्मा	४१८२७६०	२४२६२००	५६९३५१०	३६०५३००	१७५६५६०	२०८८२१०

उल्लिखित २ वर्षको तथ्याङ्क विश्लेषण गर्दा बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूको ब्याज आय ब्याज खर्चभन्दा सन् २०२०।२१ मा रु.१ खर्ब ७५ अर्ब ६५ करोड ६० लाख र सन् २०२१।२२ मा रु.२ खर्ब ८ अर्ब ८२ करोड १० लाख बढी देखिएको छ। पुँजी तथा कोषको रकमसमेत लगानी हुँदा ब्याज आय रकम केही बढी हुनु स्वभाविक भए पनि माथिको तथ्याङ्कबाट ब्याज आय र खर्चको अन्तर उल्लेख्य देखिएकोले नेपाल राष्ट्र बैङ्कले ब्याज आय तथा खर्चमा हुने फरक (स्प्रेडदर) को प्रभावकारी अनुगमन गरी तोकिएको सीमामा राख्नुपर्दछ। साथै अनौपचारिक अर्थतन्त्रको हिस्सा बढ्दै गएकोले व्यक्तिगत रूपमा गरिने वित्तीय कारोबार पहिचान गरी कानूनको दायरामा ल्याउनुपर्दछ।

१९. **स्ट्यान्डिङ्ग लिक्विडिटी फेसिलिटी (एस.एल.एफ.)** - बैङ्क तथा वित्तीय संस्थामा तरलता जोखिम व्यवस्थापन, र सो सम्बन्धी आवश्यक व्यवस्था गर्न नेपाल राष्ट्र बैङ्कले २०७८।७।२९ मा जोखिम व्यवस्थापनसम्बन्धी

निर्देशिका जारी गरेको छ। नेपाल राष्ट्र बैङ्कले बैङ्क तथा वित्तीय संस्थालाई २०७६।७७ मा ८३ पटकमा रु.१ खर्ब ३ अर्ब, २०७७।७८ मा १६७ पटकमा रु.३ खर्ब ६१ अर्ब र २०७८।७९ मा ४ हजार ९०८ पटकमा रु.९१ खर्ब ७० अर्ब एस.एल.एफ. सुविधा प्रदान गरेको छ। बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाले तत्कालको तरलता समस्या सामाधान गर्न सुविधा लिइएको जनाए तापनि उक्त अवधिमा ऋण तथा लगानी वृद्धि भएको, बढी प्रतिफल प्राप्त हुने क्षेत्रमा लगानी गरेको देखिएकोले एस.एल.एफ.को सुविधा तरलता समस्या समाधानमा मात्र प्रयोग भएकोमा यकिन हुने अवस्था देखिँदैन।

२०. **विमान खरिद कर्जा** – कर्मचारी सञ्चय कोषले नेपाल वायुसेवा निगमसँग २०७४।२।२८ मा गरेको ऋण सम्झौत अनुसार वाइडबडी विमान खरिद गर्न नेपाल सरकारको जमानीमा कोषले रु.१२ अर्ब ऋण प्रवाह गरेकोमा निगमले ब्याज भुक्तानी नगरेको र सोही ब्याज सञ्चयकोषले पुँजीकरण गर्ने सञ्चालक समितिको निर्णय अनुसार साँवा रकम बढेर रु.१४ अर्ब १५ करोड पुगेको छ। यसरी बढेको रकम समेत खाम्ने गरी नेपाल सरकारको जमानत प्राप्त गर्न कोषले आवश्यक पहल गरेको छैन। ठुला र दीर्घकालीन परियोजनाहरूमा लगानी गर्दा विस्तृत अध्ययन, जोखिम विश्लेषण, व्यावसायिक योजनाको मूल्याङ्कन पश्चात मात्र कर्जा प्रवाह गर्नुपर्नेमा सो नगरेकोले कोषको कर्जा असुलीमा जोखिम वृद्धि भइरहेको देखिन्छ।
२१. **परियोजना कर्जा प्रवाह** – कर्मचारी सञ्चय कोषको कर्जा, लगानी तथा असुली नीति, २०७७ को बुँदा नं. ८.२.३ (ख) बमोजिम रु.१ अर्बसम्मको संस्थागत कर्जा स्वीकृत गर्ने अख्तियारी प्रशासकको संयोजकत्वमा बनेको कर्जा तथा लगानी समितिमा रहेको छ। कोषले २०७६।७७ देखि ९ कम्पनीलाई रु.६ अर्ब ९८ करोड ४४ लाख परियोजना कर्जा प्रवाह गरेकोमा उक्त कर्जामध्ये खराब कर्जाको रूपमा ब्याज समेत हिसाब गर्दा एक हाउजिड कम्पनीसँग रु.६५ करोड ६७ लाख ७० हजार, एक उद्योगसँग रु.८ करोड ६१ लाख ९४ हजार, एक कम्पनीसँग रु.२ करोड ७० लाख १६ हजार, एक रिसोर्टसँग रु.८ करोड ८४ लाख ३३ हजार, दुई मिलससँग रु.३४ करोड १२ लाख १४ हजारसमेत रु.१ अर्ब १९ करोड ९६ लाख २७ हजार उठ्न बाँकी रहेको छ। उक्त सबै कर्जा कोष प्रशासककै संयोजकत्वमा गठित समितिको निर्णयबाट स्वीकृत भएकोले सञ्चालक समितिको निर्णय र निगरानी हुन नसकेको अवस्था छ। तसर्थ यस्तो सीमामा पुनरावलोकन हुनु जरुरी छ।
२२. **राजस्व बाँडफाँट** - अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को दफा ६ बमोजिम मूल्य अभिवृद्धि कर तथा आन्तरिक उत्पादनबाट उठ्ने अन्तःशुल्क रकमको ७० प्रतिशत संघीय सञ्चित कोषमा र १५ प्रतिशत प्रदेशमा र १५ प्रतिशत स्थानीय तहलाई बाँडफाँट गरिने व्यवस्था छ। महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले उपलब्ध गराएको विवरणअनुसार नेपाल सरकारको राजस्वको वार्षिक विवरण २०७८।७९ मा कर राजस्व (बाँडफाँट हुने राजस्वबाहेक) रु.५ खर्ब ६६ अर्ब ९७ करोड ६६ लाख, अन्य राजस्व रु.७५ अर्ब ७३ करोड ११ लाख, बेरूज अनुदान फिर्ता लगायत विविध प्राप्ति रु.४८ अर्ब ५० करोड ४९ लाख, बाँडफाँट हुने मूल्य अभिवृद्धि कर रु.३ खर्ब १४ अर्ब २२ करोड ७७ लाख, बाँडफाँट हुने अन्तःशुल्क रु.१ खर्ब ३ करोड १२ लाख ७७ हजार, बाँडफाँट हुने रोयल्टी रु.५ अर्ब १९ करोड ७९ लाख र वैदेशिक

अनुदान रू.१५ अर्ब ५१ करोड ५१ लाख रहेको छ। वर्षान्तमा खाता बन्द गर्दा समायोजन लेखाङ्कन गरी समयमै बाँडफाँट गर्नेतर्फ आवश्यक व्यवस्था गर्नुपर्दछ।

२३. **रोयल्टी बाँडफाँट** - अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को दफा ७ मा रोयल्टी बापत प्राप्त हुने रकम ५० प्रतिशत संघीय विभाज्य कोषमा, २५ प्रतिशत प्रदेश विभाज्य कोष र २५ प्रतिशत स्थानीय विभाज्य कोषमा जम्मा हुने व्यवस्था छ। यो वर्ष विभाज्य कोष खातामा जम्मा भएको रू.५६ करोड ६ लाख १ हजार मन्त्रपरिषद्बाट २०७९।९।२६ मा स्वीकृत भएअनुसार २०७९।१०।९ मा मात्र बाँडफाँट गरेको देखिन्छ। तर संघीय राजस्वको हिस्सा संघीय सञ्चित कोषमा आषाढ मसान्तमा नै जम्मा भएको देखाएको छ। समयमा बाँडफाँट नगरी तीन तहको सरकारको आर्थिक विवरण पेस भएपछि रकम पठाउँदा प्रदेश र स्थानीय तहको सञ्चित कोषमा रोयल्टीको रू.२८ करोड ३ लाख रकमले असर गरेको अवस्था छ।

२४. **वित्तीय हस्तान्तरण** - राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४ को दफा ३(१)(घ) मा नेपाल सरकारले प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई दिने अनुदान सम्बन्धमा नेपाल सरकारलाई सुझाव दिने व्यवस्था छ। आर्थिक वर्ष २०७८।७९ र २०७९।८० मा संघीय बजेटमा व्यवस्था भएको अनुदान हस्तान्तरणको अवस्था देहायबमोजिम छ:

(रू.अर्बमा)

अनुदान शिर्षक	२०७८।७९			२०७९।८०		
	प्रदेश	स्थानीय	जम्मा	प्रदेश	स्थानीय	जम्मा
वित्तीय समानीकरण	५७.९	९४.६	१५२.५	६१.४	१००.२	१६१.६
सशर्त	३६.३	१७३.६	२०९.९	५७.२	१८३.७	२४०.९
समपूरक	५.७	६.७	१२.४	६.३	७.३	१३.६
विशेष	४.२	८.३	१२.५	४.६	९.१	१३.७
जम्मा अनुदान	१०४.१	२८३.२	३८७.३	१२९.५	३००.३	४२९.८
कुल बजेटमा हिस्सा प्रतिशत	६.७	१७.३	२४.	७.२	१६.७	२३.९
राजस्व बाँडफाँट	६४.९	६४.९	१२९.८	८१.५	८१.५	१६३.
जम्मा हस्तान्तरण	१६९.१	३४८	५१७.१	२११	३८१.९	५९२.९
कुल बजेटमा हस्तान्तरण प्रतिशत	१०.४	२१.३	३१.७	११.८	२१.३	३३.१
कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा प्रतिशत	४.४	७.९	१२.३	-	-	-

उल्लिखित तालिकाअनुसार २०७८।७९ र २०७९।८० मा प्रदेश र स्थानीय तहलाई संघीय बजेटको औसत २४ र २३.९ प्रतिशत अनुदान र राजस्व बाँडफाँट तथा अनुदान समेत गर्दा संघीय बजेटको ३१.७ र ३३.१ प्रतिशत वित्त हस्तान्तरण भएको जुन कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको अनुपातमा १२.३ प्रतिशत देखिन्छ। नेपाल सरकारले उपलब्ध गराएको अनुदान रकम खर्च नभएमा संघीय सञ्चित कोषमा फिर्ता पठाउनुपर्नेमा महालेखा नियन्त्रक कार्यालयको विवरणअनुसार सशर्त, समपूरक र विशेषतर्फ प्रदेश तथा स्थानीय तहमा २०७८।७९ सम्म रू.१ खर्ब ७८ अर्ब ६७ करोड संघीय सञ्चित कोषमा फिर्ता नभई सम्बन्धित सरकारको कोषमा मौज्जात रहेको अवस्था छ।

२५. करको दायरा - आयकर ऐन, २०५८, मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ र अन्तःशुल्क ऐन, २०५८ मा पेशा, व्यवसाय वा कारोबार गर्दा तोकिए बमोजिम दर्ता हुनुपर्ने तथा इजाजत लिनुपर्ने व्यवस्था छ। करमा दर्ता भएका एवं इजाजत लिने करदाताको संख्या निम्नानुसार छः

विवरण	२०७५।७६ सम्म	२०७६।७७ सम्म	२०७७।७८ सम्म	२०७८।७९ मा थप	२०७८।७९ सम्म
व्यावसायिक स्थायी लेखा नम्बर	१२३५४१२	१४२९६०४	१५७७३८३	१८५०३०	१७६२४१३
व्यक्तिगत स्थायी लेखा नम्बर	९९६०४१	१९७८६८०	२४७१७२६	५७८५७८	३०५०३०४
अग्रिम कर स्थायी लेखा नम्बर	७३७	५१०६	९९९८	८०९६	१८०९४
जम्मा	२२३२९९०	३४९३३९०	४०५९१०७	७७१७०४	४८३०८११
मूल्य अभिवृद्धि करमा दर्ता	२४०४६०	२६८४३६	२८५०९८	६२६३	२९९३६१
अन्तः शुल्क इजाजतपत्र	६८२९३	९४२९२	१०३४२३	२७७०४	१३९९२७

स्रोत: आन्तरिक राजस्व विभागको वार्षिक प्रतिवेदन

उपर्युक्त विवरणअनुसार २०७७।७८ को तुलनामा यस वर्ष स्थायी लेखा नम्बर लिने करदाताको संख्यामा आयकरतर्फ १९.०१, मूल्य अभिवृद्धि करतर्फ २.१९ र अन्तःशुल्क इजाजतपत्रतर्फ २६.७८ प्रतिशतले वृद्धि भएको छ। यस वर्षसम्म ४८ लाख ३० हजार ८११ करदाता करको दायरामा आएको देखिन्छ। चिकित्सक, इन्जिनियर, वकिल, सल्लाहकार, लेखापरीक्षक, कलाकार, खेलाडी, शिक्षक, प्राध्यापकलगायतका पेशाविद् अधिकांशले स्थायी लेखा नम्बर नलिएका र लिएकाले समेत नियमित आय विवरण दाखिला गरेको देखिँदैन। सम्बद्ध निकायबीच अन्तरआबद्धतासहित उक्त व्यवस्थाको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ।

२६. मूल्य अभिवृद्धि कर विवरण - मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा १८ मा करदाताले प्रत्येक महिना बुझाउनुपर्ने कर स्वयं निर्धारण गरी सो महिना समाप्त भएको २५ दिनभित्र पेस गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। आन्तरिक राजस्व विभागको विगत ५ वर्षको मूल्य अभिवृद्धि कर कार्यान्वयनको स्थिति निम्नानुसार छः

विवरण	२०७४।७५	२०७५।७६	२०७६।७७	२०७७।७८	२०७८।७९
डेबिट विवरण प्रतिशत	१४.०६	२५.६०	२२.१७	११.०७	२२.८७
क्रेडिट विवरण प्रतिशत	५१.९७	४५.९०	४८.३८	५५.१५	४५.७१
शून्य विवरण प्रतिशत	३३.९७	२८.५०	२९.४५	३३.७८	३१.४२
आपाठमा डेबिट (रू.अर्बमा)	६९.८५	१२.६९	११.२३	१०.४८	१५.६५
आपाठमा क्रेडिट (रू.अर्बमा)	३८.१९	३९.७४	४२.४०	४७.४४	७१.२७
क्रेडिट/डेबिट अनुपात (गुणा)	०.५४	३.१३	३.७७	४.५३	४.५५

आन्तरिक राजस्व विभागको वार्षिक प्रतिवेदन अनुसार यो वर्षको कुल राजस्वमध्ये मूल्य अभिवृद्धि कर (आन्तरिक) तर्फ रू.१ खर्ब १५ अर्ब ८६ करोड असुली भएको छ। उक्त असुलीमा करदाताको क्रेडिट मिलान समेत समावेश छ। वर्षान्तमा करदाताको मूल्य अभिवृद्धि कर रू.७१ अर्ब २७ करोड क्रेडिट रहेको छ। विवरण बुझाउने करदातामध्ये डेबिट विवरण बुझाउने २२.८७ प्रतिशत, क्रेडिट विवरण बुझाउने ४५.७१ प्रतिशत र शून्य विवरण बुझाउने ३१.४२ प्रतिशत रहेको देखिन्छ। डेबिट रकम यो वर्ष ४९.३३ प्रतिशतले र क्रेडिट रकम ५०.२३ प्रतिशतले वृद्धि भएको छ। मूल्य अभिवृद्धि

करको प्रभावकारिता वृद्धि गर्न कर कानूनको कार्यान्वयन, परिपालना र अनुगमन संयन्त्रको परिचालनसँगै नीतिगत एवं व्यवस्थापकीय पक्षमा सुधार गर्नुपर्ने देखिन्छ।

२७. **नीति कार्यक्रम मूल्याङ्कन** - प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयको एकीकृत अनुगमन प्रणालीबाट प्राप्त विवरणअनुसार २०७८।७९ मा सञ्चालित नीति तथा प्रमुख कार्यक्रमको मूल्याङ्कन गरेको देखिन्छ। मूल्याङ्कन गर्दा क्षेत्रगत मन्त्रालयका क्रियाकलाप र माइलस्टोनलाई आधार लिएको छ। सो आधारमा मूल्याङ्कन गर्दा क्षेत्रगत मन्त्रालयहरूबाट २०७९ आषाढ मसान्तसम्मको अवस्था देहायअनुसार छः

क्षेत्र	सम्बन्धित मन्त्रालय	क्रियाकलाप(संख्या)				माइलस्टोन			
		सम्पादन गर्नुपर्ने	सम्पन्न	चालु	शुरु नभएका	सम्पादन गर्नुपर्ने	सम्पन्न	चालु	शुरु नभएका
आर्थिक क्षेत्र	अर्थ कृषि, उद्योग, भूमि व्यवस्था	४७४	१९६	२३७	४१	९२८	४५०	३४०	१३८
पूर्वाधार क्षेत्र	भौतिक पूर्वाधार, ऊर्जा, शहरी विकास, खानेपानी, सञ्चार, पुनर्निर्माण	३०६	६०	२०४	४२	७९३	२३४	३७१	१८८
सामाजिक क्षेत्र	शिक्षा, स्वास्थ्य, महिला, युवा, श्रम	२४३	११७	११८	८	५१०	२९१	१६९	५०
शासकीय सुधार क्षेत्र	प्रधानमन्त्री कार्यालय, गृह, रक्षा, संघीय मामिला, कानून, परराष्ट्र	१९०	८०	१०६	४	४०५	२२७	१५८	२०
जम्मा		१२१३	४५३	६६५	९५	२६३६	१२०२	१०३८	३९६

उल्लिखित १ हजार २१३ क्रियाकलापमध्ये ४५३ अर्थात् ३७.३४ प्रतिशत क्रियाकलाप मात्र सम्पन्न भएका छन् भने २ हजार ६३६ माइलस्टोनमध्ये १ हजार २०२ अर्थात् ४५.६० प्रतिशत माइलस्टोन मन्त्रालयहरूले पूरा गरेको देखिन्छ। क्षेत्रगत रूपमा विश्लेषण गर्दा पूर्वाधार क्षेत्रका क्रियाकलापहरू १९.६ प्रतिशत मात्र सम्पन्न भएका छन्। सबैभन्दा कम क्रियाकलाप सम्पन्न गर्ने मन्त्रालयमा भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात २.९८ प्रतिशत, खानेपानी ८.८२ प्रतिशत र शहरी विकास १४.७५ प्रतिशत रहेका छन्। क्षेत्रगत मन्त्रालयका क्रियाकलाप र माइलस्टोनको प्रगति सन्तोषजनक देखिँदैन।

२८. **विप्रेषण प्राप्ति र परिचालन** - पन्ध्रौं योजना अवधिमा रु.५५ खर्ब ९२ अर्ब विप्रेषण आप्रवाह हुने अनुमान रहेकोमा यस वर्षसम्म रु.२८ खर्ब ४३ अर्ब प्राप्त भएको नेपाल राष्ट्र बैङ्कको तथ्याङ्कबाट देखिन्छ। नेपाल जीवनस्तर सर्वेक्षण २०६६।६७ अनुसार वैदेशिक रोजगारबाट प्राप्त विप्रेषणको ८० प्रतिशत अंश उपभोगमा खर्च हुने गरेका कारण विप्रेषण आयबाट पुँजी निर्माणमा न्यून योगदान रहेको छ। गन्तव्य मुलुकबाट नेपालमा २०० डलर पठाउँदा ४.५ प्रतिशत र ५०० अमेरिकी डलर पठाउँदा औसतमा ३ प्रतिशत शुल्क (लागत) लाग्ने गरेको छ। औपचारिक माध्यमबाट विप्रेषण पठाउँदा लाग्ने लागत उच्च रहेकोले हुण्डीलगायत अनौपचारिक माध्यम निरुत्साहित गर्न नसकेको अवस्था छ।
२९. **प्रधानमन्त्री रोजगार कार्यक्रम** - देशभित्र रोजगारीका पर्याप्त अवसर सिर्जना गरी उपलब्ध जनशक्तिको उच्चतम उपयोग गर्दै आर्थिक विकासमा योगदान पुऱ्याउने तथा सबैका लागि न्यूनतम रोजगारी सुनिश्चित गरी सामाजिक सुरक्षाको व्यवस्था गर्ने उद्देश्यले संघ, प्रदेश र स्थानीय तहमा प्रधानमन्त्री रोजगार कार्यक्रम सञ्चालनमा रहेको छ। सूचीकृत बेरोजगारलाई न्यूनतम १०० दिनको रोजगारी प्रदान गर्ने उद्देश्यले सञ्चालित कार्यक्रममा विगत ३ वर्षदेखि हालसम्म रु.१३ अर्ब २ करोड ४२ लाख खर्च

भएकोमा ६ लाख २१ हजार ७३ जना कार्यक्रममा सहभागी भई औसतमा ४५ दिनको रोजगारी प्राप्त गरेका छन्।

कार्यक्रमबाट मूलतः सडक नाला सफा गर्ने, विद्यालयको खेलमैदान तथा गोरेटो, घोडेटो बाटो निर्माण तथा ससाना पूर्वाधार निर्माण र सरसफाइ जस्ता कार्य गरेको देखिँदा उत्पादन वृद्धि र पुँजी वृद्धि हुने खालका काम भएको देखिँदैन। वैदेशिक ऋणबाट उत्पादन वृद्धि र पुँजी निर्माण कार्यक्रम सञ्चालन हुनुपर्नेमा अनुत्पादक कार्यमा खर्च गरेको अवस्था छ। कार्यक्रमको दिगोपना र अपनत्वका लागि स्थानीय तहसँग लागत साझेदारी गरी कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने तथा रोजगार व्यवस्थापन सूचना प्रणालीलाई स्तरोन्नति र अघावधिक गर्नुपर्दछ।

३०. **वैदेशिक रोजगार** - वैदेशिक रोजगार ऐन, २०६४ को दफा ३ मा नेपाल सरकारले राजपत्रमा सूचना प्रकाशित गरी वैदेशिक रोजगार व्यवसाय सञ्चालन गर्न पाउने मुलुक तोक्ने उल्लेख छ। यस वर्षसम्म संस्थागत रूपमा १११ र व्यक्तिगत रूपमा १७८ देशमा वैदेशिक रोजगारको लागि पठाउन/जान खुला गरेकोमा हाल इराक, लिबिया र युकेनमा रोक्का गरेको र १० देशसँग मात्र श्रम सम्झौता भएको छ। वैदेशिक रोजगारीमा गएका मध्ये २८.१७ प्रतिशत कामदार भएको साउदी अरेबियासँग श्रम सम्झौता भएको छैन। विगत पाँच वर्षमा वैदेशिक रोजगारीका लागि गएका २२ लाख ८८ हजार २६ मध्ये उच्च दक्षतायुक्त ०.०३ प्रतिशत, पेशाविद् ०.१३ प्रतिशत, अर्धदक्ष, ८.७५ प्रतिशत, दक्ष ३६.५१ प्रतिशत र अदक्ष कामदार ५४.५८ प्रतिशत रहेका छन्।
३१. **वन पैदावारको उपयोग** - वन क्षेत्रमा ढलापडा, सुखड खडा, हैसियत बिग्रिएका, प्रकोपले ढलेका र बुढो तथा उमेर पुगेका रुख बढ्दो क्रममा रहेका छन्। हिउँद तथा सुख्खा मौसममा लाग्ने डढेलोले काठ नष्ट हुने गरे तापनि सोको प्रभावकारी व्यवस्थापन गरी उपयोग हुन सकेको छैन। आवश्यकतानुसार काठ उपलब्ध हुन नसकेका कारण २०७७।७८ मा रू.२ अर्ब ३३ करोड र २०७८।७९ मा रू.७ अर्ब ९९ करोडको काठ र काठजन्य सामग्री अयात भएको छ। काठको सदुपयोग नहुँदा यसबाट प्राप्त हुने आम्दानी गुमिरहेको र अरबौंको काठजन्य सामग्री आयात भएको देखिँदा ढलापडा, सुख्खा खडा रुखहरूको व्यवस्थापन गरी काठको उचित उपयोग हुने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ।
३२. **वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन** - वातावरण संरक्षण ऐन, २०७६ को दफा ३ मा वातावरणीय परीक्षण एवं मूल्याङ्कन गरी प्रतिवेदन स्वीकृतिका लागि सम्बन्धित निकायमा पेस गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। वातावरण संरक्षण नियमावली, २०७७ को नियम ९ मा वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन मन्त्रालयले ३५ दिनभित्र स्वीकृत गर्नुपर्ने उल्लेख छ। यो वर्ष मन्त्रालयले ५१ प्रतिवेदन स्वीकृत गरेकोमा सोको लागि ६८२ दिनसम्म लागेको देखिन्छ। दर्ता पश्चात् पत्राचार तथा प्रमाण सङ्कलन गर्न ३७४ दिनसम्म लागेको एवं पेस भएपश्चात् सिफारिस गर्न १६७ दिनसम्म र सिफारिस पश्चात् स्वीकृत गर्न ३०६ दिन सम्म लागेको देखिन्छ। वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदन स्वीकृत गर्न भएको ढिलाइले आयोजना कार्यान्वयनमा ढिलाइ भई परामर्शदाताको खर्च र निर्माण कार्यको मूल्य समायोजनका कारण आयोजनाको लागत र समय बढ्ने अवस्था छ। मन्त्रालयले सरोकारवालासँग समन्वय गरी वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कनको कारवाही समयमै टुङ्गो लगाउनुपर्दछ।

३३. **नयाँ शहर आयोजना** - पन्ध्रौँ आवधिक योजनाले नयाँ शहर आयोजनालाई रुपान्तरणकारी आयोजनाको रूपमा घोषणा गरेकोमा पुष्पलाल (मध्यपहाडी) लोकमार्ग र यसका आसपासमा पर्ने प्रमुख १० स्थानमा २०८६।८७ सम्म प्रति शहर कम्तीमा १ लाख जनसंख्या बसोबास गर्न सक्ने अत्याधुनिक, सेवा सुविधा र पूर्वाधारयुक्त शहरहरू निर्माण र विकास गर्ने उद्देश्यले २०६६।६७ देखि नयाँ शहर आयोजना शुरू भएको छ। शुरूमा १० स्थानमा नयाँ शहर स्थापना गर्ने गरी छनोट भएकोमा हाल २७ स्थानमा नयाँ शहर, १० हिमाली शहर र १७ स्मार्ट सिटीसहित ५४ नयाँ शहरको विकासका लागि एकीकृत जग्गा विकास, पूर्वाधार विकासलगायतका कार्यको विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन तथा एकीकृत विकास योजना तयार गर्ने कार्य भइरहेको छ। हालसम्म ९ स्थानमा ४ हजार ७७७ रोपनी जग्गामा मात्र जग्गा विकास कार्यक्रम सञ्चालन भएको देखिन्छ। पूर्व घोषित आयोजनाको कार्य समाप्त नहुँदै थप नयाँ शहर आयोजना थप्दै जाने प्रवृत्तिले वर्षौंसम्म आयोजनाको कार्य अधुरो नै रहने एवं अपेक्षित प्रतिफल हासिल नहुने अवस्था छ।
३४. **सभाहल निर्माण** - सघन शहरी तथा भवन निर्माण विभागबाट प्राप्त विवरणअनुसार सात प्रदेशमा ४३ सभाहल निर्माण गर्ने योजना रहेकोमा ११ सभाहल निर्माण कार्य सम्पन्न भएको, १८ निर्माणाधीन रहेको र १४ सभाहलको लागि जग्गा प्राप्ति, विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन तयारीलगायत प्रारम्भिक चरणको कार्य भैरहेको छ। उल्लिखित ४३ सभाहलमध्ये २९ सभाहलको निर्माणको लागि रु.१८ अर्ब १६ करोड १० लाखको लागत अनुमान रहेकोमा २०७८।७९ सम्म रु.९ अर्ब ८३ करोड ३३ लाख खर्च भएको देखिन्छ।
- ३४.१ रूपन्देहीको बुटवलमा १ हजार ७० क्षमताको सभाहल निर्माणमा रु.९६ करोड ४० लाख खर्च भएको छ। सभाहलको निर्माण सम्पन्न पश्चात् उद्घाटन भएपनि हल सञ्चालनको लागि आवश्यक व्यवस्था गरेको पाइएन।
- ३४.२ ललितपुरको गोदावरीमा ३ हजार सिट क्षमताको सभाहल निर्माण कार्यमा रु.८० करोड २७ लाख १६ हजार खर्च भएको छ। सभाहल निर्माण गर्न १४३ रोपनी १ आना ३ पैसा जग्गा उपलब्ध गराउने निर्णय भएकोमा ४३ रोपनी जग्गामा सभाहल निर्माण भएको र बाँकी जग्गा अतिक्रमण भई घर टहरा निर्माण भएको देखिन्छ। सभाहल सञ्चालन तथा व्यवस्थापनको जिम्मेवारी अन्तर्राष्ट्रिय सम्मेलन केन्द्र विकास समितिले प्राप्त गरी यो वर्ष रु.४९ लाख २८ हजार आम्दानी गरेको छ। उक्त भवनमा क्यान्टिन, सुरक्षा गार्ड बस्ने भवनहरूको निर्माण नगरेको, मुख्यद्वारमा पोर्चको निर्माण नगरिएको कारण सेवाग्राहीलाई हल प्रवेशमा असहज भएको, छानोबाट पानी चुहिएको, फल्लस सिलिङ्ग भत्किएको लगायतका समस्या देखिएको छ।
- सभाहल निर्माण, सञ्चालन, हस्तान्तरण एवं व्यावसायिक दिगोपनासम्बन्धी कार्यविधि एवं योजना तर्जुमा गरी सभाहलको पूर्ण रूपमा उपयोग हुने व्यवस्था हुनुपर्दछ।
३५. **भ्यू टावर** - झापा जिल्लाको दमक नगरपालिकासहित दापगाछीमा रहेको ५ बिघा जग्गामा ७२ मिटर उचाइको १८ तला स्थायी संरचना र २८ मिटर उचाइको स्टिल संरचना रहेको अण्डरग्राउण्ड

पार्किङसहितको सुविधा सम्पन्न भ्यू टावर निर्माण गर्न २०७८।९।२७ भित्र सम्पन्न गर्ने गरी २०७६।३।२७ मा रु.१ अर्ब ५६ करोड १४ लाख ३९ हजारको सम्झौता भएकोमा तोकिएको समयमा कार्यसम्पन्न नभएकोले २०८०।३।२७ सम्म म्याद थप भएको छ। उक्त निर्माण कार्यको दोस्रो भेरिएसनसम्म रु.१० करोड २७ लाख ८१ हजार थप भई संशोधित सम्झौता रु.१ अर्ब ६६ करोड ४२ लाख २० हजार कायम भएको छ। यो वर्षसम्म रु.१ अर्ब ४ करोड ४९ लाख १६ हजार भुक्तानी भएकोमा भौतिक प्रगति ७० प्रतिशत तथा वित्तीय प्रगति ६३ प्रतिशत रहेको छ। मुख्य कार्यमध्ये १६ औं तल्लासम्मको सुपरस्ट्रक्चरको कार्य सम्पन्न भई १७ औं र १८ औं तल्लाको कार्य बाँकी रहेको छ। भ्यू टावर सञ्चालनको कार्यविधि र त्यसबाट प्राप्त हुने प्रतिफलको सुनिश्चितताबारे अध्ययन भएको छैन। माग तथा आवश्यकता पहिचानको आधारमा लगानीको प्रतिफल सुनिश्चित हुने गरी यस्ता आयोजना सञ्चालन गर्नुपर्दछ।

३६. **पुनर्निर्माण** - २०७२ सालको भूकम्प पश्चात्को पुनर्निर्माण तथा पुनर्स्थापना कार्यको लक्ष्य प्रगति स्थिति देहायअनुसार रहेको छः

क्र.सं.	क्षेत्र	पुनर्निर्माण गर्नुपर्ने संख्या	२०७८।७९ सम्मको प्रगति	
			संख्या	प्रतिशत
१	स्वास्थ्य संस्था	११६४	८०२	६८.९०
२	सरकारी भवन	४१४	४०१	९६.८६
३	सुरक्षा निकायको भवन	२१६	२१६	१००
४	पुरातात्विक सम्पदा	९२०	५८६	६३.७०
५	एकीकृत बस्ती विकास तथा सुधार	१०६	६२	५८.४९

पुरातात्विक सम्पदा र एकीकृत बस्ती विकास तथा सुधारलगायतका कार्यहरू सम्पन्न भएका छैनन्। बाँकी कार्य सम्पन्न गर्न थप पहल गर्नुपर्ने देखिन्छ।

३७. **अनुदान वितरण** - भूकम्प प्रभावित निजी आवास पुनर्निर्माण अनुदान वितरण कार्यविधि, २०७३ को अनुसूची-१ मा भूकम्पबाट क्षतिग्रस्त निजी आवास पुनर्निर्माण एवं प्रबलीकरण अनुदानका लागि लाभग्राही छनोटसम्बन्धी व्यवस्था छ। निजी आवासतर्फ कुल लाभग्राही संख्या ८ लाख ६६ हजार २०७ रहेकोमा अनुदान सम्झौता गर्ने ८ लाख ३२ हजार ५८५ रहेको देखिन्छ। जसमध्ये पहिलो किस्ता ८ लाख ३२ हजार ४७० र दोस्रो किस्ता ७ लाख ६५ हजार ८६१ र तेस्रो किस्ता ७ लाख ३३ हजार २१४ ले भुक्तानी लिएको उल्लेख छ। पहिलो किस्ता भुक्तानी लिने ६२ हजार ९०२ लाभग्राहीले रु.३ अर्ब १४ करोड ५१ लाख भुक्तानी लिई दोस्रो तथा अन्तिम किस्ता नलिएको र १७ हजार २४५ लाभग्राहीले पहिलो र दोस्रो किस्ता लिई अन्तिम किस्ता लिएका छैनन्। पहिलो र दोस्रो किस्ता लिई कार्यसम्पन्न नगर्ने लाभग्राहीबाट अनुदान रकमको सदुपयोग भएको सुनिश्चित हुनुपर्दछ। त्यसैगरी निजी आवास प्रबलीकरणतर्फ ३३ हजार ९०५ लाभग्राहीसँग अनुदान सम्झौता भएको र पहिलो किस्ता ३१ हजार ६७९ जनालाई भुक्तानी भएको देखिन्छ। दोस्रो तथा अन्तिम किस्ता २ हजार २२६ लाई मात्र भुक्तानी गरेको विवरण प्राप्त भएकोले पहिलो किस्ता भुक्तानी लिई दोस्रो किस्ता नलिएका २९ हजार ४५३ लाभग्राहीको अनुगमन गरी प्रबलीकरणको कार्यलाई पूर्णता दिनुपर्छ। निर्माण सम्पन्न निजी आवास प्रयोजनमा नआई अन्य प्रयोगमा आएकोले सदुपयोगको सुनिश्चितता गर्नुपर्दछ।

३८. **संयुक्त र बहुतले आवास** - संयुक्त आवासको स्वामित्व सम्बन्धी ऐन, २०५४, नियमावली, २०६० र संयुक्त आवास भवन निर्माण स्वीकृति तथा अनुगमन कार्यविधि, २०७० अनुसार संयुक्त आवासको व्यवसायिक कारोबार गर्ने संयुक्त आवास कम्पनी तथा जग्गा विकास गरी सामूहिक भवन निर्माण अनुमतिका लागि पेस भएका प्रस्ताव जाँच गरी निर्माण स्वीकृति, अनुगमन र निर्माण सम्पन्न प्रमाणपत्र प्रदान गर्ने जिम्मेवारी शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभागको रहेको छ। प्राप्त विवरणअनुसार ७० अपार्टमेन्टको ७ हजार २२ आवास एकाइ निर्माणका लागि विभागले स्वीकृति प्रदान गरेकोमा ३२ अपार्टमेन्टको निर्माण सम्पन्न भई ३ हजार ९४१ आवास एकाइको निर्माण सम्पन्न भएको उल्लेख छ। तर २०६२ देखि २०६९ सालसम्मको अवधिमा निर्माण स्वीकृतिको लागि अनुमति लिएकोमा हालसम्म ३८ अपार्टमेन्टका ३ हजार ८१ आवास एकाइले निर्माण सम्पन्न प्रमाणपत्र लिएको देखिँदैन।
३९. **हवाई उडान** - हवाई नीति, २०६३ मा सुरक्षित, भरपर्दो, व्यावसायिक र विश्वसनीय हवाई सेवा विस्तार गर्दै राष्ट्रिय एवं अन्तर्राष्ट्रियस्तरमा गुणस्तरीय सेवा सुनिश्चित गर्ने लक्ष्य रहेको छ। नेपालको आकाशमा हालसम्म जहाज दुर्घटना हुँदा मल्टी इन्जिनका ५० जहाजबाट ४१६, सिङ्गल इन्जिनका ८ जहाजबाट २५, अन्तर्राष्ट्रिय १० जहाजबाट ३७३ र ३६ हेलीकोप्टरबाट ८५ समेत १०४ दुर्घटनामा ८९९ यात्रुको मृत्यु भएको देखिन्छ। हवाई दुर्घटनापछि गठन गरिने छानबिन समितिले दिएका प्रतिवेदनहरूमा इन्जिनमा समस्या भएको, मौसमको खराबी, पाइलटको असावधानीलगायत कारणबाट हवाई दुर्घटना हुने गरेको उल्लेख गरेको पाइन्छ। छानबिनबाट प्राप्त सुझाउहरू कार्यान्वयन हुन नसक्दा समस्या दोहोरिने गरेको देखिन्छ। अन्तर्राष्ट्रिय नागरिक उड्डयन संगठनबाट सन् २०१९ मा नेपालको हवाई सुरक्षा सम्बन्धमा उठेका विषयलाई सम्बोधन गर्दै सुरक्षित, भरपर्दो, व्यावसायिक र विश्वसनीय हवाई सेवा विस्तार गरी गुणस्तरीय हवाई सेवाको प्रत्याभूति गर्नुपर्दछ।
४०. **विमानस्थल निर्माण** - हवाई नीति, २०६३ को दफा ५.७.१ मा हिमाली र पहाडी क्षेत्रमा साधारणतया २० नटिकल माइल र तराई तथा भित्री मधेश क्षेत्रमा कम्तीमा ४० नटिकल माइल निकटस्थ विमानस्थलबाट प्रस्तावित विमानस्थलको दूरी कायम हुनुपर्ने व्यवस्था रहेकोमा सोभन्दा कम दूरीका कमलबजार-साँफेबगर १३ नटिकल माइल, फाप्लु-काँगेलडाँडा ८ नटिकल माइल, मसिनेचौर-जुफाल ६ नटिकल माइल लगायत ३९ स्थानमा विमानस्थल निर्माण भएको उल्लेख छ। हाल तीन अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थलसहित ५४ विमानस्थल रहेकोमा २० विमानस्थल सञ्चालनमा रहेका छैनन्। विमानस्थलको वर्गीकरण गरी कतिपय विमानस्थललाई आकस्मिक अवतरण केन्द्रको रूपमा विकास गर्नेगरी मापदण्ड तयार गर्नुपर्ने र निर्माण सम्पन्न भएका विमानस्थल सञ्चालनमा ल्याउनुपर्दछ।
४१. **क्यासिनो रोयल्टी** - क्यासिनो नियमावली, २०७० मा क्यासिनो सञ्चालकले प्रत्येक वर्ष रोयल्टी बुझाउनुपर्ने व्यवस्था छ। आर्थिक ऐन, २०७८ को दफा १६ मा ६ महिनाभित्र रोयल्टी बुझाउनुपर्ने, समयमा नबुझाएमा थप शुल्क र वार्षिक थप शुल्क बुझाउनुपर्ने प्रावधान छ। यो वर्ष २४ क्यासिनो सञ्चालकबाट निवेदन दस्तुर, इजाजत दस्तुर, रोयल्टी रकम, नवीकरण दस्तुर र वार्षिक थप दस्तुर समेत रु.१ अर्ब १५ करोड ४६ लाख राजस्व प्राप्त गर्नुपर्नेमा २० क्यासिनोबाट रु.९३ करोड ११ लाख मात्र दाखिला भएको छ। गत विगत वर्षदेखि ४ क्यासिनो सञ्चालकले बुझाउनुपर्ने रोयल्टी रु.२२ करोड ३५ लाख दाखिला गरेका छैनन्। बक्यौता रकम र सोमा लाग्ने थप शुल्कसहित असुल गर्नुपर्दछ।

४२. **दान भेटीको अभिलेख तथा व्यवस्थापन** - पशुपति क्षेत्र विकास कोष मन्दिर तथा पूजा व्यवस्था नियमावली, २०६८ को नियम ७७ बमोजिम कुनै व्यक्तिले श्रीपशुपतिनाथ मन्दिर तथा मन्दिर प्राङ्गणभित्र रहेका अन्य मठमन्दिरमा सुन चाँदीजस्ता बहुमूल्य धातु र त्यस्ता धातुले बनेका सामान वा भाँडाकुँडा वा वस्त्रलगायत अन्य जिन्सी सामान चढाउन चाहेमा कोषमा दर्ता गरेर मात्र चढाउनुपर्ने व्यवस्था छ।
- भक्तजन तथा श्रद्धालुबाट पशुपति मन्दिरमा भेटीबापत यस वर्ष रू.४ करोड ५२ लाख ८४ हजार सङ्कलन भएको छ। हरेक दिन १० बजेदेखि बैङ्क प्रतिनिधि, नेपाल प्रहरी, सशस्त्र प्रहरी र कोषबाट तोकिएको कर्मचारीको रोहवरमा भेटी रकम गणना गर्ने र सोही दिन एक वाणिज्य बैङ्कमा जम्मा हुने गरेकोमा मेटल डिटेक्टर नभएका कारण धातुजन्य सामानको आम्दानी यकिन गर्न कठिनाई रहेको , पशुपति शिवलिङ्गमा चढाएको भेटीघाटी मसिनद्वारा नियन्त्रण हुन नसकेको ,सन्तानेश्वर महादेव लालगणेशलगायतका सबै मन्दिरको आय कोषमा जम्मा नभएको ,पशुपति मन्दिरमा भक्तजनबाट प्राप्त भएको दान दक्षिणालगायत धातुजन्य सामानको पहिचान र वर्गीकरण नगरेको ,मन्दिर परिसरमा जडान गरेको सीसीटीभी ब्याकअप ७ दिनको मात्र रहेको, सुन चाँदीजस्ता बहुमूल्य धातुहरू कोषमा दर्ता नगराई स्वीकार गर्ने गरेको लगायतको अवस्था देखियो। उल्लिखित अवस्थामा सुधार गरी दान, भेटीको आयलाई थप व्यवस्थित गर्नुपर्दछ।
४३. **हुलाक बचत बैङ्क** - गोश्वारा र जिल्ला हुलाक कार्यालय ६८ मा सञ्चालित हुलाक बचत बैङ्कको गत विगत वर्षमा जिल्ला हुलाक कार्यालय रौतहट, बझाङ र जाजरकोटले हिनामिना गरेको रू.७ करोड १३ लाख ५७ हजारसमेत यो वर्षसम्म रू.१ अर्ब ४५ करोड ४३ लाख ३५ हजार मौज्जात रहेको छ। हुलाक बचत बैङ्कको हिसाब पूर्णरूपमा सफ्टवेयरमा नरहेको, निजी क्षेत्रका बैङ्किङ कारोबार गर्ने संस्थाहरूको पहुँच मुलुकभर पुगेको, लगानीका क्षेत्रहरू संकुचन भएको, समयानुकूल आधुनिक प्रविधिको प्रयोग गर्न नसकेको, दक्ष जनशक्तिको अभावलगायतका कारण हुलाक बचत बैङ्क प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन हुन नसकेको अवस्था छ। बचत बैङ्क सञ्चालन गर्ने सम्बन्धमा पुनरावलोकन गर्नुपर्दछ।
४४. **इन्टरप्राइज ई-मेल सेवा** - सरकारी कार्यालयको वेबसाइट निर्माण तथा व्यवस्थापनसम्बन्धी निर्देशिका, २०७८ को नियम २(१) मा प्रत्येक सरकारी निकायले आफ्नो कार्यालयको डोमेन नेमसहितको सरकारी ई-मेल व्यवस्था गर्नुपर्ने र सरकारी कामको लागि अनिवार्य रूपमा सरकारी ई-मेल प्रयोग गर्नुपर्ने उल्लेख भएअनुसार केन्द्रले यो वर्षसम्म २० हजार लाइसेन्स खरिद गरेकोमा यस वर्ष सम्म ई-मेल बनाउनेको संख्या १८ हजार ४०० रहेको र ५ हजार ४५४ निष्क्रिय रहेका छन्। केन्द्रले खरिद गरेका ७ हजार ५४ ई-मेल प्रयोग नहुँदा ई-मेल लाइसेन्स खरिद तथा नवीकरणबापत नेपाल सरकारलाई रू.८ करोड ८४ लाख ७१ हजार व्ययभार परेको छ।
४५. **पेमेन्ट गेट वे** - सरकारी निकाय सञ्चालनसम्बन्धी एकीकृत विद्युतीय प्रणाली निर्देशिका, २०७८ मा सरकारी निकायबाट सम्पादन हुने कार्यहरूलाई एउटै विद्युतीय प्रणालीमार्फत् सरल र प्रभावकारी रूपमा सम्पादन गर्ने प्रयोजनको लागि सूचना प्रविधि विभागले सरकारी निकाय सञ्चालनसम्बन्धी एकीकृत विद्युतीय प्रणालीको स्थापना गर्ने उल्लेख भएअनुसार मुलुकभित्र र बाहिरबाट हुने भुक्तानीलाई पूर्ण रूपमा विद्युतीय माध्यमबाट गर्ने उद्देश्यले राष्ट्रिय पेमेन्ट गेट-वेको लागि २०७५।३।२९ भित्र कार्य सम्पन्न गर्न २०७५।३।१९ मा अमेरिकी डलर १९ लाख ८८ हजारको खरिद सम्झौता भएकोमा हालसम्म

अमेरिकी डलर १८ लाख ६७ हजार भुक्तानी भएको देखिन्छ। सम्झौता भएको करिब ५ वर्ष बितिसकेको र सम्झौता अङ्कको ९३.८६ प्रतिशत भुक्तानी भैसकेको अवस्थामा समेत गेट-वे प्रयोगमा आएको छैन।

४६. **युनिफाइड लाइसेन्स दस्तुर** - दूरसञ्चार सेवाको रेडियो फ्रिक्वेन्सी (बाँडफाँट तथा मूल्यसम्बन्धी) नीति, २०७३ ले आधारभूत टेलिफोन सेवाको नवीकरण दस्तुरको सम्बन्धमा व्यवस्था गरेको छ। नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणबाट अनुमतिपत्र प्राप्त गरेको दश वर्षको निमित्त सेवा प्रदायकले अनुमतिपत्र प्राप्त गरेको वर्षदेखि नै तोकिएको रकम भुक्तानी गर्नुपर्ने उल्लेख छ। सो अवधिपछि अनुमतिपत्रको नवीकरणको लागि रु.२० अर्ब १३ करोड २८ लाख दाखिला गरेपश्चात् नवीकरण गरिने उल्लेख छ। उक्त प्रावधानअन्तर्गत अनुमतिपत्र लिएका २ सेवा प्रदायकले २०७८।७९ सम्म दाखिला गर्नुपर्ने अनुमति दस्तुर रु.७ अर्ब ४० करोड दाखिला गरेका छैनन्। उक्त शुल्क असुल गर्नुपर्दछ।
४७. **मोबाइल डिभाइस व्यवस्थापन प्रणाली** - मोबाइल डिभाइस सुरक्षित गर्न अवैध मोबाइल आयातमा नियन्त्रण गर्न प्राइमरी साइट कन्टेनर र सोभित्र जडान हुने सातवटा सर्वर स्वीच राउटर र सेकेन्डरी डाटा सेन्टर इक्युपमेन्ट सर्वर स्विच ज्याकलगायतको मोबाइल डिभाइस मेनेजमेन्ट सिस्टम डिजाइन ,सप्लाई , इन्स्टलेसन ,कमिसनिङ्ग र अपरेसनसमेत खरिद गर्न एक अन्तर्राष्ट्रिय परामर्शदाता उपक्रमसँग २०७६।८।१७ भित्र सम्पन्न गर्ने र ५ वर्षसम्म प्राविधिक सहायता गर्ने गरी २०७६।३।१९ मा अमेरिकी डलर ७० लाख ६६ हजार ८८८ को सम्झौता भएकोमा हालसम्म अमेरिकी डलर १४ लाख ११ हजार १७८ भुक्तानी भएको छ। तोकिएको अवधिभित्र काम सम्पन्न नभई पटक-पटक गरी २०७८।७।१५ सम्मको म्याद तोकिएकोमा उक्त अवधिभित्र पनि सम्झौताअनुसारको हार्डवेयर खरिद तथा जडान कार्य सम्पन्न भएको छैन। तोकिएबमोजिम समयमानै कार्यसम्पन्न गराउनुपर्दछ।
४८. **सुरक्षण मुद्रण छापाखाना** - सुरक्षण मुद्रणसम्बन्धी उपकरण, प्रेस मेसिन, औजार प्रणाली तथा अन्य आवश्यक सामग्री जी.टु.जी. विधिबाट खरिद गर्न नेपाल सरकार (मन्त्रिपरिषद्) ले २०७६।७।२० मा सैद्धान्तिक स्वीकृति दिएअनुसार सुरक्षण मुद्रण केन्द्रले प्रेस मेसिनलगायतका उपकरण खरिदको लागि रु.३३ अर्बको लागत अनुमान २०७८।३।३० मा स्वीकृत भएको छ। सो अगावै उपकरण खरिद सम्बन्धमा प्रस्ताव माग गरी फ्रान्स र जर्मन सरकारबाट प्रस्ताव प्राप्त भएकोमा नेपाल सरकार, मन्त्रिपरिषद्बाट २०७६।९।७ मा दुवै देशको प्रस्तावमध्ये उपयुक्तताको आधारमा मन्त्रालयले नै स्वीकृत गरी सोझै खरिद गर्नसक्ने निर्णय भएको र मन्त्रालयबाट सोअनुसार निर्णय नगरी मन्त्रिपरिषद्मा पुनः पेस भएकोमा २०७७।१।२ मा जी.टु.जी. विधिबाट सोझै खरिद गर्ने निर्णय कायम नराख्ने र खुला प्रतिस्पर्धात्मक विधिद्वारा खरिद गर्न मन्त्रालयले प्रक्रिया अघि बढाउने निर्णय गरेको छ। छापाखानाको निर्माण कार्य २०७४।७.५ देखि शुरू भएकोमा यो वर्षसम्म रु.२ अर्ब १५ करोड १८ लाख ५८ हजार खर्च भएको छ। सुरक्षण मुद्रण छापाखाना जडानको खरिद प्रक्रिया नै प्रारम्भ नगरी प्रत्येक वर्ष अन्य कार्यमा खर्च गरेको औचित्यपूर्ण देखिएन।
४९. **अप्टिकल फाइबर** - ग्रामीण दूरसञ्चार कोषको परिचालन गरी मध्यपहाडी लोकमार्ग र आसपासका जिल्ला सदरमुकाम, नगरपालिका, उत्तरदक्षिण जोड्ने राजमार्ग र पूर्व-पश्चिम राजमार्गमा अप्टिकल फाइबर विद्युत्खान र राष्ट्रिय सूचना महामार्ग बनाउने गरी ३ खण्डमा विभाजन भएको छ। कोशी, मधेश र

बागमती प्रदेशको एक खण्ड, गण्डकी र लुम्बिनी प्रदेशको एक खण्ड र कर्णाली एवं सुदूरपश्चिम प्रदेशको एक खण्डसमेत ३ खण्डको लागि २ सेवा प्रदायक संस्थासँग रू.८ अर्ब ९ करोड ५६ लाख ५९ हजारको सम्झौता भएको छ। खरिद सम्झौताअनुसार उक्त कार्य २ वर्षभित्र सम्पन्न गर्नुपर्नेमा निर्माण कार्य सम्पन्न भएको छैन।

५०. **राष्ट्रिय परिचयपत्र** - नेपालको संविधानमा एकीकृत राष्ट्रिय परिचय व्यवस्थापन सूचना प्रणाली विकास गर्ने नीति अवलम्बन गर्ने उल्लेख भए तापनि हाल प्रयोगमा ल्याइएको राष्ट्रिय परिचयपत्रमा नागरिकता प्रमाणपत्रमा समावेश भएका विवरण मात्र राखी वितरण भइरहेको छ। राष्ट्रिय परिचयको विवरणमा नागरिकता, पासपोर्ट, सवारी चालक अनुमति, मतदाता परिचय, एटीएम कार्ड, जन्म मृत्यु दर्ता, जग्गा जमिनको विवरण, करदाता परिचय, नागरिक एप आदि विभिन्न परिचयपत्र र प्रमाणपत्रमा नागरिकको सबै प्रकारका सूचना तथा विवरणहरू एकीकृत गरिनुपर्ने हो। तर यस्ता विवरण सरकारी निकायपिच्छे पटक पटक प्रविष्टि गर्नुपर्ने, सबै परिचयपत्रमा छुट्टाछुट्टै प्रणाली विकास गरिएको र छुट्टाछुट्टै निकायबाट सञ्चालन भइरहेको अवस्था छ। राष्ट्रिय परिचयपत्रलाई राहदानीसँग आबद्ध गरिएकोले राष्ट्रिय परिचयपत्र नम्बर बेगर राहदानी बनाउन नमिल्ने अवस्था छ। राहदानी ऐन र नियमावलीअनुसार राष्ट्रिय परिचयपत्र अनिवार्य छैन। नागरिकता प्रमाणपत्रमा उल्लेख भएका विवरण मात्र समावेश गरी वितरण गरिएको परिचयपत्रले राष्ट्रिय परिचयको उद्देश्य प्राप्त गर्ने देखिँदैन। संविधानको धारा ५१ मा उल्लेख भएबमोजिम एकीकृत राष्ट्रिय परिचय व्यवस्थापन सूचना प्रणाली बनाउनुपर्दछ।

राष्ट्रिय परिचय पत्र तथा पञ्जीकरण विभागबाट उपलब्ध विवरणअनुसार २०७६।४।३१ देखि २०७९ आषाढ मसान्तसम्म ८० लाख ७५ हजार ४६ आवेदन दर्ता भए तापनि ५१ लाख १७ हजार अर्थात् ६३.३६ प्रतिशत मात्र कार्ड प्राप्त भएको र ३ लाख ६७ हजार कार्ड छपाइ भई १ लाख १७ हजार २५ अर्थात् आवेदनको ४.५४ प्रतिशतमात्र वितरण भएको छ। आवेदन दर्तामध्ये ७७ लाख ८ हजार ४६ कार्ड छपाइ हुन सकेको छैन। २०७८।७।९ मा सम्पन्न हुने लक्ष्य राखिएकोमा विद्युतीय राहदानीसँग २०७८।८।१ देखि अन्तरआबद्धता गरेकोले परिचयपत्र नम्बर प्राप्त नभएसम्म राहदानीको लागि निवेदन दिन नमिल्ने अवस्थामा आम नागरिकलाई असुविधा हुन गएकोले शीघ्र व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ।

५१. **विद्युतीय राहदानी** - विद्युतीय राहदानी आपूर्ति तथा छपाइका लागि २०७७ पौषमा राहदानी विभाग र एक फ्रान्सेली कम्पनीबीच ३२ पृष्ठको प्रति इकाई लागत १०.४५ र ६४ पृष्ठको १०.९५ अमेरिकी डलरका दरले २० लाख विद्युतीय राहदानी छपाइका लागि ३ वर्ष कार्यावधि रहने गरी मूल्य अभिवृद्धि कर बाहेक अमेरिकी डलर २ करोड ११ लाखको खरिद सम्झौता भएको छ। सम्झौता पश्चात् विद्युतीय राहदानीको विस्तृत डिजाइन तयार, आवश्यक बुकलेट डिजाइन, सफ्टवेयर निर्माण, उपकरण जडान एवम् तथ्याङ्क हस्तान्तरण र परीक्षणलयायतका काम सम्पन्न गरी २०७८ मङ्सिर १ गतेबाट विद्युतीय राहदानी छपाइको कार्य प्रारम्भ भएको छ। शुरुमा ५० लाख विद्युतीय राहदानीको आवश्यकता पहिचान गरिएकोमा २० लाख राहदानी वा ३ वर्षमध्ये जुन पहिला हुन्छ सोका लागि मात्र खरिद सम्झौता भएको पाइयो। यसरी आवश्यकताभन्दा कम परिमाणमा ठेक्का आह्वान गरी सम्झौता गर्नाले निकट भविष्यमा पुनः खरिद प्रक्रिया शुरु गर्नुपर्दा सेवा प्रवाहमा असर पुग्ने देखिन्छ। यसमा सुधार हुनुपर्दछ।

५२. शिक्षक विद्यार्थी अनुपात - शिक्षा नियमावली, २०५९ मा शिक्षक/विद्यार्थी अनुपात हिमालमा ४०, पहाडमा ४५ र तराईमा ५० हुनुपर्ने उल्लेख छ। त्यसैगरी सामुदायिक विद्यालयको प्रत्येक कक्षामा विद्यार्थी संख्या सामान्यतया उपत्यका तथा तराईमा ५०, पहाडमा ४५ र हिमाली क्षेत्रमा ४० हुनुपर्ने उल्लेख छ। संस्थागत विद्यालयको प्रत्येक कक्षामा न्यूनतम २२, अधिकतम ४४ र औसत ३३ विद्यार्थी हुनुपर्ने उल्लेख छ। शिक्षा तथा मानवस्रोत विकास केन्द्रबाट प्रकाशित प्रतिवेदन अनुसार विद्यालय-विद्यार्थी तथा शिक्षक-विद्यार्थी अनुपात देहायबमोजिम छः

देश	विद्यालय-विद्यार्थी अनुपात				शिक्षक-विद्यार्थी अनुपात			
	आधारभूत (१-५)	आधारभूत (६-८)	माध्यमिक (९-१०)	माध्यमिक (११-१२)	आधारभूत (१-५)	आधारभूत (६-८)	माध्यमिक (९-१०)	माध्यमिक (११-१२)
कोशी प्रदेश	८२	८४	८८	१५८	१९	२७	२१	६७
मधेश प्रदेश	१९५	१७५	१६९	१७२	४९	६७	४४	८५
बागमती प्रदेश	९२	८८	७६	१६६	१८	२४	१४	५०
गण्डकी प्रदेश	६३	७६	७३	११७	१३	२१	१५	३९
लुम्बिनी प्रदेश	११८	११४	१११	१७६	२४	३३	२४	७३
कर्णाली प्रदेश	८८	१०७	११८	१६७	२६	३५	३३	७५
सुदूरपश्चिम प्रदेश	९६	१०३	१११	१६२	२४	३१	२७	५६
औसतमा कुल	१०४	१०३	९९	१६०	२१	३१	२२	५७

उल्लिखित प्रतिवेदनअनुसार विद्यालय-विद्यार्थी अनुपात आधारभूत तहको कक्षा १-५ मा १०४, कक्षा ६-८ मा १०३, माध्यमिक तहको कक्षा ९-१० मा ९९ र कक्षा ११-१२ मा १६० रहेको छ। त्यसैगरी शिक्षक विद्यार्थी अनुपात कक्षा १-५ मा २१, कक्षा ६-८ मा ३१, माध्यमिक तहको कक्षा ९-१० मा २२ र कक्षा ११-१२ मा ५७ जना रहेको छ। त्यस्तो अनुपात सबैभन्दा कम गण्डकी प्रदेशमा रहेको छ। शिक्षाको गुणस्तर सुधार गर्न निर्धारित मापदण्डबमोजिम सबै प्रदेशमा विद्यालय-विद्यार्थी तथा शिक्षक-विद्यार्थी अनुपात कायम हुनेगरी व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ।

५३. परीक्षा नतिजा - कक्षा १० को माध्यमिक शिक्षा परीक्षा शैक्षिक वर्ष २०७७ र २०७८ को नतिजाको तुलनात्मक अवस्था निम्नानुसार छः

क्र.सं.	जी.पी.ए.	२०७७ को नतिजा	२०७८ को नतिजा	कुलको तुलनामा २०७७ को जी.पी.ए.प्रतिशत	कुलको तुलनामा २०७८ को जी.पी.ए.प्रतिशत
१	०.८ देखि १.१९ सम्म	३	३२८०	०.०००६	०.६९
२	१.२ देखि १.५९ सम्म	१३	४४५८६	०.००२७	९.४२
३	१.६ देखि १.९९ सम्म	६२०	१००५९४	०.१३०५	२१.२६
४	२ देखि २.३९ सम्म	१९३८३	११२७३३	४.०७९४	२३.८३
५	२.४ देखि २.७९ सम्म	११३०१७	९०७५८	२३.७८५७	१९.१८
६	२.८ देखि ३.१९ सम्म	१५९६४८	६९९००	३३.५९९८	१४.७८
७	३.२ देखि ३.५९ सम्म	१०९५९०	४१६२७	२३.०६४५	८.८०
८	३.६ देखि ४ सम्म	७२८७२	९६३३	१५.३३६८	२.०४
जी पी ए प्राप्त जम्मा संख्या		४७५१४६	४७३१११	१००	१००

एस.ई.ई. परीक्षाको नतिजा २०७७ को तुलनामा २०७८ को नतिजामा न्यून जी.पी.ए. प्राप्त गर्नेको संख्या बढेको तथा ३.६ देखि ४ सम्मको उच्च जी.पी.ए. प्राप्त गर्नेको संख्या घटेको देखियो। सबैभन्दा न्यून जी.पी.ए. ०.८ देखि १.१९ सम्म प्राप्त गर्नेको संख्या उच्च रहेको तथा ३.६ देखि ४ जी.पी.ए.सम्म प्राप्त गर्नेको संख्या ८६.७८ प्रतिशतले घटेको देखिएको छ। परीक्षा सञ्चालन विधि विश्वसनीय बनाई गुणस्तरीय नतिजा हासिल हुने व्यवस्था हुनुपर्दछ।

५४. **विद्यार्थी भर्ना** - नेपाल सरकारले शिक्षामा सबै बालबालिकाको पहुँच सुनिश्चित गर्ने र माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क गर्न अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षासम्बन्धी ऐन, २०७५ कार्यान्वयनमा ल्याएको छ। विद्यालय जाने सबै उमेर समूहका बालबालिकालाई विद्यालय भर्ना गरी निःशुल्क शिक्षा उपलब्ध गराउन निःशुल्क पाठ्यपुस्तक, छात्रवृत्ति, दिवा खाजालगायत कार्यक्रममा वर्षेनी खर्च वृद्धि हुँदै गएको छ। प्राप्त विवरणअनुसार विगत ५ वर्षको आधारभूत तहको विद्यालयमा विद्यार्थी भर्नाको अवस्था देहायअनुसार छः

(संख्या हजारमा)

वर्ष	कक्षा १-५ को विद्यार्थीको संख्या		कक्षा ६-८ को विद्यार्थीको संख्या		आधारभूत विद्यालयको जम्मा विद्यार्थी संख्या			सामुदायिकको प्रतिशत	संस्थागतको प्रतिशत
	सामुदायिक	संस्थागत	सामुदायिक	संस्थागत	सामुदायिक	संस्थागत	जम्मा		
२०७४	३३१२	६५८	१५४५	३२२	४८५७	९८०	५८३७	८३.२	१६.८
२०७५	२७९३	९३७	१३९४	४३१	४१८७	१३६८	५५५५	७५.४	२४.६
२०७६	२४७९	१०५५	१३१५	४५७	३७९४	१५१२	५३०६	७१.५	२८.५
२०७७	२६८८	८३४	१३८१	४३५	४०६९	१२६९	५३३८	७६.२	२३.८
२०७८	२५६३	९८५	१३१६	४६१	३८७९	१४४६	५३२५	७२.८	२७.२

उल्लिखित तथ्याङ्क विश्लेषण गर्दा आधारभूत तहमा (कक्षा १ देखि ८ सम्म) कुल विद्यार्थी भर्ना संख्या वर्षेनी घट्दै गएको र २०७८ मा भर्ना भएका विद्यार्थीमध्ये २७.२० प्रतिशत संस्थागत विद्यालयमा भर्ना भएका छन्। शैक्षिक वर्ष २०७४ को तुलनामा २०७८ मा कुल विद्यार्थी संख्या ८.७७ प्रतिशतले घटेकोमध्ये सामुदायिक विद्यालयमा २०.३१ प्रतिशतले घटेको र संस्थागत विद्यालयमा ४७.५५ प्रतिशतले बढेको देखिन्छ। सबै बालबालिका विद्यालयमा अनिवार्य भर्ना र निःशुल्क शिक्षाको लागि शिक्षा क्षेत्रमा सरकारी खर्च वृद्धि भइरहेको अवस्थामा सामुदायिक विद्यालयहरूमा अपेक्षित रूपमा शैक्षिक गुणस्तर सुधार हुन नसकेका कारण विद्यार्थीको आकर्षण घटेको देखिन्छ।

५५. **जग्गा अतिक्रमण** - नेपाल संस्कृत विश्वविद्यालयको केन्द्रीय कार्यालय र १२ आङ्गिक विद्यापीठको स्वामित्वमा तराईमा १ हजार ७१८ विघा १८ कट्टा र पहाडी क्षेत्रमा १०२ रोपनी ९ आना जग्गा रहेको देखिन्छ। उक्त जग्गा मध्ये ४०८ विघामा मोही कायम भएको र १२ विघामा स्वामित्व विवाद रहेको उल्लेख छ। दाङ्गको देउखुरीमा रहेको १ हजार ३३६ विघा तथा बेलझुण्डी क्षेत्रमा रहेको ३२६ विघा मध्ये ३५ विघा समेत १ हजार ३७१ विघा जग्गा २०५८ सालदेखि विभिन्न व्यक्ति तथा समूहबाट अतिक्रमण भएको छ। त्यस्तै सुदूरपश्चिमाञ्चल विश्वविद्यालय अन्तर्गतको टीकापुर बहुमुखी क्याम्पसको

३८० विघा जग्गा रहेकोमा ३०० विघा जग्गा अतिक्रमणमा परेको उल्लेख छ। अतिक्रमण जग्गा आफ्नो स्वामित्वमा लिई उपयोगमा ल्याउनुपर्दछ।

५६. **आयोजना बैङ्क** - आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ को दफा १७ मा सरकारले सञ्चालन गर्ने आयोजनाको वर्गीकरण राष्ट्रिय योजना आयोगको सिफारिसमा नेपाल सरकारले गर्ने र आयोगमा राष्ट्रियस्तरको एक आयोजना बैङ्क रहने उल्लेख छ। उल्लिखित व्यवस्थाअनुसार आयोगले राष्ट्रिय आयोजना बैङ्क व्यवस्थापन सूचना प्रणाली तयार गरी २०७८।७९ को पौषसम्ममा विभिन्न मन्त्रालय, आयोग तथा संवैधानिक अङ्गसमेत २३ निकायका राष्ट्रिय गौरवका आयोजनाहरू र रूपान्तरणकारी आयोजनाहरूसमेत कुल ७ हजार २०६ आयोजना उक्त प्रणालीमा सूचीकृत भएको देखिन्छ। सूचीकृत आयोजनामध्ये चालु आयोजना ५ हजार ८१२ र भविष्यमा कार्यान्वयन हुने आयोजना १ हजार ३९४ रहेका छन्। भविष्यमा कार्यान्वयन हुने आयोजनामध्ये ९७६ आयोजना पहिचान चरण र ४१८ आयोजना मूल्याङ्कन, छनोट तथा प्राथमिकीकरण चरणमा रहेको देखिन्छ।
५७. **विभूषण** - विभूषण ऐन, २०६४ मा मानपदवी, अलङ्कार र पदकबाट राष्ट्रिय जीवनका विभिन्न क्षेत्रमा विशिष्ट योगदान पुर्याउने महानुभावलाई विभूषित गर्ने व्यवस्थानुसार नेपाल सरकार मन्त्रपरिषद्बाट २०७६।७७ देखि २०७८।७९ सम्म १५७३ जनालाई विभूषित गर्ने निर्णय गरी सोको लागी रु.३४ करोड ५८ लाख खर्च गरेकोमा २७४ विभूषण वितरण नभई मौज्जात भएको पाइयो। विभूषण तयार गर्न लाग्ने लागत वर्षेनी बढ्दै गएकोले लागतमा कमी ल्याउने तथा विभूषित हुने संख्या निश्चित गरी खर्चमा नियन्त्रण गर्नुपर्दछ।
५८. **कारागार व्यवस्थापन** - कारागार व्यवस्थापन विभागबाट प्राप्त विवरणअनुसार १४ हजार ८२० पुरुष र १ हजार ६९१ महिलासमेत १६ हजार ५११ कैदी, बन्दी राख्न सक्ने क्षमता रहेकोमा देशभरिमा कारागारमा २०७९ असार मसान्तमा पुरुष २४ हजार ८०७ र महिला १ हजार ४३३ समेत २६ हजार २४० कैदी तथा थुनुवा बन्दी रहेका छन्। कारागारको क्षमता विस्तार नहुँदा निर्धारित मापदण्डबमोजिम कैदी, बन्दी राख्ने व्यवस्था कार्यान्वयन भएको छैन।
५९. **क्षेत्रगत अनुदान** - कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालयको लागि अनुदान शिर्षकमा रु.२४ अर्ब ६७ करोड ५७ लाख बजेट विनियोजन भएकोमा यो वर्ष रासायनिक मल खरिदमा रु.१६ अर्ब ६१ करोड ५९ लाख, बाली तथा पशुधन बीमा प्रिमियममा रु.१ अर्ब ९२ करोड २९ लाख, उखु कृषकका लागि रु.१ अर्ब ४ करोड ६६ लाख, मूल्य शृङ्खला विकासमा रु.६ करोड ९० लाख र अन्य क्षेत्रमा रु.१ अर्ब ५८ करोड ३६ लाखसमेत रु.२१ अर्ब ८३ करोड (विनियोजनको तुलनामा ८८.५ प्रतिशत) अनुदान वितरण भएको छ। रासायनिक मल खरिदको लागि समयमै खरिद कार्य नभएको एवं खरिद भएको मलसमेत कृषकले बाली लगाउने समयमा प्राप्त गर्न नसकेको अवस्था छ।

६बाली तथा पशुधन बीमा गराउनेको विवरण अद्यावधिक गरी समयमै प्रिमियम र दाबी भुक्तानी नभएको, उखु कृषकले खरिदकर्ताबाट समयमै उखु विक्रीबापतको रकम प्राप्त गर्न नसकेको एवं अधिकांश अनुदान आर्थिक वर्षको अन्तिम महिनामा प्रदान हुने, सीमान्तकृत कृषकको अनुदानमा पहुँच नहुने र सोको अनुगमनसमेत नहुने स्थिति विद्यमान रहेको साथै कृषि क्षेत्रमा संघ, प्रदेश र स्थानीय तहबाट

समन्वय नगरी बेगलाबेगलै कार्यविधिको आधारमा अनुदान प्रदान हुने गरेकोले दोहोरोपना हुने अवस्था रहेको छ। रासायनिक मल बाहेक अन्य प्रयोजनको लागि व्यक्तिगत वा संस्थागत रूपमा दिने अनुदान तत्काल रोकौ अत्यावश्यक अवस्थामा परियोजनाको आधारमा सामूहिक जमानीमा न्यून प्रतिशत व्याजदरमा निश्चित अवधि तोकौ ऋण उपलब्ध गराइने नीति अपनाउनुपर्ने देखिएको छ।

६०. **प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकिकरण परियोजना** - परियोजना कार्यान्वयनका लागि साना व्यावसायिक कृषि उत्पादन केन्द्र (पकेट) विकास कार्यक्रम, व्यावसायिक कृषि उत्पादन केन्द्र (ब्लक) विकास कार्यक्रम, व्यावसायिक कृषि उत्पादन तथा प्रशोधन केन्द्र (जोन) विकास कार्यक्रम, व्यावसायिक कृषि उत्पादन तथा औद्योगिक केन्द्र (सुपरजोन) विकास कार्यक्रम गरी ४ सम्भाग रहेका छन्। परियोजनाको ६० प्रतिशत अवधि व्यतीत हुँदा २०.१६ प्रतिशतमात्र खर्च भएको छ। परियोजना अवधिमा २१ सुपरजोन, ३०० जोन, १ हजार ५०० ब्लक र १५ हजार पकेट क्षेत्र स्थापना गर्ने लक्ष्य रहेकोमा २०७८।७९ सम्म १६ सुपरजोन, १७७ जोन, १ हजार ५८७ ब्लक र ७ हजार ६५७ पकेट क्षेत्र स्थापना भएको छ। ब्लकतर्फ लक्ष्य भन्दा बढी स्थापना भए तापनि अन्य सम्भागतर्फ लक्ष्य हासिल हुन सकेको छैन। परियोजनाको अवधि २०७३।७४ देखि २०८२।८३ सम्म रु.१ खर्ब ३० अर्ब ७४ करोड २० लाख खर्च गर्ने लक्ष्य रहेकोमा यस वर्षसम्म रु.२६ अर्ब ३५ करोड ७६ लाख खर्च भएको देखिन्छ। उक्त खर्चमध्ये संघबाट रु.१४ अर्ब ३५ करोड ७६ लाख, प्रदेशबाट रु.६ अर्ब १५ करोड ५८ लाख र स्थानीय तहबाट रु.५ अर्ब ८४ करोड ४२ लाख भएको छ।
६१. **अधुरा ठेक्का** - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ५९ र ६३ मा सम्झौता बमोजिम काम नगरी बीचैमा छोडेमा वा कामको प्रगति नगरेमा पेशकी जमानी प्राप्त गर्ने, पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति लगाउने, ठेक्का तोड्ने, कालोसूचीमा राख्ने लगायतका व्यवस्था रहेको छ। तर ती कारवाहीहरू नगरी ९पटकसम्म म्याद थप गर्दा पनि कार्य सम्पन्न नगर्ने सडक विभागअन्तर्गत २४ डिभिजन तथा योजना कार्यालयमा रु.२८ अर्ब ८२ करोड ६५ लाख खरिद सम्झौताका १९८ ठेक्काको रु.७ अर्ब ३८ करोड ११ लाख भुक्तानी भई काम अधुरो रहेको देखिन्छ। अधुरा ठेक्काहरूको संख्या वर्षेनी बढिरहेको छ। ती ठेक्काहरूको रु.२ अर्ब ७५ करोड १२ लाख ९२ हजार पेस्की जमानत प्राप्त तथा रु.७१ करोड ३८ लाख ११ हजार पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति लगाई खरिद सम्झौताअनुसार कारवाही गरी निर्माण कार्य सम्पन्न गर्नुपर्दछ।
६२. **ड्रइङ/डिजाइन** - यस वर्षको लेखापरीक्षणको क्रममा प्राविधिकसहितको लेखापरीक्षण टोलीबाट निर्माण कार्यको स्थलगत अवलोकन तथा विश्लेषण गर्दा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- ६२.१ उदयपुरको त्रियुगा नदी पुल, हुलाकी राजमार्गअन्तर्गत धनुषा र सिराहाको सिमानाको कमला नदी पुल, चितवनको ठिमुरा पुल, नुवाकोटको कोल्फु खोला पुल, दूधकोशी नदीमा रानीटार र साउनेमा निर्माणधीन दुई पुलको ड्रइङ डिजाइन, हाइड्रोलोजी, जियोलोजीको अध्ययन तथा विश्लेषणमा त्रुटि रहेको देखिएको छ। जसको कारणबाट त्रियुगा, कमला, ठिमुरा र कोल्फुखोला पुल क्षतिग्रस्त रहेको र दूधकोशीका दुई पुलको निर्माण कार्य सम्पन्न नभई अधुरो अवस्थामा रहेका छन्। यसबाट राष्ट्रको स्रोत साधनको नोक्सानी हुनुको साथै सहज यातायात सेवासमेत प्राप्त हुन सकेको छैन।

- ६२.२ उदयपुरको मदन भण्डारी रामार्गमा निर्मित मौवासे खोला पुल, सरस्वती खोला पुल, करम्जेखोला पुल, दातु खोला पुल, थापर खोला पुल, थनाई खोला पुल, सुखानी खोला पुल, असारी खोला पुल, रातु खोला पुलको ड्रइङ्ग, डिजाइनमा त्रुटि भई अग्ला पुल निर्माण गरेको देखिएको छ। अग्ला पुल निर्माणको कारण पुल र सडक निर्माणको लागतसमेत बढेको छ।
- ६२.३ मदन भण्डारी राजमार्गअन्तर्गत बसाहादेखि भिमानसम्मको १३५ किलोमिटर सडकको स्थलगत निरीक्षण तथा प्राविधिक विश्लेषण गर्दा सडक निर्माणमा प्राविधिक त्रुटिका कारण सडक असुरक्षित देखिन्छ।
- ६२.४ पुष्पलाल (मध्यपहाडी) राजमार्गअन्तर्गत कास्की र पर्वतमा रहेको याम्दी पुल-घट्टे खोला खण्ड, घट्टे खोला-कुस्मा खण्ड र भैसे-याम्दी खण्डमा क्रमशः दुई लेनको राजमार्गमा आवश्यकताभन्दा बढी ६ लेन निर्माण गरी लागत बढाएको, सडक निर्माण गरेको एक वर्षमै पटहोल्स र डिप्रेसन देखिनुका साथै अपर्याप्त सडक संरचना निर्माण गरेको र अनुपयुक्त स्थानबाट सडक जाने गरी रेखाङ्कन परिवर्तन गरी सडक निर्माणको लागतसमेत वृद्धि भएको देखियो।

सडक तथा पुलको ड्रइङ्ग, डिजाइन, लागत अनुमान तयारी एवं आयोजना कार्यान्वयनमा देखिएका उल्लिखित कमी, कमजोरी सुधार गर्दै स्वीकृत नर्स तथा मापदण्ड अनुरूप निर्धारित गुणस्तर, समय र लागतमा सडक तथा पुल निर्माण गर्नुपर्दछ।

६३. **म्याद थप** - खरिद सम्झौतामा भेरिएसन आदेश र असामान्य अवस्थाको आधारमा ठेक्काको म्याद थप गर्न सकिने व्यवस्था छ। समय नियन्त्रणको लागि खरिद सम्झौतामा कार्यतालिका अद्यावधिक गर्ने, पूर्व जानकारी दिने, निवेदन दिनुपर्ने प्रावधानहरूलाई आधार लिने गरेको छैन। पहिलो पटक थपिएको म्यादमा कार्य नगर्ने ठेक्कालाई पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति नलगाई पटक पटक म्याद थप गर्ने गरेको, कोभिडपछि पनि कोभिडलाई आधार बनाई म्याद थप गर्ने गरेको छ। सम्झौताअनुसार गर्नुपर्ने म्याद थप सार्वजनिक खरिद नियमावलीमा २०७६ देखि २०७९ सम्म ७ पटक संशोधन गरी त्यसैका आधारमा म्याद थप गरेको छ। निर्माण व्यवसायीलाई पटक पटक सम्झौताविपरीत म्याद थपको सुविधा दिने तर खरिद कानून र सम्झौताअनुसार ठेक्का सम्पन्न नगराउने योजना/कार्यालयहरूको कमजोरीका कारण यो वर्ष सडक विभागअन्तर्गत २८ कार्यालयका रू.५९ अर्ब ४३ करोड ७० लाख ९५ हजारका ५०९ ठेक्काको ४०० प्रतिशत र ९ पटकसम्म म्याद थप गर्दा पनि सम्पन्न नभएकोले अधुरा ठेक्काको संख्या बढ्दै गई रकम खर्च भएर पनि सेवाग्राहीले सेवा प्राप्त गर्न नसकेको अवस्था सिर्जना भएको छ। खरिद कानून र ठेक्का सम्झौताअनुसार म्याद थप गर्नुपर्दछ।
६४. **ठेक्काको पूर्वतयारी** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ६(३) मा निर्माण स्थलको व्यवस्था नभई बोलपत्र आव्हान गर्न नहुने व्यवस्था छ। सडक विभाग अन्तर्गतका १६ योजना तथा सडक डिभिजनहरूले वातावरणीय प्रभाव अध्ययन गर्ने, रूख हटाउने, विद्युतका पोल सार्ने र मुआब्जा तथा क्षतिपूर्ति वितरण गर्ने लगायतका पूर्व तयारी चरणका कार्यसमेत ठेक्काहरूमा समावेश गरी रू.३९ अर्ब ७४ करोड ४२ लाखको ३४ खरिद सम्झौता गरेको देखिन्छ। ठेक्काको कार्यान्वयन गर्ने समय पूर्वतयारीमा खर्च गर्नुपर्दा आयोजनाहरूको समय र लागत वृद्धि हुन गएको छ।

६५. **पुल निर्माण** - पुलको विस्तृत सम्भाव्यता अध्ययन र डीपीआर तयार गरी बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ। सडक विभागले पुल निर्माण गर्दा डीपीआर बेगर पनि बजेट विनियोजन गर्ने, पहिले डीपीआर गरेका करिब १ हजार २०० पुलको कार्यान्वयन नगरेको, कतिपय पुलहरूमा बजेट विनियोजन नगर्ने/न्यून विनियोजन गर्ने, पायरको संख्याभन्दा कम बोरहोल ड्रिल गर्ने, अपर्याप्त भू-प्राविधिक अध्ययन गर्ने, निर्माणको गुणस्तरको सट्टा अनुमानको आधारमा पुलको आयु तोक्ने, पुलको प्रकार छनोट गर्दा विकल्पको पर्याप्त विश्लेषण नगर्ने, स्वतन्त्र (तेस्रो) पक्षबाट डिजाइन पुनरावलोकन नगर्ने, परामर्शदाताबाट गरिएका डिजाइनसम्बन्धी कमेन्टको अभिलेख नराख्ने, पाइल टेष्ट र लोड टेष्ट केही पुलमा मात्र सीमित रहेको, निर्माण कार्यको डाटा लगसहितको अभिलेख नराख्ने, पुलमा गरिने नदी नियन्त्रण कार्यको डिजाइन नगर्ने, पुलको मर्मत सम्भार योजना नबनाउने, पुलहरूको मर्मत सम्भारमा न्यून प्राथमिकता, डिजाइन संशोधनमा ढिलाइ गर्ने, कतिपय पुल सेक्टर कार्यालयहरूमा स्ट्रक्चरल इन्जिनियरको अभाव, कतिपय पुलको बोरहोल ड्रिल आवश्यकताभन्दा कम गर्ने, गलत डिजाइन गर्ने परामर्शदातालाई कारबाही नगर्ने आदि कारणहरूले पुलहरूको डिजाइन निर्माण र गुणस्तर नियन्त्रण सन्तोषजनक देखिँदैन।
६६. **सोझै खरिद** - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ८ (२) मा खरिद गर्दा प्रतिस्पर्धा सीमित हुने गरी लागत टुक्रा टुक्रा पारी खरिद गर्नु नहुने व्यवस्था छ। साथै बीस लाख रुपैयाँसम्म लागत अनुमान भएको मालसामान खरिद र निर्माण कार्य सिलबन्दी दरभाउपत्र आव्हान गरी खरिद गर्न सक्ने व्यवस्था छ। लेखापरीक्षणको क्रममा प्राप्त विवरणअनुसार ऐनको प्रावधान विपरित ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाई, शहरी विकास, खानेपानी, गृह र स्वास्थ्य मन्त्रालयअन्तर्गतका २६ निकायले मालसामान खरिद तथा संरचना निर्माण कार्यलाई टुक्रा पारी रु.३९ करोड ६६ लाख ८२ हजारको खरिद गरेको देखिन्छ। ऐनको पालना गरी प्रतिस्पर्धा गराई खरिद गर्नुपर्दछ।
६७. **मूल्य समायोजन** - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ५५(१) मा खरिद सम्झौतामा अन्यथा व्यवस्था भएकोमा बाहेक १२ महिनाभन्दा बढी अवधिको खरिद सम्झौता कार्यान्वयन गर्ने क्रममा मूल्य समायोजन गर्न आवश्यक देखिएमा मूल्य समायोजन गर्न सकिने, दफा ५५(२) मा खरिद सम्झौता गर्नेको ढिलाइको कारण काम सम्पन्न नभएमा र निश्चित बजेटको आधारमा खरिद सम्झौता भएकोमा मूल्य समायोजन गर्न नसकिने व्यवस्था छ। ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाई, शहरी विकास, खानेपानी, सूचना तथा सञ्चार, स्वास्थ्य तथा जनसंख्या र भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालयअन्तर्गतका ७९ निकायले सूचकाङ्क र गुणक फरक पारी मूल्य समायोजन गणना गरी रु.३ अर्ब ९८ करोड २७ लाख नियम एवं सम्झौताविपरीत मूल्य समायोजन भुक्तानी गरेको देखिएकोले उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ।
६८. **पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ एवं खरिद सम्झौतामा निर्माण व्यवसायीको ढिलाइको कारणले सम्झौताबमोजिमको कार्य तोकिएको समयभित्र सम्पन्न हुन नसकेमा सम्झौता मूल्यको प्रतिदिन ०.०५ प्रतिशतका दरले बढीमा १० प्रतिशतमा नबढ्ने गरी पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति लिनुपर्ने व्यवस्था छ। उल्लिखित व्यवस्थाअनुसार ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाई, शहरी विकास, संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन, स्वास्थ्य र भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालयअन्तर्गतका २४ निकायले रु.१ अर्ब ७५ लाख पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति असुल गरेका छैनन्। उक्त पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति असुल गर्नुपर्दछ।

६९. **परामर्श खर्च** - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा २९ मा विभागीय जनशक्तिबाट सम्पादन हुन नसक्ने अवस्थामा मात्र परामर्श सेवा खरिद गर्न सकिने उल्लेख छ। खानेपानी मन्त्रालय अन्तर्गतका विभिन्न आयोजनाको सम्भाव्यता अध्ययन, डिजाइन, गुरुयोजना तयार गर्ने तथा निर्माण सुपरिवेक्षण गर्ने कार्यको लागि विभागलगायत जलवायु अनुकूलित वृहत् खानेपानी आयोजना, सङ्घीय खानेपानी तथा ढल व्यवस्थापन आयोजना भक्तपुर, चितवन, मकवानपुर, रामेछाप, मोरङ, खोटाङ, इलाम, अर्घाखाँची, पर्सा, कैलाली, कञ्चनपुर र बाँकेसमेत १४ कार्यालयले मौजुदा सूचीबाट प्रस्ताव माग गरी रु.११ करोड ९९ लाख ८४ हजारको परामर्श सेवा खरिद गरेका छन्। समान प्रकृतिको कार्यको मिल्दो प्याकेज बनाई बोलपत्र मार्फत् खरिद गर्ने व्यवस्था नमिलाएको र विभागीय जनशक्तिको उपयुक्त व्यवस्थापन नगरी परामर्शदाता माथिको निर्भरता बढाउनु उचित देखिएन। अत्यावश्यक कार्यमा मात्र परामर्श सेवा लिई नियमित कार्यको लागि परामर्शदाता माथिको निर्भरता घटाउनुपर्दछ।
७०. **राइड शेयरिङ नियमन** - सवारी तथा यातायात व्यवस्थापन ऐन, २०४९ मा यातायात सेवाको नाम विभागमा पञ्जीकृत नगरी सार्वजनिक यातायात सेवा सञ्चालन गर्न नपाइने र एक प्रयोजनका लागि दर्ता भएका सवारीसाधन अन्य प्रयोजनमा प्रयोग गर्न नहुने व्यवस्था छ। नेपालमा हाल ग्लोबल पोजिसनिङ सिस्टम तथा डिजिटल प्लेटफर्मको उपयोग गरी सञ्चालन भइरहेका २५ राइड शेयरिङ कम्पनीमध्ये १ कम्पनीको एप्लिकेसन यातायात व्यवस्था विभागमा दर्ता भएको देखिएन। सबै सेवाप्रदायक कानूनी दायरामा नआएको, निजी प्रयोजनका निम्ति दर्ता भएका सवारीसाधनले कानूनविपरीत भाडा लिई यात्रु तथा सामग्री ओसारपसार गरेको र सेवा लिएपश्चात् बिल जारी हुने व्यवस्था नरहेको कारण कानून पालनामा कमी रहेको विद्यमान अवस्था सम्बन्धमा उच्च अदालत पाटनले कानून बनाएर नियमन गर्न २०७६।१०।२९ मा आदेश दिए तापनि सो को कार्यान्वयन भएको छैन।
७१. **होल्डिङ सेन्टर** - नेपाली सेनाका युनिटअन्तर्गत कोभिड-१९ संक्रमणको अर्धमा प्रयोग गर्न २०७८।३।३ मा खरिद बन्दोबस्त गरी झापा, मोरङ, पर्सा, कपिलवस्तु, बाँके, कैलाली र कञ्चनपुर जिल्लामा १ हजार बेड क्षमताका ७ होल्डिङ सेन्टर निर्माण कार्यमा रु.२ अर्ब १६ लाख ३५ हजार खर्च भएको छ। निर्माण भएका संरचनाहरू सुरक्षा निकायको सुरक्षा जिम्मामा रहेको अवस्था छ। जडान गरिएका अक्सिजन आपूर्ति उपकरण, बिरामीको बेड तथा सोमा प्रयोग गरिएका अन्य स्वास्थ्य सामग्री होल्डिङ सेन्टर सञ्चालन नभएका कारण प्रयोगविहीन अवस्थामा रहेका छन्। उल्लिखित सामग्री अन्य विपद व्यवस्थापनमा उपयोग गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ।
७२. **काठमाडौँ-तराई/मधेश द्रुतमार्ग आयोजना** - आयोजनाको विस्तृत आयोजना प्रतिवेदनअनुसार ७२.५ किलोमिटर सडक, ८७ पुललगायतका अन्य संरचना निर्माण गर्न रु.२ खर्ब १३ अर्ब ९५ करोड खर्च हुने अनुमान रहेकोमा यो वर्ष सम्म रु.३४ अर्ब २९ करोड ८२ लाख खर्च भएको छ। आयोजनाको काम २०८०।८१ सम्म सम्पन्न गर्ने लक्ष्य रहेकोमा यो वर्षसम्मको भौतिक प्रगति २१.१८ र वित्तीय प्रगति १९.५८ प्रतिशत मात्र रहेको छ। योजनाबद्ध तवरले निर्माण कार्य अगाडि बढाई समयमै आयोजना सम्पन्न गर्नुपर्दछ।

७३. **विद्युत उत्पादन अनुमतिपत्र** - विद्युत नियमावली, २०५० को नियम ३ देखि १८ सम्म विद्युत उत्पादनको अनुमतिपत्र सम्बन्धी व्यवस्था छ। विद्युत विकास विभागबाट यो वर्षसम्म ८१३ आयोजनाको ३२ हजार १६९ मेगावाट विद्युत उत्पादन र सर्वेक्षणको अनुमतिपत्र जारी भएको देखिन्छ। अनुमति प्राप्त १२१ आयोजनाबाट २ हजार ८४ मेगावाट जडित क्षमताको आयोजना सञ्चालनमा आएको समेत ३४ हजार २५३ मेगावाट क्षमताको अनुमतिपत्र प्रदान गरेको देखिन्छ।

विद्युत प्रसारणतर्फ सर्वेक्षणमा ७८ र निर्माणमा १३४ लाई अनुमति प्रदान भएकोमा २०७८।७९ मा क्रमशः १५२ र २०२ समेत कुल ३५४ आयोजनाले विद्युत प्रसारणको सर्वेक्षण ३ हजार ७५३ किलोमिटर, वितरण लाइन अध्ययन ३ हजार १७ किलोमिटर र निर्माणको ४ हजार ६३१ किलोमिटर समेत ११ हजार ४०१ किलोमिटरको अनुमतिपत्र प्राप्त गरेको देखिन्छ। वितरण लाइनतर्फ ३३ केभीए र ११ केभीएको ६६ योजनाको समेत ३ हजार १७ किलोमिटर वितरण लाइन निर्माण गर्न विद्युत प्राधिकरणबाट अध्ययन कार्य भइरहेको छ।

यसरी कुल ३४ हजार २५३ मेगावाट क्षमताको उत्पादन अनुमति प्रदान भएकोमा अनुमति र उत्पादन अनुपात १००:८ रहेको छ। विद्युत आयात न्यून गर्न एवं अनुमति प्रदान र उत्पादनबीचको अन्तरलाई न्यून गर्न विभागबाट गर्ने अध्ययन अनुसन्धान, जाँचबुझ तथा निरीक्षणलाई प्रभावकारी बनाउन आवश्यक छ।

७४. **विद्युत रोयल्टी** - विद्युत ऐन, २०४९ को दफा ११ बमोजिम जलविद्युतको व्यापारिक उत्पादन शुरू गरेको १५ वर्षसम्म प्रतिजडित किलोवाट वार्षिक १०० र प्रतियुनिट (प्रतिवाट घण्टा) सरदर बिक्री मूल्यको २ प्रतिशतको दरले सरकारलाई रोयल्टी बुझानु पर्ने व्यवस्था छ। साथै उक्त अवधिपछि अनुमति प्राप्त व्यक्तिले प्रति जडित किलोवाट वार्षिक १ हजार रूपैयाँ र प्रतियुनिट (प्रतिकिलोवाट घण्टा) सरदर बिक्री मूल्यको १० प्रतिशतका दरले सलामी बुझाउनुपर्ने व्यवस्था छ। जल विद्युत आयोजनाहरूबाट गत वर्षसम्म उठ्नुपर्ने रोयल्टी रू.२४ करोड ८७ लाख ५ हजार र यो वर्ष १२१ जल विद्युत संस्थाबाट रू.३ अर्ब १० करोड २५ लाख ६ हजारसमेत रू.३ अर्ब ३५ करोड १२ लाख ११ हजार रोयल्टी प्राप्त हुनुपर्ने देखिन्छ। सोमध्ये रू.३ अर्ब ५ करोड ७२ लाख ६२ हजार प्राप्त भई रू.२९ करोड ३९ लाख ४९ हजार प्राप्त गर्न बाँकी देखिन्छ।

७५. **राजस्व छुट तथा सुविधा** - विद्युत ऐन, २०४९ को दफा १२ र जलविद्युत विकास नीति, २०५८ मा स्वीकृति लिई सञ्चालित आयोजनालाई आयात गरेको औद्योगिक संयन्त्र उपकरण जगेडा पार्टपुर्जामा मूल्य अभिवृद्धिकर छुट र सटही सुविधा उपलब्ध गराउने व्यवस्था छ। सो व्यवस्थाबमोजिम विद्युत विकास विभागले जलविद्युत उत्पादक प्रवर्द्धकलाई सटही सुविधा रू.५ अर्ब १५ करोड ९४ लाख ७६ हजार र मूल्य अभिवृद्धि कर छुट रू.१८ अर्ब ७ करोड १७ लाख ९ हजारसमेत रू.२३ अर्ब २३ करोड ११ लाख ८५ हजार सुविधा उपलब्ध गराएको छ। सुविधामा आयात गरिएका उपकरण र सामग्री सम्बन्धित आयोजनाको काममा प्रयोग भएको सुनिश्चित गर्नुपर्दछ।

७६. **कर्मचारी दरबन्दी तथा समायोजन** - नेपालको संविधानले परिकल्पना गरेको संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको अधिकार सूचीसमेत विचार गरी कर्मचारी समायोजन ऐन, २०७५ अनुसार संघमा ४८ हजार ४०९, प्रदेशमा २२ हजार २९७ र स्थानीय तहमा ६६ हजार ९०८ समेत १ लाख ३७ हजार ६१४ दरबन्दी स्वीकृत भएकोमा नेपाल सरकारले २०७८।७९ सम्म संघतर्फ ५ हजार १२२ दरबन्दी थप गरी ५३ हजार ५३१ कायम गरेको छ। सो मध्ये संघमा ३९ हजार ९६०, सात प्रदेशमा १३ हजार ८२१, स्थानीय तहमा ४३ हजार ८०७ समायोजन गरेको र २ हजार ४४३ फाजिलमा रहेको तथा ४० हजार २६ दरबन्दी रिक्त रहेको देखिन्छ। यसका अतिरिक्त संगठन तथा व्यवस्थापन सर्वेक्षण नगरी यो वर्ष विभिन्न १६ निकायमा ९ हजार ५१ अस्थायी दरबन्दी स्वीकृत गरेको पाइयो। साथै प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयमा विशिष्ट श्रेणीको दरबन्दी ५ बाट ९ पुऱ्याइएको तथा केही मन्त्रालयमा २।२ जना सचिव कार्यरत रहेको देखिन्छ।

लोकसेवा आयोगको वार्षिक प्रतिवेदन, २०७९ अनुसार संघमा ५३ हजार ५३१, सात प्रदेशमा १७ हजार ३२२ र ७५३ स्थानीय तहमा ६५ हजार २६९ समेत १ लाख ३६ हजार १२२ दरबन्दी कायम रहेकोमा संघमा ३८ हजार १२५, प्रदेशमा ११ हजार २४७ र स्थानीय तहमा ३६ हजार २८४ समेत ८५ हजार ६५६ दरबन्दी पदपूर्ति भई ५० हजार ४६६ दरबन्दी रिक्त रहेको देखिन्छ।

७७. **सरकारी सेवाको गठन** - नेपालको संविधानको धारा २८५(१) मा नेपाल सरकारले देशको प्रशासन सञ्चालन गर्न संघीय निजामती सेवा र आवश्यकताअनुसार अन्य संघीय सरकारी सेवाहरूको गठन गर्न सक्ने र त्यस्ता सेवाहरूको गठन, सञ्चालन र सेवाका शर्तहरू संघीय ऐनबमोजिम हुने व्यवस्था छ। नेपालको संविधान जारी भएको ७ वर्ष व्यतीत हुँदा समेत निजामती सेवा र अन्य सरकारी सेवाहरूको गठन, सञ्चालन र सेवाका शर्तहरूसम्बन्धी संघीय ऐन जारी भएको छैन। प्रदेश तथा स्थानीय सेवा गठन सम्बन्धी कानून तर्जुमा हुन नसकेकोले समायोजन भएका कर्मचारी, प्रदेश तथा स्थानीय तहका लागि नियुक्त भएका कर्मचारीको सरुवा, बढुवालगायत वृत्ति विकासका अवसरहरूमा स्पष्टता हुन सकेको छैन।

कर्मचारी समायोजन ऐन, २०७५ मा प्रदेश निजामती सेवा तथा स्थानीय सेवा सम्बन्धी कानून बनाउँदा संघीय निजामती सेवासम्बन्धी कानूनका आधारभूत सिद्धान्त र मान्यतालाई आधार लिई प्रदेश वा स्थानीय तहले कानून बनाउने उल्लेख छ। संघीय निजामती सेवा ऐन जारी नभए पनि कोशी प्रदेश, मधेश प्रदेश, बागमती प्रदेश, गण्डकी प्रदेश र सुदूरपश्चिम प्रदेशले प्रदेश निजामती सेवा ऐन जारी गरेका छन्। प्रदेशहरूले जारी गरेका निजामती सेवा ऐनमा रहेका तह, पदपूर्ति, समावेशी बनाउन गरिने प्रतिस्पर्धाको प्रतिशत, सचिवको पदावधि, अनिवार्य अवकाश, प्रदेश सचिव तथा प्रमुख प्रशासकीय अधिकृतको पदसम्बन्धी व्यवस्था विद्यमान निजामती सेवा ऐन, २०४९ तथा कर्मचारी समायोजन ऐन, २०७५ सँग बाझिने गरी कानून बनाएका छन्।

७८. **विद्युतीय खरिद प्रणाली** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १४६ मा एउटा मात्र पोर्टल रहने गरी विद्युतीय खरिद प्रणालीको स्थापना सञ्चालन र व्यवस्थापन गर्ने व्यवस्था छ। यस प्रयोजनका लागि विद्युतीय खरिद प्रणाली सञ्चालन निर्देशिका, २०७४ कार्यान्वयनमा ल्याएको छ। २०७८।७९ मा जम्मा बोलपत्र संख्या २४ हजार ९५५ मध्ये ९२६ बोलपत्र अर्थात् ३.७१ प्रतिशत बोलपत्र रद्द भएको

उल्लेख छ। हालसम्म विद्युतीय प्रणालीबाट प्रकाशित ८४ हजार ६९८ बोलपत्रमध्ये ३ हजार ४३७ बोलपत्र अर्थात् ४.०६ प्रतिशत बोलपत्र रद्द भएको देखिन्छ। विद्युतीय खरिद प्रणालीमा प्राविधिक समस्या आई प्रयोगकर्ताहरूको सहज पहुँचमा अवरोध आएको कारण बोलपत्रको म्याद थप तथा रद्द गर्नु परेकोले खरिद कारवाहीमा ढिलाइ हुने गरेको छ।

७९. **ट्र्याकिङ्ग प्रणाली** - राजस्व चुहावट (अनुसन्धान तथा नियन्त्रण) ऐन, २०५२ को दफा १३ग मा कानून बमोजिम एक स्थानबाट अर्को स्थानमा मालसामान ओसार-पसार गर्नु पूर्व ढुवानी गरिने मालसामानको विवरण वेबमा आधारित केन्द्रीय सूचना प्रणालीमा प्रविष्ट गरेर मात्र ओसार पसार गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। यस वर्ष राजस्व अनुसन्धान विभागले ट्र्याकिङ्ग प्रणालीबाट ७५ लाख ४१ हजार ४७७ पटक सवारीसाधनको ट्र्याकिङ्ग गरी ८४ फर्मलाई रु.६० लाख ९६ हजार जरिवाना गरेको र अनुसन्धानको क्रममा विभिन्न ४४ फर्मबाट रु.५५ करोड ७७ लाख ४२ हजार मूल्यका मालवस्तु जफत गरेको देखिन्छ।
८०. **सम्पत्ति खोजबिन तथा उपयोग** — नेपाल ट्रष्ट ऐन, २०६४ बमोजिम ट्रष्टमा रहनुपर्ने सम्पत्तिको नेपालभित्र वा बाहिर खोजतलास गर्ने र त्यसको वास्तविक स्थिति पत्ता लगाई यथार्थ विवरणसहितको अभिलेख राख्नुपर्ने व्यवस्था छ। नेपाल ट्रष्टको स्थापनाकालदेखि हालसम्म १२ जिल्लामा रहेका २१ हजार ६३३ रोपनी १५ आना जग्गा ट्रष्टको स्वामित्वमा आएको छ। ट्रष्टको नाममा विभिन्न वाणिज्य बैङ्कमा स्टर्लिङ पाउण्ड ५१ हजार ८१५, अमेरिकी डलर १ लाख ५७ हजार ५९८ रहेको छ। यसै गरी विभिन्न ३ बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाको शेयर संख्या ११ लाख २ हजार ६७२ कित्ता रहेको देखिन्छ।
८१. **कोरोना खोप खपत** - कोभिड-१९ महामारीको अवस्थामा नेपाल सरकारले २०७७।१।२० मा खोप खरिदको अवधारणा स्वीकृत गरी रु.२ करोड १८ लाख नागरिकलाई कोरोना विरुद्ध खोप लगाउने मार्गदिशा स्वीकृत गरेको छ। विभागबाट प्राप्त विवरण अनुसार दातृनिकायगत कोभ्याक्स सुविधा, अन्य अनुदान र नेपाल सरकारबाट खरिद गरेको समेत ५ करोड ८८ लाख ९१ हजार ९७० डोज खोपमध्ये ३७ प्रतिशत खरिद गरेको, ३३ प्रतिशत कोभ्याक्स सुविधाअन्तर्गत उपलब्ध भएको र ३० प्रतिशत विभिन्न दातृराष्ट्रले अनुदानमा उपलब्ध गराएको देखिन्छ। प्राप्त खोपमध्ये ३४ प्रतिशत भेरोसिल, १६ प्रतिशत कोभिसिल र अन्य ५० प्रतिशत रहेको देखिन्छ। भारतको एक कम्पनीबाट कोभिसिल १० लाख डोज र चीनको एक कम्पनीबाट भेरोसिल १ करोड डोज, गाभी एलाइन्ससँगको सम्झौताअनुसार ५९ लाख ३६ हजार ४०० डोज, कोभ्याक्स कस्टशेयरिड अन्तर्गत मोडर्ना खोप ४० लाख ८०० डोज समेत २ करोड १९ लाख ३७ हजार २०० डोज खोप खरिद गरेको विवरण प्राप्त भएको, चीनबाट अनुदानमा प्राप्त भएको ४० लाख डोज सिनोभ्याक प्राविधिक परीक्षण नभएकोले प्रयोग भएको छैन। उक्त खोपको म्याद समाप्त हुने अवधि करिब १० महिना (सन् २०२३।१२।१९ सम्म) रहेको छ। खपत हुन नसकेको खोपको उचित व्यवस्थापन हुनुपर्दछ।
८२. **स्वास्थ्य बीमा** - स्वास्थ्य बीमा ऐन, २०७४ को दफा ३ मा प्रत्येक नेपाली नागरिक स्वास्थ्य बीमा कार्यक्रममा सहभागी हुनुपर्ने व्यवस्था छ। राष्ट्रिय जनगणना, २०७८ अनुसार नेपालको जनसंख्या २ करोड ९१ लाख ६४ हजार रहेकोमा यस कार्यक्रममा यो वर्षसम्म ५९ लाख ८८ हजार (२०.५३ प्रतिशत) नागरिक मात्र सहभागी भएको र गत वर्ष सम्म सहभागी ४५ लाख ७२ हजार ९८९ मध्ये यो

वर्ष २९ लाख ८६८ ले मात्र बीमा नवीकरण गराएका छन्। बीमा योजना कार्यक्रममा गत वर्षसम्म रू.६ अर्ब ५६ करोड ८० लाख प्रिमियम प्राप्त भएकोमा यो वर्ष रू.२ अर्ब ४५ करोड ३७ लाख थप भई यो वर्षसम्म रू.९ अर्ब २ करोड १७ लाख प्राप्त भएको छ। बीमितले स्वास्थ्य सेवा लिएको बिल भरपाईको आधारमा बोर्डले यो वर्ष रू.९ अर्ब ९२ करोड ७ लाख समेत हालसम्म रू.२४ अर्ब ३१ करोड ७१ लाख शोधभर्ना भुक्तानी दिएको छ। हालसम्म बीमा योजनामा सहभागीबाट प्राप्त बीमा प्रिमियमभन्दा रू.१५ अर्ब २९ करोड ५४ लाख बढी दावी भुक्तानी भएको देखिएकोले दिगो रूपमा कार्यक्रम सञ्चालन गर्न कठिनाई हुने देखिन्छ।

८३. **अस्पतालहरूको सेवा प्रवाह** - अस्पतालहरूले विरामीलाई सर्वसुलभ तथा छिटो छरितो सेवा प्रदान गर्नुपर्दछ। बी.पी. कोइराला स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठानले यो वर्ष ८ हजार ८१७ विरामीलाई सेवा दिएको छ। आई.सी.यू.मा ३० शय्या जडान भएकोमा ७ मात्र सञ्चालनमा रहेका छन्। इमर्जेन्सी, गाइनोलगायत १६ शल्यक्रिया कक्ष रहेकामध्ये १३ कक्षमा १५ वर्ष अघिको शल्यक्रियासम्बन्धी उपकरण रहेको अवस्था छ। उपचारको लागि आउने कुल विरामी संख्या गत वर्ष ३ लाख ९१ हजार ५७ रहेकोमा यो वर्ष ५ लाख ९४ हजार १४३ (५१.९३ प्रतिशत बढी) रहेको छ। प्रतिष्ठानले ४०० शय्याको मातृशिशु भवन, २०० शय्याको कार्डियाक सेन्टर, २०० शय्याको अन्कोलोजी भवन निर्माण गर्न ५ वर्ष अघि खरिद सम्झौता भएकोमा हालसम्म निर्माण सम्पन्न भएको छैन। त्यसैगरी, पाटन स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठानअन्तर्गत ६५० शय्यामा सञ्चालित अस्पतालमा यो वर्ष ३ लाख ८२ हजार ६६० विरामीले सेवा प्राप्त गरेको, अस्पतालमा दैनिक औसत १ हजार ७०० सम्म विरामीको चाप रहेको, अस्पतालमा दूरबिनको सहायताले गरिने शल्यक्रियाको लागि २ महिना, यूरो सर्जरी गर्न ४ हप्ता, नाक कानको शल्यक्रिया गर्न १२ हप्ता, नयाँ हेमोडाईलासिस सेवाको लागि ४-५ महिना, इण्डोस्कोपी गर्न १ हप्ता समयसम्म प्रतीक्षा गर्नुपरेको अवस्था छ। कान्ति बाल अस्पतालमा हाइड्रोशिलको अप्रेसन गर्न ६ महिनादेखि २ वर्ष, सामान्य अप्रेसन गर्न ३ महिनादेखि १ वर्ष, मेजर अप्रेसन गर्न ६ महिनादेखि २ वर्षसम्म पालो पर्खनुपर्ने अवस्था छ। उक्त अस्पतालमा २ मात्र शल्य चिकित्सा कक्ष रहेको, १६ शय्याको आई.सी.यू. र ३० शय्याको सर्जिकल वार्ड रहेकोमा क्रमशः १० र २४ शय्या सञ्चालनमा रहेको देखिन्छ। जसले गर्दा आई.सी.यू.चाहिने विरामीलाई शय्या अभाव भएर अन्यत्र प्रेषण गर्नुपर्ने बाध्यता छ।

८४. **गरिब घरपरिवार पहिचान** - विपन्न परिवारलाई आधारभूत सहूलियत र सुविधा प्रदान गरेर जीवनयापन सहज बनाउने उद्देश्यले २०६९ मा गठन भई २०७५ मा खारेज भएको गरिब घरपरिवार सहयोग समन्वय बोर्डले ६ वर्षको अवधिमा २६ जिल्लामा ३ लाख ९२ हजार गरिब घरपरिवार पहिचान गरेको देखिन्छ। तत्पश्चात् भूमि व्यवस्था, सहकारी तथा गरिबी निवारण मन्त्रालयबाट सञ्चालित कार्यक्रमबाट २३ जिल्लाका २ लाख २३ हजार गरिब घरपरिवार पहिचान गरेको र बाँकी २८ जिल्लाको तथ्याङ्क सङ्कलन गरी गरिब घरपरिवार पहिचान गर्ने कार्य भइरहेको छ। उक्त कार्यक्रममा बोर्डले ४ वर्षको अवधिमा रू.१६ करोड ८३ लाख, मन्त्रालयले ३ वर्षमा रू.११ करोड ९४ लाख र विगत तीन वर्षमा वित्तीय हस्तान्तरण गरी पठाएको रू.१ अर्ब ३३ करोड १५ लाखसमेत रू.१ अर्ब ६१ करोड ९२ लाख खर्च भएको देखिन्छ। नेपाल जीवनस्तर मापन सर्वेक्षण २०६६।६७ को आधारमा शुरु भएको गरिब

घरपरिवार पहिचान गर्ने कार्य एक दशक बितिसकदा पनि सम्पन्न नभएकोले विपन्न नागरिक सुविधाबाट वञ्चित हुनुपरेको अवस्था छ।

८५. **पुँजीगत लाभकर** - आयकर ऐन, २०५८ को दफा ९५क (५) र जग्गा तथा घर जग्गा निःसर्गमा पुँजीगत लाभकरसम्बन्धी निर्देशिका, २०७२ बमोजिम जुनसुकै किसिमबाट स्वामित्व प्राप्त गरेको जग्गा तथा घरजग्गा भए तापनि ५ वर्ष अवधि नपुगेको भए ५ प्रतिशत र ५ वर्ष अवधि पुगेको भए २.५ प्रतिशत पुँजीगत लाभकर लिनुपर्ने व्यवस्था रहेको छ। भूमिसुधार तथा मालपोत कार्यालय कलैया, भैरहवा, साँखु, जलेश्वर र भक्तपुरका ५० निःसर्गकर्ताले २०७७।७८ मा जग्गा निःसर्ग गर्दा स्वामित्व अवधि र थैलीको आधारमा तिर्नुपर्नेभन्दा घटी दाखिला गरेकोले नपुग कर रु.५ करोड ८६ लाख २० हजार पुँजीगत लाभकर घटी असुल गरेको छ। उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ।
८६. **मुद्दा र फर्स्यौटको स्थिति** - यो वर्ष सर्वोच्च अदालत र मातहत अदालतहरूमा गत वर्षबाट जिम्मेवारी सरेको १ लाख ४४ हजार ५२७ समेत कुल ४ लाख ५ हजार ६९ मुद्दामध्ये २ लाख ३८ हजार २६९ (५८.८२ प्रतिशत) फर्स्यौट भई १ लाख ६६ हजार ८०० बाँकी रहेको देखिन्छ। सर्वोच्च अदालतबाट प्राप्त विवरणअनुसार २०६५।६६ देखि २०७६।७७ सम्म सर्वोच्च अदालतमा मात्र २ वर्ष नाघेका मुद्दा, रिट, निवेदन/ प्रतिवेदनको संख्या १७ हजार २०९ रहेको छ। अदालतले बक्यौता मुद्दा न्यूनीकरण कार्ययोजना बनाई पुराना मुद्दा फर्स्यौटलाई प्राथमिकता दिई २ वर्षमा फर्स्यौट गर्ने लक्ष्य राखिए तापनि लामो समयसम्म फर्स्यौट हुन नसकेको अवस्था देखिएको छ।
८७. **खेलकुद रङ्गशाला निर्माण** - भरतपुर महानगरपालिकाको रामपुरमा गौतम बुद्ध अन्तर्राष्ट्रिय क्रिकेट रङ्गशाला निर्माण गर्न एक फाउण्डेशन र भरतपुर महानगरपालिकाबीच २०७६ मङ्सिरमा समझदारी भएको छ। उक्त रङ्गशाला निर्माण गर्न रु.३ अर्ब ५५ करोड ९८ लाख ३४ हजार लागत अनुमान रहेकोमा सिभिल वर्कतर्फको कार्यमा ३९ प्रतिशत भौतिक प्रगति भई रु.५७ करोड ८७ लाख ४२ हजार भुक्तानी भएको उल्लेख छ। रङ्गशाला निर्माण कार्यको रु.१८ करोड ४९ लाख ४९ हजार भुक्तानी हुन बाँकी रहेको जानकारी प्राप्त भएको छ। उक्त रङ्गशालाको २०७७।८।१ मा निर्माण कार्य प्रारम्भ भएकोमा २०७८ श्रावणबाट रोकिएको छ। उक्त निर्माण कार्यका लागि भरतपुर महानगरपालिका, प्रदेश सरकारलगायत ८ निकायबाट २०७८।७९ मा रु.२७ करोड ३० लाख अनुदान प्राप्त भएको देखिन्छ। मन्त्रालयले उक्त रङ्गशाला निर्माण कार्य सम्पन्न गर्न लिनुपर्ने नीतिका सम्बन्धमा सुझाउ दिन ७ सदस्यीय समिति गठन गरेको देखिन्छ। सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ तथा नियमावली, २०६४ अनुसार सम्बद्ध निकायबीच समन्वय गरी अधुरो रङ्गशाला निर्माणको कार्य सम्पन्न गर्नुपर्दछ।

त्यस्तै काठमाडौंको मूलपानी क्रिकेट रङ्गशाला (चौथो चरण) को प्यारापिट तथा पार्किङ निर्माण कार्य २ वर्षभित्र सम्पन्न गर्नेगरी २०७७।८।१४ मा रु.२८ करोड ५८ लाख ८५ हजार (मूल्य अभिवृद्धि करबाहेक) को सम्झौता भएकोमा हालसम्म रु.१ करोड ९३ लाख ९३ हजार भुक्तानी भएको छ। साथै अन्तर्राष्ट्रिय खेलकुद प्रतियोगिता सञ्चालन गर्ने लक्ष्य अनुरूप पोखरा रङ्गशाला निर्माण गर्न एक निर्माण व्यवसायीसँग २०७५।९।१३ मा रु.१ अर्ब २८ करोड २२ लाख १८ हजारको सम्झौता भएकोमा हालसम्म रु.१ अर्ब १९ करोड १३ लाख २४ हजार भुक्तानी भएको छ। सम्झौताको अवधि २०७९ जेठ तेस्रो हप्तासम्म अवधि थप भए तापनि निर्माण कार्य सम्पन्न भएको छैन।

प्रदेश मन्त्रालय तथा निकाय

८८. **प्रदेश सञ्चितकोष** - प्रदेश लेखा नियन्त्रक कार्यालयहरूबाट प्राप्त प्रदेशगत सञ्चितकोषको विवरणअनुसार २०७८।७९ मा रू.२ खर्ब ३७ अर्ब ६६ करोड १३ लाख आम्दानी भएकोमा रू.१ खर्ब ८७ अर्ब ४७ करोड ९७ लाख (समग्रमा ७२.६० प्रतिशत) खर्च भई रू.५० अर्ब १८ करोड १५ लाख बाँकी रहेको छ। खर्चमध्ये कोशी प्रदेशमा रू.२९ अर्ब ९६ करोड ६४ लाख, मधेश प्रदेशमा रू.२२ अर्ब २६ करोड ५ लाख, बागमती प्रदेशमा रू.३७ अर्ब ९९ करोड ५० लाख, गण्डकी प्रदेशमा रू.२२ अर्ब ४ करोड ३९ लाख, लुम्बिनी प्रदेशमा रू.३० अर्ब ५ करोड ४७ लाख, कर्णाली प्रदेशमा रू.२४ अर्ब २८ करोड १९ लाख र सुदूरपश्चिम प्रदेशमा रू.२० अर्ब ८७ करोड ७४ लाख खर्च भएको छ।
८९. **विभाज्य कोष** - अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ अनुसार सवारीसाधन कर बापतको रकम प्रदेश विभाज्य कोषमा जम्मा गरी सोको ६० प्रतिशत प्रदेश सञ्चितकोषमा र ४० प्रतिशत स्थानीय सञ्चितकोषमा दाखिला गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। कोशी प्रदेशको रू.१० करोड ५८ लाख र कर्णाली प्रदेशको रू.१ करोड ९५ लाख समेत रू.१२ करोड ५३ लाख आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालयले बाँडफाँट गरेको छैन। ऐनको व्यवस्थाबमोजिम बाँकी रकम बाँडफाँट हुनुपर्दछ।
९०. **लेखापरीक्षण** - यो वर्ष प्रदेश मातहतका १ हजार २१२ कार्यालयको रू.३ खर्ब १२ अर्ब ३३ करोड ९३ लाख र ६ कार्यालयको बक्यौता रू.३९ करोड ११ लाखसमेत रू.३ खर्ब १२ अर्ब ७३ करोड ४ लाख लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ। प्रदेश सरकार मातहतका ९६ अन्य संस्था तथा समितिको बक्यौता समेत रू.२७ अर्ब ८६ करोड १९ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ। यो वर्ष कोशी प्रदेश अन्तर्गत १४ जिल्ला समन्वय समितिलाई निकासी दिएको रकम र १ कार्यालय समेत रू.४ करोड ४ लाख र गण्डकी प्रदेशको एक कार्यालयको रू १ करोड ८१ लाख र सुदूरपश्चिम प्रदेशको ३ कार्यालयको रू.११ करोड ६७ लाख लेखापरीक्षण बक्यौता रहेको छ।
९१. **बजेट तथा खर्च** - प्रदेशगत आर्थिक कार्यविधि ऐनहरूमा प्रदेश अर्थमन्त्रीले प्रत्येक आर्थिक वर्षको लागि प्रदेश सभासमक्ष राजस्व र व्ययको अनुमान पेस गर्नुपर्ने व्यवस्थाबमोजिम प्रदेश सभाबाट स्वीकृत भएको २०७८।७९ को बजेट रू.२ खर्ब ५९ अर्ब १६ करोड ९८ लाख रहेकोमा रू.१ खर्ब ८७ अर्ब ४७ करोड ९७ लाख (७२.३४ प्रतिशत) खर्च भएको छ। कुल खर्चमध्ये चालुखर्च ३९.७७ प्रतिशत, पुँजीगत खर्च ५९.४९ र अन्य खर्च ०.७४ प्रतिशत रहेको छ। प्रदेशको औसत खर्च ७२.३४ प्रतिशत रहेकोमा बजेटको तुलनामा सबभन्दा बढी कोशी प्रदेशको ८६.२१ र सबभन्दा कम मधेश प्रदेश को ६३.८१ प्रतिशत रहेको छ।
९२. **रकमान्तर** - प्रदेशगत आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐनअनुसार स्वीकृत बजेटको रकम एक बजेट उपशीर्षक, स्रोत वा खर्च शीर्षकबाट अर्को बजेट उपशीर्षक स्रोत वा खर्च शीर्षकमा रकमान्तर गर्ने अधिकार आर्थिक मामिला हेर्ने मन्त्रालयको हुने व्यवस्था छ। यो वर्ष ७ प्रदेशमा रू.२ खर्ब ६२ अर्ब ३७ करोड ४५ लाख शुरु बजेट विनियोजन भएकोमा रू.७१ अर्ब ७३ करोड ६४ लाख रकमान्तर भएको छ। रकमान्तर मध्ये २०७९ आषाढ महिनामा मात्र कोशी प्रदेशले रू.८६ करोड ९९ लाख ,

मधेश प्रदेशले रू.५ अर्ब ६ करोड ९० लाख ,गण्डकी प्रदेशले रू.२ अर्ब ३१ करोड ५४ लाख, लुम्बिनी प्रदेशले रू.१ अर्ब ७५ करोड २८ लाख र कर्णाली प्रदेशले रू.१ अर्ब ८१ करोड ५ लाख रकमान्तर गरेको देखियो। वर्षान्तमा रकमान्तर गरी खर्च गर्ने कार्यमा नियन्त्रण गर्नुपर्दछ।

९३. **प्रदेश आन्तरिक स्रोत परिचालन** - प्रदेश सरकारहरूको २०७८।७९ को कुल खर्च रू. १ खर्ब ८७ अर्ब ४७ करोड ९७ लाख रहेकोमा प्रदेश सरकारको आन्तरिक स्रोतबाट रू.९५ अर्ब ९५ करोड ७ लाख (५१.१८ प्रतिशत) खर्च व्यहोरिएको छ। आन्तरिक स्रोत परिचालन सबैभन्दा घटी कर्णाली प्रदेशको ३४.४५ प्रतिशत र सबैभन्दा बढी बागमती प्रदेशले ६७.६६ प्रतिशत गरेको छ। प्रदेशहरूको आन्तरिक स्रोत परिचालन क्षमता अभिवृद्धि गर्नुपर्दछ।
९४. **लेखापरीक्षण र बेरुजू** - प्रदेश सरकार मातहतका सरकारी कार्यालय, अन्य संस्था र समितितर्फको २०७८।७९ को लेखापरीक्षण रकम रु ३ खर्ब ४० अर्ब ५९ करोड २३ लाख रहेकोमा रु ८ अर्ब ४६ करोड ३२ लाख बेरुजू कायम भएको छ। सबैभन्दा बढी बेरुजू कर्णाली प्रदेशको ४.४३ प्रतिशत र सबैभन्दा कम बेरुजू गण्डकी प्रदेशको १.२४ प्रतिशत रहेको छ। त्यसैगरी कोशी प्रदेशको ३.३० प्रतिशत, मधेशको २.६९ प्रतिशत, बागमतीको १.३७ प्रतिशत, लुम्बिनी २.६२ र सुदूरपश्चिम प्रदेशको २.५८ प्रतिशत रहेको छ।

प्रदेश सरकार मातहत सरकारी कार्यालय, अन्य संस्था र समितितर्फको गत वर्षसम्मको बाँकी बेरुजू रू.१९ अर्ब ६५ करोड १८ लाख रहेकोमा सम्परीक्षण तथा समायोजनबाट रू.१ अर्ब १० करोड ५५ लाख फर्स्यौट भई रू.१८ अर्ब ५४ करोड ६३ लाख बाँकी रहेको र यो वर्ष रू.८ अर्ब ४६ करोड ३२ लाख थप भई अद्यावधिक बेरुजू रू.२७ अर्ब ९५ लाख कायम भएको छ।

स्थानीय तह

९५. **समग्र आय व्यय** - महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट पेस भएको एकीकृत वार्षिक आर्थिक विवरण अनुसार यो वर्ष ७५३ स्थानीय तहको कुल बजेट रु.५ खर्ब ३४ अर्ब ५५ करोड ९७ लाख रहेको छ। सोमध्ये संघ र प्रदेशबाट हस्तान्तरण भएको अनुदान रु.३ खर्ब १२ अर्ब ६६ करोड ६३ लाख तथा संघ र प्रदेश सरकारको राजस्व बाँडफाँटसमेत आन्तरिक आय रु.२ खर्ब १३ अर्ब ८३ करोड ८५ लाख समेत रु.५ खर्ब २६ अर्ब ५० करोड ४८ लाख आय प्राप्त गरेको देखिन्छ। सोमध्ये रु.४ खर्ब २४ अर्ब १६ करोड ९४ लाख खर्च भई रु.१ खर्ब २ अर्ब ३३ करोड ५४ लाख मौज्जात रहेको देखिन्छ।
- ९५.१ महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले पेश गरेको आय-व्यय विवरणअनुसार ११ संघीय मन्त्रालय/निकायमा विनियोजन भई स्थानीय तहलाई अख्तियारी एवं निकासी दिएको रु.१ खर्ब ४ अर्ब ५२ करोड २४ लाख र स्थानीय तहको कोष तथा अन्य खाताहरूको समग्र आय-व्यय उक्त विवरणमा समावेश गरेको देखिएन। सबै कारोबारलाई समेटेर एकीकृत आय-व्यय विवरण तयार गर्नुपर्दछ।
- ९५.२ यो वर्ष लेखापरीक्षण भएका ७४९ स्थानीय तहको कुल आम्दानी रु.६ खर्ब ५९ अर्ब २ करोड ८२ लाखमध्ये रु.५ खर्ब ४३ अर्ब २२ करोड ५१ लाख (८२.४३ प्रतिशत) खर्च भएको छ। कुल खर्चमध्ये चालु खर्च रु.२ खर्ब ८३ अर्ब २४ करोड ३२ लाख (५२.१४ प्रतिशत), पुँजीगत खर्च रु.१ खर्ब ६६ अर्ब ७३ करोड ८२ लाख (३०.६९ प्रतिशत) र वित्तीय व्यवस्था तथा अन्यतर्फ रु.९३ अर्ब २४ करोड ३७ लाख (१७.१७ प्रतिशत) खर्च भएको देखिन्छ। यो वर्ष लेखापरीक्षण भएका ७४९ स्थानीय तहको २०७८।७९ को कुल आन्तरिक आय रु.३५ अर्ब ७५ करोड ६ लाख, संघ तथा प्रदेश सरकारबाट राजस्व बाँडफाँट रु.९० अर्ब २९ करोड ६६ लाख, गत वर्षको मौज्जात रु.१ खर्ब १८ करोड ७८ लाखसमेत आन्तरिक स्रोततर्फ रु.२ खर्ब २६ अर्ब २३ करोड ५० लाख प्राप्त भएको छ।
९६. **घटी जिम्मेवारी** - स्थानीय तहहरूले प्राप्ति र भुक्तानीको एकीकृत वार्षिक प्रतिवेदन तयार गर्दा गत वर्षको मौज्जात यस वर्ष जिम्मेवारी सार्नुपर्ने र सो क्रममा फरक परेमा सोको पुष्ट्याइँ उल्लेख गर्नुपर्दछ। यो वर्ष १६० स्थानीय तहले रु.३ अर्ब ७४ करोड ७६ लाख ७४ हजार घटी जिम्मेवारी सारेकोमा सोको कारण खुलाएका छैनन्। घटी जिम्मेवारीको कारण यकिन गरी हिसाब मिलान गर्नुपर्दछ।
९७. **बैङ्क हिसाब मिलान** - स्थानीय तहहरूले मासिक रूपमा सेस्ता र बैङ्क खाताको हिसाब मिलान गरी म.ले.प.फा.नं. २१२ को ढाँचामा बैङ्क हिसाब मिलान विवरण तयार गरेका छैनन्। यो वर्ष ९६ स्थानीय तहमा सेस्ताले देखाएकोभन्दा बैङ्कमा रु.१ अर्ब ३१ करोड ४० लाख ९३ हजार घटी मौज्जात रहेको देखिएको छ। बैङ्क हिसाब मिलान विवरण तयार गरी फरक परेको सम्बन्धमा छानबिन गरी हिसाब यकिन गर्नुपर्दछ।
९८. **अबण्डा बजेट** - स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ मा बजेट तथा कार्यक्रमको प्राथमिकीकरण गरी स्रोत अनुमान तथा सीमा निर्धारणका आधारमा अबण्डा नराखी आय-व्ययको अनुमान पेस गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। यो वर्ष २७३ स्थानीय तहले रु.६ अर्ब ७७ करोड ५२ लाख ७७ हजार अबण्डा राखी बजेट तथा

कार्यक्रम स्वीकृत गरेका छन्। अबण्डा रकम कार्यपालिकाको निर्णयबाट पछि बाँडफाँट गरी पटके आयोजना र कार्यक्रममा खर्च हुने, वित्तीय अनुशासन कायम नहुने लगायतका अवस्था विद्यमान रहने हुँदा अबण्डा राखी खर्च गर्ने कार्यमा नियन्त्रण गर्नुपर्दछ।

९९. **रकमान्तर** - स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ६९ मा पुँजीगत शीर्षकमा २५ प्रतिशत नबढ्ने गरी रकमान्तर गर्न सक्ने व्यवस्था छ। यो वर्ष १५६ स्थानीय तहले उक्त व्यवस्था प्रतिकूल हुने गरी रु.८ अर्ब ४३ करोड ६८ लाख ५७ हजार रकमान्तर गरेको देखिन्छ। कानुनमा तोकिए बमोजिम मात्र रकमान्तर गर्नुपर्दछ।
१००. **सार्वजनिक सम्पत्ति व्यवस्थापन प्रणाली** - महालेखानियन्त्रक कार्यालयले २०७७।८।७ मा गरेको परिपत्रमा २०७७।९।७ भित्रै सबै कार्यालयले सार्वजनिक सम्पत्ति व्यवस्थापन प्रणाली अनिवार्य रूपमा लागू गरी जिन्सी हिसाब राख्नुपर्ने उल्लेख छ। यो वर्ष २६४ स्थानीय तहले जिन्सी निरीक्षण गराएका छैनन् भने २९३ स्थानीय तहले उक्त प्रणालीको प्रयोग गरी जिन्सी व्यवस्थापन गरेका छैनन्। उक्त प्रणाली अनिवार्य लागू गरी सम्पत्ति व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ।
१०१. **प्रदेश समन्वय परिषद्** - स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा १०५ मा प्रदेश तथा स्थानीय तहले गर्ने काम कारवाहीमा नीतिगत सामञ्जस्यता, योजना व्यवस्थापनमा रणनीतिक साझेदारी, साझा अधिकार क्षेत्रको प्रयोग, प्राकृतिक स्रोत साधनको उपयोग र बाँडफाँट लगायतका अन्तर सम्बन्धित विषयहरूमा समन्वय कायम गर्न प्रदेश समन्वय परिषद् रहने व्यवस्था छ। लेखापरीक्षणबाट प्रदेश सरकारले स्थानीय तहमा हस्तान्तरण गर्नुपर्ने साना योजनाहरू आफैँ सञ्चालन गरेको, स्थानीय तहले गर्ने कार्यको लागि समेत प्रदेश कार्यालयहरू स्थापना गरेको, स्थानीय तहले राजस्व बाँडफाँट गरी पठाउनुपर्ने सबै रकम प्रदेश सरकारलाई नपठाएको लगायतको स्थिति देखिएको छ। साझा अधिकार सूचीमा रहेका कार्यको कार्यसम्पादनमा प्रभावकारिता ल्याउन र विकास निर्माणमा सन्तुलन कायम गर्न नियमित रूपमा प्रदेश समन्वय परिषद्को बैठक बसी स्थानीय तहले आफ्नो कार्यसम्पादनमा सहजता आउने गरी प्रदेश सरकार र स्थानीयतहबीच समन्वय कायम गर्नुपर्दछ।
१०२. **अनुदान** - महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट प्राप्त वित्तीय विवरण अनुसार अनुदानतर्फ संघीय तथा प्रदेश सरकारले स्थानीय तहलाई उपलब्ध गराएको अनुदानको ४ वर्षको अवस्था देहाय अनुसार रहेको छ:

(रु. लाखमा)

आर्थिक वर्ष	समानिकरण अनुदान	सशर्त अनुदान	विशेष अनुदान	समपूरक अनुदान	जम्मा
संघतर्फ					
२०७५।७६	८५२८७९	१२५३४२७	२२७७०	३८५७३	२१६७६४९
२०७६।७७	८९९६५२	१५०९९४९	४८२८४	४७५४०	२५०५४९७
२०७७।७८	८९९७३२	१८३३०२५	५८३४९	५०८८६	२८४९९८४
२०७८।७९	९४५२७९	१८४९९२६	५८४०९	४४०२७	२८८९६३३
प्रदेशतर्फ					
२०७५।७६	४४२०९	७९९४३	९४४७	१८६२३	१५२२९४
२०७६।७७	६२८०२	८२७७२	२५८४८	५७८९७	२२९२३९
२०७७।७८	५३५७६	८९४०९	७४४७९	२७७२६	२४५९९०
२०७८।७९	७१०५७	८७२९९	२१४५९	५७३९९	२३७०३०

उल्लिखित तथ्याङ्क अनुसार स्थानीय तहहरूमा प्राप्त अनुदान क्रमशः बढ्दै गएको छ। प्राकृतिक स्रोतबाट प्राप्त रोयल्टी रकमको निश्चित प्रतिशत त्यस्तै प्रकारको प्राकृतिक स्रोत संरक्षण र समग्र वातावरण संरक्षण कार्यमा प्रयोग हुने अन्तर्राष्ट्रिय असल अभ्यास रहे पनि स्थानीय तहहरूमा तदनुसार बजेट छुट्याई खर्च गर्ने प्रक्रिया अवलम्बन हुन बाँकी छ।

१०३. **लेखापरीक्षण र बेरूजु** - यो वर्ष ७५३ स्थानीय तहमध्ये ७४९ स्थानीय तहको रु.११ खर्ब २ अर्ब ६ करोड ५७ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ। बक्यौता लेखापरीक्षणतर्फ २ स्थानीय तहको २०७७।७८ को रु.१ अर्ब ९४ करोड ४४ लाखसमेत यो वर्ष रु.११ खर्ब ४ अर्ब १ करोड १ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ। लेखापरीक्षणबाट रु.४६ अर्ब ४५ करोड ३९ लाख बेरूजु देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.३ अर्ब ६१ करोड २४ लाख फर्स्यौट गरेकोले रु.४२ अर्ब ८४ करोड १५ लाख बाँकी रहेको छ। बेरूजुमध्ये असुल गर्नुपर्ने रु.५ अर्ब ८९ करोड २७ लाख, नियमित गर्नुपर्ने रु.३२ अर्ब ४३ करोड ४८ लाख र म्याद नाघेको पेस्की रु.४ अर्ब ५१ करोड ४० लाख बाँकी छ। त्यसैगरी बक्यौता लेखापरीक्षणबाट रु.३ करोड ९४ लाख बेरूजु देखिएको छ। मधेश प्रदेशका ४ स्थानीय तहको लेखापरीक्षण गर्न बाँकी रहेको छ।

कार्यमूलक तथा विशेष लेखापरीक्षण

यो वर्ष ६ विषयको कार्यमूलक, एक विषयको वातावरणीय, एक सूचना प्रविधि, प्रदेश सरकार, महानगरपालिका तथा उप-महानगरपालिकाको ५ वर्षको कार्यसम्पादन मूल्याङ्कनसम्बन्धी विशेष लेखापरीक्षण गरिएकोमा सोबाट देखिएका व्यहोरा देहायबमोजिम रहेका छन् :

• कार्यमूलक लेखापरीक्षण

१०४. **सार्वजनिक ऋण व्यवस्थापन** - सार्वजनिक ऋणको दायित्व बढेत्तरीले साँवा तथा ब्याज भुक्तानीको प्रवृत्ति बढ्दै गएको, ऋणबाट सञ्चालन भएका आयोजनाको कार्यान्वयनबाट उत्पादनमा भएको वृद्धि अध्ययन नभएको, आयोजनाको कार्य प्रगतिको अनुगमन नभएको, बढ्दो ब्यापार घाटाको कारण वैदेशिक मुद्राको सञ्चितिमा असर परेको, संस्थानमा गरिएको ऋण लगानीको लागत लाभ विश्लेषण भएको छैन।
१०५. **दूरसञ्चार पूर्वाधार व्यवस्थापन** - दूरसञ्चार विकास कोषको कार्य क्षेत्र स्पष्ट नभएको, संयुक्त लगानीका आयोजना परिचालन गर्ने उल्लेख नीति रहेकोमा अनुदान दिई संरचना निर्माण गरेको, फाइबर लाइन, ब्याकबोन परियोजना समयमा सम्पन्न हुन नसकेको, भौतिक पूर्वाधार निर्माण सेवा प्रदायक छनोट हुन नसकेको, नीति कार्यान्वयनको अनुगमन नभएको लगायतका व्यहोरा देखिएका छन्।
१०६. **आयोजना छनोट र प्राथमिकीकरण** - सम्भाव्यता अध्ययन, विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन, वातावरणीय अध्ययन, जग्गा अधिग्रहण, स्रोत सुनिश्चिततालगायतका पूर्व तयारीका काम सम्पन्न नगरी आयोजना छनोट गरिएको, आयोजना प्राथमिकीकरण गर्दा तोकिएका मापदण्डको पालना नभएको, आयोजना बैङ्कको अवधारणा शुरु गरिए पनि प्रभावकारी कार्यान्वयन नभएको, प्रादेशिक/भौगोलिक सन्तुलन कायम हुने गरी आयोजनाहरूको बाँडफाँट नभएको लगायतका व्यहोरा देखिएका छन्।
१०७. **निर्णय तहमा महिला सहभागिता** - आमनिर्वाचन २०७४ मा संघीय संसदको प्रतिनिधि सभाको प्रत्यक्षतर्फ ६ प्रदेश सभामा १७, आमनिर्वाचन २०७९ मा प्रत्यक्षतर्फ ९ र प्रदेश सभातर्फ १४ जना मात्र महिला निर्वाचित भएका छन्। स्थानीय तहको निर्वाचन २०७४ मा पालिका प्रमुखमा जम्मा १८, उपप्रमुख/उपाध्यक्ष पदमा ७०० र वडा अध्यक्ष पदमा ६१ महिला निर्वाचित भएकोमा २०७९ को निर्वाचनमा पालिका प्रमुख २५ उपाध्यक्ष/उपप्रमुख ५६९ र वडा अध्यक्षमा ६८ जना मात्र निर्वाचित भएका छन्। संघीय एवं प्रदेश मन्त्रपरिषदमा पनि महिला सहभागिता न्यून रहेको देखिन्छ। निजामती सेवा, न्यायालय, विश्वविद्यालय एवं निजीक्षेत्रको निर्णायक तहमा पनि महिला सहभागिता न्यून रहेको पाइयो।
१०८. **सरकारी सेवालाई अनलाइन मार्फत प्रवाह गर्ने कार्यक्रम** - सूचना प्रविधि साक्षरता कम रहेको, इन्टरनेटको पहुँच विस्तार हुन नसकेको, विद्युतीय हस्ताक्षरको प्रयोग हुन नसकेको, सूचना प्रविधि सम्बन्धी नीति नरहेको, सूचना प्रविधि प्रणालीलाई व्यवस्थित गर्न जनशक्तिको अभाव रहेको, तेस्रो पक्ष आश्रितता वा सूचना प्रविधि प्रणालीको लेखापरीक्षण हुन नसकेको, कोटा प्रणाली लागू गर्ने गरेको, सेवा अवरुद्ध भएको अवस्थामा वैकल्पिक व्यवस्था नभएको, पूर्वाधारको कमी, निकायगत समन्वयमा कमी, सेवा प्राप्त गर्दा

बाह्य पक्षको सहयोग लिनुपर्ने अवस्था कायमै रहेको, फरक क्षमता भएका सेवाग्राहीका लागि विशेष व्यवस्था नभएको, सरकारी निकायमै बिद्युतीय कागजातलाई मान्यता नदिएको लगायतका व्यहोराहरू रहेका छन्।

१०९. **सार्वजनिक खर्च व्यवस्थापन** - बजेट विनियोजन बमोजिम खर्च हुन नसकेको, खर्चमध्ये चालु खर्च बढ्दै गएको, पुँजीगत खर्चमा अपेक्षित सुधार आउन नसकेको, चालु खर्चमा अनुदानको अंश बढ्दै गएको, सार्वजनिक ऋणको ब्याज खर्च बढ्दै गएको, अनियन्त्रित रूपमा खडा भएका एवं बोझिला सांगठनिक संरचनाका कारण सार्वजनिक खर्च बढ्दै गएको, निजीकृत एवं खारेज गरिएका संस्थानमासमेत सरकारले अनुदान दिने र प्रशासनिक खर्च व्यहोर्ने गरेको, योजना तथा कार्यक्रममा दोहोरोपना लगायतका व्यहोरा सार्वजनिक खर्च व्यवस्थापनको लेखापरीक्षणको क्रममा देखिएको छ।

• वातावरणीय लेखापरीक्षण

११०. **बहुपक्षीय वातावरणीय सम्झौताको कार्यान्वयन** - बहुपक्षीय वातावरणीय सम्झौता कार्यान्वयन सम्बन्धी लेखापरीक्षणबाट अभिलेख, जिम्मेवारी, समन्वय, कार्य प्रभावकारी रूपमा हुन नसकेको, सम्झौता कार्यान्वयनमा न्यून जनसहभागिता एवं स्रोतको अभाव रहेको, जलवायु परिवर्तन, रामसार, जैविक विविधता एवं संकटापन्न वन्यजन्तु तथा वनस्पतिको प्रजातिसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धिहरूको कार्यान्वयन पक्षमा कमजोरी रहेको कतिपय सम्झौता अनुमोदन हुन बाँकी रहेको लगायतका व्यहोरा देखिएका छन्।

• सूचना प्रविधि लेखापरीक्षण

१११. **ब्यक्तिगत घटना दर्ता तथा सामाजिक सुरक्षा व्यवस्थापन सूचना प्रणाली** - सूचना प्रविधि लेखापरीक्षणबाट प्रणाली सञ्चालनको लागि विषय विज्ञको व्यवस्थासहित स्पष्ट रूपमा कामको बाँडफाँट नभएको, तेस्रो पक्षबाट कुनै सुरक्षा परीक्षण तथा गुणस्तर आश्वस्ततासम्बन्धी प्राविधिक जाँच हुने नगरेको, स्थानीय तहले आफ्नै निर्णयबमोजिम थप गरी वितरण गरेको भत्ताको विवरण प्रणालीमा समावेश नभएको, समय-समयमा गर्नुपर्ने नियमित तथा आकस्मिक परिवर्तन तथा स्तरोन्नति सम्बन्धी नीति अवलम्बन नभएको, अडिट ट्रेल जारी गरेको तर सोको नियमित अनुगमन तथा मूल्याङ्कन नगरेको लगायतका व्यहोरा देखिएका छन्।

• विशेष लेखापरीक्षण

११२. **प्रदेश सरकार तथा स्थानीय तहको ५ वर्षको कार्यसम्पादन** - यो वर्ष प्रदेश सरकार तथा स्थानीय सरकारबाट ५ वर्षमा सम्पादित कार्यको सम्बन्धमा मूल्याङ्कन गर्न विशेष लेखापरीक्षण गरिएको छ। लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

११२.१ सात प्रदेश सरकारले विगत ५ वर्षमा कुल बजेट रु.९ खर्ब ९५ अर्ब ३९ करोड विनियोजन गरेकोमा रु.६ खर्ब ४७ अर्ब ६५ करोड (६५ प्रतिशत) खर्च गरेका छन्। उक्त अवधिमा प्रदेश सरकारले आन्तरिक स्रोतबाट रु.३ खर्ब २२ अर्ब ८ करोड परिचालन गरेका छन्। प्रदेश सरकारले संविधानको अनुसूची-६ ले व्याख्या गरेअनुसार २१ विषयमा कानून निर्माण र कार्यसम्पादनको अतिरिक्त समग्र कार्य सूचीका विषयमा कार्यसम्पादन गर्न कानून बनाउने, संघीय सरकारबाट प्राप्त अनुदान, विभाज्य कोषबाट

प्राप्त रकम र आन्तरिक स्रोत परिचालन गरी प्रदेशको विकास निर्माण, सेवा प्रवाह व्यवस्थापन गर्ने कार्य प्रदेश सरकारको रहेको छ। प्रदेश सरकारले प्रथम चरणको ५ वर्षे कार्यकाल पूरा गरेको र दोस्रो कार्यकालको लागि निर्वाचन सम्पन्न भई कार्य प्रारम्भ गरेको छ। प्रदेश सरकारको पहिलो ५ वर्षको कार्यसम्पादन अवस्था विश्लेषण गर्दा कार्य जिम्मेवारी पुरा गर्नका लागि कतिपय कानून तथा नीति बनाउन बाँकी रहेको, आन्तरिक स्रोत सङ्कलनलाई प्रभावकारी बनाउन नसकी अनुदानमा निर्भरता रहेको, स्थानीय तहबाट सम्पादन हुने प्रकृतिका कार्यक्रम र संरचना संघीय निकायले तर्जुमा गरेको, प्रदेशको पहिचान हुने राष्ट्रिय गौरवका आयोजना सञ्चालन एवं सोको नतिजा प्राप्त गर्न नसकेको, चालु खर्चलाई तोकिएको सीमामा राख्न नसकेको जस्ता व्यहोरा देखिएका छन्। प्रदेश सरकारको पहिलो कार्यकाल नीति, कानून निर्माण, संरचना तयारमा केन्द्रित रहेकोले हालको प्रदेश सरकारले संघीयताको मर्मअनुसार प्रदेश सरकारको कार्यसम्पादनमा सहजता ल्याई भौगोलिक एवं क्षेत्रीय सन्तुलन कायम गरेर विकास निर्माण र सेवा प्रवाहमा प्रभावकारिता ल्याउनुपर्दछ।

११२.२ स्थानीय तहको कुल आर्थिक कारोबारमध्ये महानगर र उप-महानगरपालिकाको हिस्सा करिब १०.३७ प्रतिशत रहेको छ। संविधानको अनुसूची-८ मा भएको व्यवस्थाअनुसार स्थानीय तहको एकल अधिकार र अनुसूची-९ मा भएको व्यवस्थाले परिलक्षित गरेका कार्यमध्ये महानगर तथा उप-महानगरपालिकाले ५ वर्षमा सम्पादन गरेको कार्यको परीक्षण गरी प्रतिवेदन गरिएको छ। उक्त परीक्षणबाट पालिकाहरूको आय एवं राजस्व प्रक्षेपण यथार्थपरक नभएको, राजस्व छुटको दायरा बढाएको, सम्पत्ति कर, व्यवसाय करलगायतका उठ्नुपर्ने राजस्व बक्यौता बढ्दै गएको, प्रशासनिक खर्चमा मितव्ययिता नभएको, वितरणमुखी र अनुत्पादक खर्चको सीमा बढ्दै गएको, आयोजना प्राथमिकीकरण बेगर खर्च गरेको, जटिल प्रकृतिको कार्य उपभोक्ता समितिबाट गराएको, जनसहभागिता नजुटेको, फोहोर मैला व्यवस्थापनमा समस्या रहेको, सम्पत्तिको अभिलेख एवं लेखाङ्कन र प्रतिवेदन नभएको जस्ता व्यहोरा देखिएका छन्।

परिच्छेद ४

प्रतिवेदन कार्यान्वयन स्थिति

१. **लेखापरीक्षण प्रतिवेदन** - नेपालको संविधानको धारा २४१ अनुसार संघीय र प्रदेशका सबै सरकारी कार्यालय, स्थानीय तह तथा कानूनद्वारा तोकिएका अन्य संस्थाको निर्धारित तरिकाबमोजिम नियमितता, मितव्ययिता, कार्यदक्षता, प्रभावकारिता र औचित्यसमेतको आधारमा लेखापरीक्षण सम्पन्न गरी ६ हजार ५४६ निकायको लेखापरीक्षण प्रतिवेदन जारी गरिएको छ। यो वर्षको लेखापरीक्षणबाट रु.१ खर्ब २९ अर्ब ५५ करोड ७६ लाख बेरुजू देखिएकोमा आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ को दफा ३७ बमोजिम बक्यौतासमेत २०७८।७९ को लेखापरीक्षण प्रतिवेदन उपलब्ध गराएको ३५ दिनभित्र रु.९ अर्ब ७८ करोड ६ लाख फर्स्यौट गरेकोले देहायबमोजिम रु. १ खर्ब १९ अर्ब ७७ करोड ७० लाख फर्स्यौट हुन बाँकी रहेको छ:

(रु. लाखमा)

विवरण/इकाइ	प्रारम्भिक प्रतिवेदन		प्रतिक्रियाबाट फर्स्यौट		यस वर्षको फर्स्यौट हुन बाँकी	
	दफा	रकम	दफा	रकम	दफा	रकम
संघीय सरकारी कार्यालय	२७०२२	६१५१३०	१२५२	५२०२१	२५७७०	५६३१०९
प्रदेश सरकारी कार्यालय	९९७०	७४५३८	५७०	२४८८	९४००	७२०५०
स्थानीय तह	९०८२९	४६६७७२	५३०५	३७९६३	८५५२४	४२८८०९
अन्य संस्था समिति (प्रदेश समेत)	७४४९	१३९१३६	३०५	५३३४	७१४४	१३३८०२
जम्मा	१३५२७०	१२९५५७६	७४३२	९७८०६	१२७८३८	११९७७७०

त्यस्तै, छनौट गरिएका ६ विषयको कार्यमूलक लेखापरीक्षण, १ विषयको वातावरणीय लेखापरीक्षण, १ विषयको विशेष लेखापरीक्षण र १ विषयको सूचना प्रविधि लेखापरीक्षण गरी सुझावसहितको प्रतिवेदन जारी गरिएको छ। संस्थान, समिति तथा अन्य संस्थातर्फ ६०५ आय वर्षको लेखापरीक्षण गरी सञ्चालन नतिजासहितको लेखापरीक्षण प्रतिवेदन जारी गरिएको छ। स्थानीय तहतर्फ ७५३ मध्ये यो वर्ष ७४९ र बक्यौतातर्फ २ स्थानीय तहको लेखापरीक्षण पश्चात जारी भएका प्रारम्भिक प्रतिवेदनउपर प्राप्त प्रतिक्रिया/जवाफ/प्रमाणको आधारमा अन्तिम प्रतिवेदन जारी गरिएको छ।

२. **बेरुजूको लगत र अभिलेख** - आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ को दफा ३८(१) मा कार्यालयस्तरमा र ३८(२) मा केन्द्रीय लगत केन्द्रीयस्तरका निकायमा बेरुजूको लगत राख्नुपर्ने व्यवस्था छ। साथै उपदफा (४) मा फर्स्यौट वा फरफारक भएको बेरुजूको लगत अद्यावधिक गरी पछिल्ला अवधिको लेखापरीक्षण हुँदा परीक्षण गर्नु गराउनुपर्ने व्यवस्था छ। बेरुजूको लगत तथा अभिलेख सम्बन्धमा निकायहरूले अभिलेख अद्यावधिक नगरेको तथा सम्बन्धित निकायमा बेरुजूको यथार्थ विवरण नरहेका कारण फर्स्यौट एवं सम्परीक्षणको कार्यसमेत प्रभावित भएको छ। बेरुजूको अद्यावधिक लगत, अभिलेख, फर्स्यौट तथा सम्परीक्षण कार्यलाई ऐनको व्यवस्थाबमोजिम व्यवस्थित गर्नुपर्दछ।

३. बेरुजू फस्यौट तथा सम्परीक्षण - आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ मा लेखापरीक्षणबाट औल्याइएका बेरुजूका सम्बन्धमा प्रमाण पेस गरी वा नियमित गरी वा गराई वा असुलउपर गरी र लेखा उत्तरदायी अधिकृतले जाँचबुझ गराई बेरुजू फस्यौट गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। यसरी बेरुजू फस्यौट भएपछि महालेखापरीक्षकको कार्यालयबाट सम्परीक्षण गर्नुपर्ने व्यवस्थाअनुसार आर्थिक वर्ष २०६०।६१ देखिको बेरुजू फस्यौट तथा सम्परीक्षणको स्थिति देहायबमोजिम छः

बेरुजू फस्यौट तथा सम्परीक्षण विवरण

(रु.लाखमा)

विवरण	विगतको बेरुजू	समायोजनबाट थप (घट)	फस्यौट तथा सम्परीक्षण	विगतको खुद बाँकी	चालू वर्षको थप बेरुजू	अघावधिक बाँकी बेरुजू
संघीय सरकारी कार्यालय	२४७१३८१	-२२४	७२९३७	२३९८२२०	५६३१०९	२९६१३२९
प्रदेश सरकारी कार्यालय	१८२७११	१२	१०९९३	१७१७३०	७२०५०	२४३७८०
स्थानीय तह	१३६३२२४	०	६५९७९	१२९७२४५	४२८८०९	१७२६०५४
अन्य संस्था समिति (प्रदेश समेत)	८१८६४८	-९९५६	२६३	८०५४२९	१३३८०२	९४२२३१
जम्मा	४८३५९६४	-१०१६८	१५०१७२	४६७५६२४	११९७७७०	५८७३३९४

- ३.१. महालेखापरीक्षकको ५९ औं वार्षिक प्रतिवेदन २०७९ सम्म बाँकी रहेको कूल बेरुजू रु.४ खर्ब ८३ अर्ब ५९ करोड ६४ लाखमध्ये रु.१५ अर्ब १ करोड ७२ लाख (३.१० प्रतिशत) फस्यौट गरेको विवरण प्राप्त भएको छ। उक्त फस्यौटमध्ये असुल भएको रु.४४ करोड ४९ लाख (२.९६ प्रतिशत), नियमित वा प्रमाण पेस भएको रु.१३ अर्ब ८७ करोड १३ लाख (९२.३७ प्रतिशत) र पेस्की फस्यौट रु.७० करोड १० लाख (४.६७ प्रतिशत) रहेको छ।
- ३.२. विगतदेखिको बेरुजू रु ४ खर्ब ८३ अर्ब ५९ करोड ६४ लाख बाँकी रहेकोमा यो वर्ष सम्परीक्षणबाट रु. १५ अर्ब १ करोड ७२ लाख फस्यौट र समायोजनबाट रु.१ अर्ब १ करोड ६८ लाख घटेकोले विगतको बेरुजू रु.४ खर्ब ६७ अर्ब ५६ करोड २४ लाखमा यो वर्ष रु.१ खर्ब १९ अर्ब ७७ करोड ७० लाख थप भई रु.५ खर्ब ८७ अर्ब ३३ करोड ९४ लाख बेरुजू बाँकी रहेको छ।
४. कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालय - नेपाल सरकारको २०६९।६।११ को निर्णयानुसार कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालयमा आर्थिक वर्ष २०५९।६० सम्मको हस्तान्तरित बेरुजू लगत रहेको रु.५ अर्ब २४ करोड ७२ लाख २४ हजार मध्ये सरकारी कार्यालयतर्फ फस्यौट भई रु.१ अर्ब ६६ करोड ९२ लाख १० हजार लगत कट्टा भएको देखिन्छ। उक्त लगत कट्टा भएको रकममध्ये रु.१ अर्ब ६० करोड ८५ लाख नियमित तथा मिनाहा भएको र रु.६ करोड ९५ लाख असुल भई फस्यौट भएको जानकारी प्राप्त भएको छ। उक्त कार्यालयले बेरुजूको विवरणलाई बेरुजू व्यवस्थापन प्रणालीमा प्रविष्ट गरी सम्बन्धित निकायलाई प्रणालीमा पहुँच स्थापित गरेको छ।
५. स्थानीय तहको बेरुजू फस्यौट व्यवस्था - लेखापरीक्षण ऐन, २०७५ को दफा २०(३) मा महालेखापरीक्षकले गाउँपालिका र नगरपालिकाको लेखापरीक्षण गरी जारी गरेको प्रतिवेदन सम्बन्धित स्थानीय तहले गाउँ सभा वा नगर सभामा पेस गरी छलफल गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। स्थानीय तहको नीति, ऐन, नियम तर्जुमा गर्ने गराउने, बजेट कार्यान्वयन गर्ने तथा बेरुजू नियमित एवं फस्यौट गर्ने एउटै निकाय

गाउँ/नगर सभा भएकोले बेरूजू फस्यौट सम्बन्धमा स्वार्थ बाझिएको अवस्था छ। वित्तीय पारदर्शिता एवं जवाफदेहिताको लागि लेखापरीक्षण ऐन, २०७५ र स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ लगायतका कानूनमा आवश्यक परिमार्जन गरी स्थानीय तहको लेखापरीक्षण प्रतिवेदन माथि छलफल एवं अनुगमन गर्ने स्वतन्त्र र प्रभावकारी संयन्त्रको व्यवस्था गर्नुपर्दछ।

६. **प्रतिवेदन कार्यान्वयन कार्य योजना** - लेखापरीक्षण ऐन, २०७५ को दफा २१ मा महालेखापरीक्षकबाट जारी प्रतिवेदनको कार्यान्वयन गर्नु सम्बन्धित जिम्मेवार पदाधिकारीको कर्तव्य हुने तथा प्रतिवेदनमा उल्लेख गरिएका विषयमा सुधार भए/नभएको र सुझाव कार्यान्वयन भए/नभएको सुनिश्चित गर्न सम्बन्धित निकायबाट भएका काम कारवाहीको प्रतिवेदन लिने, कार्यान्वयनका लागि कार्यावधि तोकी पुनः जाँच तथा आवश्यकतानुसार निर्देशन दिनेलगायतका कार्य महालेखापरीक्षकले गर्न सक्ने व्यवस्था छ। महालेखापरीक्षकको प्रतिवेदनमा समावेश गरिएका विषय कार्यान्वयनको सम्बन्धमा पटक पटक सम्माननीय प्रधानमन्त्रीज्यूको उपस्थितिमा नेपाल सरकारका मुख्य सचिव र लेखा उत्तरदायी अधिकृतहरूसँग छलफल तथा अन्तर्क्रिया गरी निर्देशन दिइएको भए तापनि अपेक्षित प्रगति भएको छैन। छ। महालेखापरीक्षकका प्रतिवेदनहरूमा असुल गर्ने, नियमित गर्ने र पेस्की बाँकीसमेत तीन वर्गीकरणमा बेरूजू रहने गरेकोमा रकमगत विषयमा केही ध्यानाकर्षण हुने तर नीतिगत विषयहरूमा ध्यान नदिइने गरेको स्थिति छ। महालेखापरीक्षकका वार्षिक प्रतिवेदन र निकायगत रूपमा जारी हुने लेखापरीक्षण प्रतिवेदनहरूको कार्यान्वयन सन्तोषजनक नरहँदा एकै प्रकृतिका व्यहोरा दोहोरिने गरेको तथा रकमगत व्यहोराले मात्र केही प्राथमिकता पाउँदा कानूनी तथा नीतिगत सुधारजस्ता गैरवित्तीय प्रकृतिका विषय छायामा परेका छन्। जिम्मेवार पदाधिकारीहरूले व्यवस्थित कार्य योजनामार्फत लेखापरीक्षण प्रतिवेदनमा औल्याइएका व्यहोरा कार्यान्वयनमा ध्यान दिनुपर्दछ।

७. **बेरूजू फस्यौटमा भएको प्रयास** - नेपाल सरकारका मन्त्रालय र निकायका लेखाउत्तरदायी अधिकृत तथा सार्वजनिक संस्थानका प्रमुखसँग कार्यालयको वार्षिक लेखापरीक्षण योजना र कार्यक्रम तथा विगत वर्षका प्रतिवेदन सम्बन्धमा सम्माननीय प्रधानमन्त्रीज्यू, नेपाल सरकारका मुख्य सचिव, संघ एवं प्रदेश सरकारका लेखाउत्तरदायी अधिकृत, लुम्बिनी प्रदेशको सार्वजनिक लेखा समिति, काठमाडौँ उपत्यकाका स्थानीय तह र संगठित संस्थाका प्रमुखहरूसँग पटक पटक छलफल तथा अन्तर्क्रिया गरिएको छ। उक्त कार्यक्रमहरूमा बेरूजूका कारण, बेरूजू न्यूनीकरण र लेखापरीक्षणबाट देखिएका व्यहोरालाई समयमै प्रतिक्रिया, प्रमाण र पुष्ट्याइका आधारमा फस्यौट गर्ने कार्यलाई कर्मचारी वृत्ति विकाससँग आवद्ध गर्न नीतिगत तथा कानूनी प्रबन्ध गर्नुपर्ने विषय छलफल भएको छ। निर्वाचन आयोगको समन्वयमा स्थानीय तहको निर्वाचनमा असुल उपर गर्नुपर्ने र पेस्की बाँकीलगायत व्यक्तिगत बेरूजू भएका व्यक्ति उम्मेदवार हुन नपाउने व्यवस्थाको कार्यान्वयन भए तापनि संघ र प्रदेश निर्वाचनमा उक्त प्रावधान नराखेकोले अपेक्षित रूपमामा बेरूजू फस्यौटमा सहयोग नपुगेको अवस्था छ। स्थानीय निर्वाचनमा गरिएको उक्त अभ्यासलाई संघ र प्रदेश निर्वाचनमा समेत कार्यान्वयन गर्ने गरी आवश्यक कानूनी प्रबन्ध गर्नुपर्दछ।

८. **प्रतिवेदन कार्यान्वयन** - नेपाल सरकारले आवधिक योजना, नीति, वार्षिक बजेट, कार्यगत र संरचनागत व्यवस्थाअनुरूप सम्पादन तथा सञ्चालन गरेका कार्य सम्बन्धमा महालेखापरीक्षकको कार्यालयबाट जारी भएका अन्ठाउत्रौं र उनान्साठिऔं वार्षिक प्रतिवेदनमा औल्याइएका १७ निकायका व्यहोराउपर सार्वजनिक लेखा समितिमा छलफल भएको छ। महालेखापरीक्षकको वार्षिक प्रतिवेदनमा औल्याइएका व्यहोरामा समितिको विभिन्न बैठकबाट भएका छलफल पश्चात भएका निर्णयको प्रतिनिधिमूलक कार्यान्वयन अवस्था निम्नानुसार छः
- ८.१. राष्ट्रिय गौरवका आयोजना तोकिएको लागत र समयमा सम्पन्न गर्न कार्ययोजना बनाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्ने, जग्गा अधिग्रहण एवं रेखाङ्कनमा हुने विवाद निरूपणका लागि अन्तरनिकाय समन्वय गर्न निर्देशन भएकोमा नेपाल सरकारले आयोजना कार्यान्वयनको क्रममा उत्पन्न हुने समस्या तथा आयोजनाको अपेक्षित प्रगति हुन नसक्नुको कारण पहिचान गरी तत्काल समाधान र सहजीकरण गर्न तथा नेपाल सरकार र अन्तर्गत निकायबाट हुने सेवा प्रवाहका सम्बन्धमा देखिएका समस्या समाधानमा समन्वय गर्नका लागि तत्काल समस्या समाधान निर्देशिका, २०७९ कार्यान्वयनमा ल्याएको छ। निर्देशिकाको प्रावधानबमोजिम रूपान्तरणकारी आयोजनाहरू, राष्ट्रिय गौरवका आयोजना तथा राष्ट्रिय प्राथमिकता प्राप्त आयोजनाहरूको कार्यान्वयनको क्रममा देखा परेका समस्या तत्काल समाधान गरी समयमै सम्पन्न गर्न प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयमा तत्काल समस्या समाधान केन्द्रको स्थापना भएको छ।
- ८.२. अर्थ मन्त्रालयसँग सम्बन्धित व्यहोराउपर भएको निर्णयमा संघमा मात्रै आश्रित नभई प्रदेश र स्थानीय तहले आफ्नै श्रोत र आम्दानीमा निर्भर हुने गरी वित्तीय संघीयतालाई मजबुत बनाउने गरी नीति तथा कार्यक्रम सञ्चालन गर्न निर्देशन भएकोमा राष्ट्रिय सभाको २०७९।२।१९ को बैठकबाट पारित संकल्प प्रस्ताव बमोजिम संघीय शासन प्रणालीको सबलीकरणमा नेपाल सरकार र अन्य सरोकारवाला निकायलाई ध्यानाकर्षण सहित १५ बुँदे निर्देशन कार्यान्वयन सम्बन्धमा नेपाल सरकारले २०७९।६।२८ मा संघीयता कार्यान्वयनसम्बन्धी कार्यान्वयन कार्ययोजना, २०७९ स्वीकृत गरेको छ। उक्त कार्ययोजनामा अन्तर तह समन्वयकारी संस्थाहरूलाई क्रियाशील बनाउने, सरकारका तहहरूबीच कार्यक्षेत्र, नीति निर्माण र कानून तर्जुमामा देखिएको दोहोरोपनाको अन्त्य गर्ने, अधिकार र कार्यक्षेत्रको आधारमा मात्र संस्थागत संरचना निर्माण गर्ने, सशर्त अनुदानको नाममा स-साना योजना तथा कार्यक्रममा बाँडफाँट गर्ने कार्य बन्द गर्ने, प्रदेश र स्थानीय तहमा रहेको कर्मचारी न्यूनता पुरा गर्ने, स्थानीय तहका पदाधिकारीको सेवा सुविधामा एकरूपता कायम गर्ने, प्रदेशमा रहने मन्त्रालय र मन्त्रीको संख्यालाई चुस्त बनाउने, प्रदेश र स्थानीय तहले प्राप्त गर्ने वित्तीय हस्तान्तरणको परिमाण राष्ट्रिय प्राकृतिक श्रोत तथा वित्त आयोगको सिफारिसबमोजिम हुने व्यवस्थाको कार्यान्वयन लगायतका विषय समावेश गरिएको छ।
- ८.३. सरकारी निकायहरू सडक पूर्वाधार एवं सवारी व्यवस्थापनमा केन्द्रित रहेकोले सार्वजनिक यातायातलाई व्यवस्थित गर्नुपर्ने तथा काठमाडौं उपत्यकामा यातायात व्यवस्थापन सम्बन्धमा प्रत्यक्ष सम्बन्ध राख्ने निकायहरूले आपसी समन्वय गरी यातायात योजना तयार गरी कार्यान्वयन गर्न निर्देशन भएको छ। भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालयले शहरी क्षेत्रमा सार्वजनिक यातायात सेवालाई सहज, पहुँचयोग्य, यात्रुमैत्री, विश्वसनीय, लागतप्रभावी र सुरक्षित बनाई सार्वजनिक यातायात नीतिको प्रभावकारी

- व्यवस्थापनको लागि एकीकृत यातायात प्रणालीको व्यवस्थापन, विकास तथा विस्तार गर्न शहरी क्षेत्रमा सार्वजनिक यातायात प्राधिकरण स्थापना गर्ने गरी शहरी क्षेत्र एकीकृत सार्वजनिक यातायात (व्यवस्थापन) प्राधिकरण ऐन, २०७९ कार्यान्वयनमा आएको छ।
- ८.४. राष्ट्रिय एकद्वार प्रणालीमा सम्झौताबमोजिम तोकिएका निकायलाई आबद्ध गर्ने कार्य गर्न निर्देशन भएकोमा छैठौँ चरणको भन्सार सुधार तथा आधुनिकीकरण योजना (२०७८।७९-२०८२।८३) कार्यान्वयनको सन्दर्भमा भन्सार प्रणालीलाई थप सुदृढीकरण गर्न नेपाल राष्ट्रिय एकद्वार प्रणालीमा विभिन्न ४० निकायहरूसँग आबद्धता कायम गरिएको छ।
- ८.५. मानव पूँजीको उपयोग, वैदेशिक रोजगारीसम्बन्धी कानूनी एवं नीतिगत व्यवस्था तथा न्यूनतम रोजगारी सहित वैदेशिक रोजगारीमा गएका कामदारहरूको क्षति न्यूनीकरणमा थप उपाय अवलम्बन गर्ने व्यवस्थाका लागि निर्देशन भएकोमा श्रम सम्बन्ध, रोजगारी व्यवस्थापन तथा सामाजिक सुरक्षालाई थप उपलब्धिमूलक बनाउन नीतिगत तथा कानूनी सुधारको क्रममा वैदेशिक रोजगारीबाट फर्केका व्यक्तिका लागि पुनःएकीकरण कार्यक्रम (सञ्चालन तथा व्यवस्थापन) निर्देशिका, २०७९, सुरक्षित आप्रवासन कार्यक्रम सञ्चालन मार्गदर्शन, २०७९ कार्यान्वयनमा आएको छ।
- ८.६. आन्तरिक लेखापरीक्षणलाई प्रभावकारी बनाई कार्यसम्पादनमा सुधार गर्न निर्देशन भएकोमा आन्तरिक लेखापरीक्षण कार्यलाई सरल, व्यवस्थित, नतिजामूलक र प्रभावकारी बनाउने उद्देश्यका साथ महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले २०७९।१०।११ मा आन्तरिक लेखापरीक्षण कार्यविधि, २०७९ स्वीकृत गरी कार्यान्वयनमा ल्याएको छ।
- ८.७. महालेखापरीक्षकको कार्यालयले गत विगतका वार्षिक प्रतिवेदनमार्फत गृह मन्त्रालयअन्तर्गत हुने गरेको सूत्र वा सुराकी परिचालनसम्बन्धी खर्चको प्रावधानलाई व्यवस्थित गर्न सुझाएको तथा सार्वजनिक लेखा समितिले २०४८ देखि पटक पटक यस्तो खर्चलाई व्यवस्थित गर्न निर्देशन गरेकोमा नेपाल सरकारले उक्त खर्च सम्बन्धी व्यवस्थालाई रोक्ने निर्णय गरेको छ।
- ८.८. चालू खर्च बढ्दै गएकोले विकास निर्माण र सेवा प्रवाहमा पुँजीगत खर्चको परिचालन वृद्धि गर्न निर्देशन भएकोमा आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ को दफा २१(१) मा भएको व्यवस्था बमोजिम संघीय सञ्चित कोष माथि व्ययभार हुने रकम बाहेक अन्य विनियोजित सरकारी खर्चमा मितव्ययिता कायम गरी सरकारको वित्त सन्तुलन कायम राख्न चालु प्रकृतिका खर्चमा २० प्रतिशत कटौती तथा कुनै पनि प्रकारका नयाँ संगठन संरचना र कर्मचारी दरबन्दी स्वीकृत नगर्ने निर्णय भएको छ। समितिको निर्देशनबमोजिम लागू भएका कानूनी एवं कार्यविधिका व्यवस्था कार्यान्वयनको सुनिश्चतता गर्नुपर्दछ।
९. **वार्षिक प्रतिवेदन** - नेपालको संविधानको धारा २९४(१) मा महालेखापरीक्षकले राष्ट्रपतिसमक्ष प्रस्तुत गरेको प्रतिवेदन प्रधानमन्त्रीमार्फत् प्रतिनिधि सभामा पेस गर्ने व्यवस्था छ। त्यसैगरी महालेखापरीक्षकबाट संविधानको धारा २९४(३) मा प्रदेश प्रमुखसमक्ष पेस भएको प्रदेशको अलग अलग कामकारवाहीको

प्रतिवेदन लेखापरीक्षण ऐन, २०७५ को दफा १९(५) बमोजिम मुख्यमन्त्रीमार्फत् प्रदेश सभामा पेस हुने व्यवस्था छः

- ९.१. महालेखापरीक्षकको वार्षिक प्रतिवेदनउपर प्रतिनिधिसभाको सार्वजनिक लेखा समितिमा छलफल हुने व्यवस्थाअनुरूप गत वर्षको महालेखापरीक्षकको उनान्साठिऔँ वार्षिक प्रतिवेदन, २०७९ असार २९ गते राष्ट्रपतिज्यूसमक्ष पेस भएकोमा प्रतिनिधिसभाको अधिवेशनमा पेस भएको छैन। महालेखापरीक्षकले वार्षिक प्रतिवेदन पेस गरे लगत्तै संघीय संसदमा प्रतिवेदन पेस भई समयमै छलफल र कार्यान्वयन गर्ने व्यवस्था हुनुपर्दछ।
- ९.२. सबै प्रदेशका प्रमुखसमक्ष महालेखापरीक्षकको वार्षिक प्रतिवेदन २०७९।३।२९ मा पेस भएकोमा सम्बन्धित प्रदेशका मुख्यमन्त्रीहरूबाट उक्त प्रतिवेदन कोशी प्रदेश सभामा २०७९।४।२२, बागमती प्रदेश सभामा २०७९।४।६, मधेश प्रदेश सभामा २०७९।५।१९, लुम्बिनी प्रदेश सभामा २०७९।१०।२० र कर्णाली प्रदेश सभामा २०७९।४।१६ मा पेस भएको छ। गण्डकी प्रदेश र सुदूरपश्चिम प्रदेशका सभामा पेस भएको छैन।

महालेखापरीक्षकले वार्षिक प्रतिवेदन प्रदेश सभामा प्रस्तुत भई सम्बन्धित समितिमा छलफल हुने व्यवस्थाले आर्थिक अनुशासन र वित्तीय उत्तरदायित्व प्रवर्द्धनमा सहयोग पुग्ने हुँदा तत्कालै सञ्चालन हुने प्रदेश सभा अधिवेशनमा प्रतिवेदन प्रस्तुत गरी यथासमयमा छलफल हुने व्यवस्था गरिनुपर्दछ।

१०. **वार्षिक प्रतिवेदनमा छलफल** - आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ को दफा ४१ मा महालेखापरीक्षकको वार्षिक प्रतिवेदनमा औँल्याइएका बेरुजूको सम्बन्धमा प्रतिनिधि सभाको सार्वजनिक लेखा समितिमा छलफल भई प्रतिनिधिसभामा पेस गरेको सुझाव स्वीकृत भएबमोजिम कार्यान्वयन गर्ने गराउने जिम्मेवारी महालेखापरीक्षक तथा सम्बन्धित लेखाउत्तरदायी अधिकृतको हुने व्यवस्था छ। सो सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्ः
 - १०.१. प्रतिनिधिसभाको सार्वजनिक लेखा समितिको २२ औँ प्रतिवेदनअनुसार संघीय संसद सचिवालय, परराष्ट्र मन्त्रालय, अर्थ मन्त्रालयसहित ११ निकायको महालेखापरीक्षकको ५३ औँ देखि ५८ औँ वार्षिक प्रतिवेदनमा समावेश भएका व्यहोराउपर छलफल तथा निर्णय भएको छ।
 - १०.२. सार्वजनिक लेखा समितिले महालेखापरीक्षकको वार्षिक प्रतिवेदनउपर छलफल गरी बेरुजूको लगत कट्टा गर्न दिएको निर्देशनअनुसार अर्थ मन्त्रालयको भन्सार जाँचपास छुट रकम, फरक दरबन्दीलगायतको रू.५ अर्ब २९ करोड ९५ लाख, भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालयको रू.२० करोड १५ लाख, कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालयको ३ सैद्धान्तिक व्यहोरासहित रू.२ अर्ब ३३ करोड १३ लाख र वन तथा वातावरण मन्त्रालयको रू.४२ करोड ३० लाख बेरुजू लगत कट्टा गरी लेखाउत्तरदायी अधिकृतलाई जानकारी पठाइएको छ।
 - १०.३. सार्वजनिक लेखा समितिले महालेखापरीक्षकको वार्षिक प्रतिवेदनउपर छलफल गरी बेरुजूको लगत कट्टा गर्न दिएको निर्देशनमा म्याद नाघेको पेस्की फर्स्यौट, ऐनमा स्पष्ट व्यवस्था गरेर मात्र सेवा सुविधासम्बन्धी आवश्यक निर्णय लिने, खरिद योजना बनाई पूर्वानुमान गर्न सकिने खरिद कार्यहरूलाई प्रतिस्पर्धा सुनिश्चित

गर्ने, कर्मचारी आवास मापदण्डमा विविधता देखिएकोले स्पष्ट मापदण्डसहित एकरूपता कायम गर्ने, मौजुदा कृषि कार्यक्रमको पुनरावलोकन गर्ने, भन्सारको जाँचपासका लागि विद्युतीय माध्यमबाट सम्बद्ध सबै निकायमा कारवाहीको व्यवस्था गरी वर्गीकरण तथा मूल्यांकनलाई यथार्थपरक बनाउने, गैरकर राजस्वलाई लागत प्रभावी बनाउने उल्लेख छ । यसैगरी स्थानीय तह आफ्नै स्रोत साधनमा निर्भर रही वित्तीय संघीयतालाई मजबुत बनाउन नीति तथा कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने, इन्टरनेट सेवामार्फत् सञ्चालन हुने एप्लिकेसनहरूको अवस्था अध्ययन गरी दर्ता र सञ्चालन प्रक्रियालाई व्यवस्थित गरी करको दायरामा ल्याउने, विपदको समयमा विविध कोषबाट अनियन्त्रित खर्च गरिएकोले आकस्मिक कोषमा नै रकम संकलन गरी खर्च गर्ने कार्यविधि निर्धारण गर्ने, आषाढ २५ पछि खर्च गर्ने प्रवृत्ति नियन्त्रण गर्न क्यालेण्डर बनाई कार्य गर्ने, वैदेशिक सहायतामा सञ्चालित योजना तथा कार्यक्रमको लेखापरीक्षण अनिवार्य रूपमा महालेखापरीक्षकबाट गर्ने, लेखापरीक्षण नभएका संस्थानहरूको ६ महिनाभित्र लेखापरीक्षण सम्पन्न गरी समितिमा समेत पेस गर्न सम्बन्धित निकायलाई निर्देशन दिएको छ ।

उक्त निर्देशनअनुसार महालेखापरीक्षकको वार्षिक प्रतिवेदनहरूमा उल्लिखित व्यहोरा सम्बन्धित निकायले फर्स्यौट गर्ने कार्यमा तदारुकता देखिएको छैन । सार्वजनिक लेखा समितिको २२ औं वार्षिक प्रतिवेदन, २०७९ एवं यसअघिका प्रतिवेदनहरूको कार्यान्वयनमा ध्यान दिई बेरूजू फर्स्यौट तथा सम्परीक्षण कार्यलाई तदारुकता दिनुपर्दछ ।

११. **बेरूजू फर्स्यौट अनुगमन समिति** - आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ को दफा ३८(१)(२), ४०(३)(४), ४१(३) मा रहेका प्रावधान कार्यान्वयन गर्नका लागि नेपाल सरकारको बेरूजू फर्स्यौट अनुगमन समितिले २०७८।७९ मा बेरूजू फर्स्यौट कार्ययोजना बनाई लागू गरेको छ । उक्त कार्ययोजनामा बेरूजू फर्स्यौट गर्ने र न्यून राख्ने लक्ष्य निर्धारण गरी सोको वर्गीकरणसमेत गरेको छ । समितिले २०६८।६९ देखि २०७८।७९ सम्मको अवधिमा रु.१२ खर्ब ३६ अर्ब ३४ करोड ७६ लाखमध्ये रु.४ खर्ब ८२ अर्ब ५३ करोड ३९ लाख (३९.०३ प्रतिशत) फर्स्यौट भएको विवरण पेस गरेको छ । फर्स्यौट कार्ययोजनामा लिइएको लक्ष्य बमोजिम बेरूजू फर्स्यौट गरी विभिन्न १४ निकाय पुरस्कृत भएको, ६ निकायले न्यून बेरूजू फर्स्यौट गरेको र तोकिएबमोजिम बेरूजू फर्स्यौट नगरेका कारण अर्थ, शहरी विकास, स्वास्थ्य तथा जनसंख्या लगायतका १८ निकायलाई ध्यानाकर्षण गराइएको समितिले जनाएको छ । समितिको कार्यलाई थप प्रभावकारी बनाई वित्तीय अनुशासन कायम गर्न, गराउन सम्बन्धित निकायहरूले ध्यान दिनुपर्दछ ।

१२. **प्रतिवेदन छलफल र सम्परीक्षण** - प्रतिनिधि सभा नियमावली, २०७५ को नियम १७० मा सार्वजनिक लेखा समितिको कार्यक्षेत्रमा सार्वजनिक लेखा र महालेखापरीक्षकको वार्षिक प्रतिवेदन तोकिएको छ । नियमावलीको नियम १७५ (४) मा सार्वजनिक लेखा समितिले सभामा पेस भएको महालेखापरीक्षकको वार्षिक प्रतिवेदनमा उल्लिखित बेरूजूको जाँच गरी महालेखापरीक्षकद्वारा भए गरेका काम कारवाही र सो सम्बन्धमा सम्बन्धित निकायबाट हुनुपर्ने काम कारवाही कानूनसम्मत र औचित्यपूर्ण तवरबाट भए, नभएको सम्बन्धमा अध्ययन गरी आवश्यक निर्देशन दिन सक्ने व्यवस्था छ । महालेखापरीक्षकले हालसम्म ५९ वटा वार्षिक प्रतिवेदन पेस गरेकोमा केही प्रतिवेदनमा छलफल टुङ्गिन बाँकी रहेको तथा उल्लेख भएका

बेरूजू सम्बन्धमा दिएका निर्देशन एवं सार्वजनिक लेखापालन सम्बन्धमा भएका निर्णयको कार्यान्वयन सम्बन्धित लेखा उत्तरदायी अधिकृतले गर्नुपर्ने भएकोले समितिले निर्णय कार्यान्वयन अवस्थाको प्रभावकारी अनुगमन गर्नुपर्ने देखिएको छ।

लेखापरीक्षण ऐन, २०७५ को दफा २ मा लेखापरीक्षण भन्नाले दफा ३ बमोजिमका निकायको लेखा तथा लेखासँग सम्बन्धित कामको परीक्षण र त्यसको आधारमा गरिने मूल्याङ्कन तथा विश्लेषण सम्झनुपर्ने, सो शब्दले सम्परीक्षण कार्यलाईसमेत जनाउने गरी परिभाषित गरिएको, दफा २१ मा लेखापरीक्षण प्रतिवेदन कार्यान्वयनका सन्दर्भमा महालेखापरीक्षकले प्रतिवेदन र जवाफ लिने, कार्यान्वयनको लागि समयावधि तोक्ने, पुनः जाँच गर्ने र त्यस सम्बन्धमा सम्बन्धित निकायलाई निर्देशन दिने लगायतका कार्य गर्न सक्ने व्यवस्था छ। आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ को दफा ४० (४)बमोजिम लेखाउत्तरदायी अधिकृतबाट नियमित भएको ७ दिनभित्र तथा दफा ४१(३) बमोजिम प्रतिनिधि सभाबाट स्वीकृत सार्वजनिक लेखा समितिको प्रतिवेदनबमोजिम बेरूजू ३० दिनभित्र लगतबाट हटाई सो को जानकारी सार्वजनिक लेखा समिति र सम्बन्धित लेखा उत्तरदायी अधिकृतलाई दिनुपर्ने व्यवस्था छ। महालेखापरीक्षकको कार्यालयबाट स्थापनाकालदेखि नै कानूनबमोजिम सम्परीक्षण हुँदै आएकोमा २०७९।३।१७ मा सार्वजनिक लेखा समितिको परिपत्र पश्चात् संघीय सरकारतर्फका निकायको बेरूजू सम्परीक्षण गरी लगत कट्टा गर्ने कार्य स्थगित भएको छ।

आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ का केही प्रावधान लेखापरीक्षण ऐन, २०७५ का प्रावधानसँग एक अर्कामा बाझिएकोले दुई ऐनबीच तादात्म्यता कायम हुने गरी परिमार्जन गरिनुपर्दछ।

परिच्छेद ५

भविष्यमा गर्नुपर्ने सुधार

दिगो विकास, गुणस्तरीय सेवा प्रवाह, र सुशासनका लागि सबल अर्थतन्त्र, प्रभावकारी शासकीय प्रबन्ध, कुशल वित्त व्यवस्था, नतिजामूलक विकास व्यवस्थापन, समयानुकूल कानून र संरचना तथा दक्ष जनशक्ति हुनु जरूरी छ। यसका लागि जनउत्तरदायित्व, पारदर्शिता र निष्ठा प्रवर्द्धन गरी सीमित स्रोत साधनको समुचित परिचालन गर्न वित्तीय तथा शासकीय विधि र जवाफदेहितासँग सम्बन्धित विविध पक्षहरूमा सुधार गर्नुपर्ने विषयलाई देहायबमोजिम प्रस्तुत गरिएको छः

शासकीय प्रबन्ध

१. नीति, कानून तथा कार्यक्रम

- १.१. संविधान कार्यान्वयनमा आएको लामो समय व्यतित हुँदा पनि अत्यावश्यक कानून बन्न बाँकी रहेका छन्। नागरिकता, निजामती सेवा, सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण र सत्यनिरूपण तथा मेलमिलापसम्बन्धी कानून तर्जुमा र संशोधन गरी कार्यान्वयनमा ल्याउनुपर्दछ।
- १.२. सरकारको नीति तथा कार्यक्रममा प्राथमिकताका क्षेत्रहरू निर्धारण गरी सोही अनुरूप कार्यसम्पादन गर्नुपर्दछ। संविधानले तीन तहलाई प्रदान गरेको अधिकार सूचीअनुसार कार्यसम्पादन गर्दा समन्वय र सहकार्य गर्नुपर्दछ।
- १.३. संघ र प्रदेशबीचको संगठन संरचनामा दोहोरोपन रहेको छ। संगठनात्मक स्वरूपमा परिवर्तन हुनुका साथै जिम्मेवारी र जवाफदेहिता वहनमा समेत समस्या देखिएकोले सोमा सुधार हुनुपर्दछ। सरकार परिवर्तन सँगै नीति तथा कार्यक्रमको प्राथमिकतामासमेत फरक भई कार्यान्वयनमा समस्या आएकोले नीतिगत स्थिरता हुनुपर्दछ।
- १.४. न्यायिक निकायमा किनारा लगाउनुपर्ने मुद्दाको संख्या उच्च रहेको देखिँदा रणनीतिक योजनाअनुसार मुद्दा फर्स्यौटको व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ।
- १.५. विभिन्न वर्ग, क्षेत्र र समुदायको प्रतिनिधित्व गर्ने विषयगत संवैधानिक आयोगहरूमा स्रोत साधनको उचित व्यवस्था गरी ती आयोगका कामकारवाही प्रभावकारी बनाउनुपर्दछ।
- १.६. संवैधानिक आयोगहरूले दिएका निर्देशन तथा सुझावहरूको कार्यान्वयन हुनुपर्दछ।
- १.७. नियमनकारी निकाय, सार्वजनिक तथा स्वायत्त संस्थाले नीति, कानून र कार्यक्रम तर्जुमा गरेर कार्य योजना बनाई कार्यसम्पादन गर्नुपर्दछ।
- १.८. शासन सञ्चालनमा सरकार, निजी क्षेत्र र नागरिक समाज तथा सरोकारवालाहरूको सहकार्य र साझेदारीको सुनिश्चितता हुनुपर्दछ। विकास निर्माण, सेवा प्रवाह तथा अन्य कार्यक्रम सञ्चालनमा सबै पक्षको संलग्नता हुने वातावरण तयार गर्नुपर्दछ।

२. **संघीयता कार्यान्वयन** - मुलुकका तीन वटै तहका सरकारबाट सम्पादन हुने विकास निर्माणका कार्यमा स्रोत परिचालन र सेवा प्रवाहलाई प्रभावकारी बनाउन निम्न सुधार गर्नुपर्ने देखिन्छः
- २.१. संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले संविधान प्रदत्त अधिकार सूचीअन्तर्गत रहेर कानून बनाउने, बजेट बनाउने, निर्णय गर्ने तथा नीति तथा योजना तयार गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ।
- २.२. विकास कार्यक्रम तथा आयोजनाको वर्गीकरण तथा बाँडफाँटसम्बन्धी मापदण्ड, २०७६ अनुसार संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तहबाट आयोजना र कार्यक्रमको विभाजन तथा कार्यान्वयन हुनुपर्दछ। संविधानमा उल्लिखित साझा अधिकारका विषयहरूमध्ये प्रदेश र स्थानीय तहलाई हस्तान्तरण गर्नुपर्ने कार्यक्रमहरूसमेत संघ र प्रदेशले राख्ने गर्दा सडक, सिँचाइ, कृषि, पशु, वन, स्वास्थ्य लगायतका विषयगत क्षेत्रहरूको कार्यक्रम कार्यान्वयनमा देखिने गरेको दोहोरोपना हटाउनुपर्दछ। अन्तरप्रदेशमा सञ्चालन हुने परियोजना सञ्चालन गर्दा तीनै तहबीच समन्वय हुनुपर्दछ।
- २.३. संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तहबीच कुनै विवाद भएमा समयमै राष्ट्रिय समन्वय परिषद्बाट समाधान गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ। प्राकृतिक स्रोतको प्रयोग गर्दा लाभको वितरण समन्यायिक, सन्तुलित र पारदर्शी रूपमा गर्नुपर्दछ।
- २.४. प्रदेश र स्थानीय तहको आन्तरिक आय र खर्च आवश्यकता बीचको अन्तर पुरा गर्न स्थानीय सरकारलाई राजस्वको दायरा बढाउन प्रोत्साहित गर्नुको साथै साझा अधिकारअन्तर्गत राजस्व सङ्कलनको लागि समुचित समन्वय गरिनुपर्दछ।
- २.५. प्रदेश र स्थानीय तहमा हस्तान्तरित भएका स्रोतगत कार्यक्रमको प्रगति प्रतिवेदन र अनुगमन गर्ने प्रणालीको विकास गरी निरन्तररूपमा आन्तरिक नियन्त्रणको व्यवस्था गर्नुपर्दछ।
- २.६. प्रदेश तथा स्थानीय तहबाट भएको प्रशासनिक खर्चलाई मितव्ययी बनाउन, पदाधिकारी र कर्मचारीका सुविधा, सवारीसाधन, इन्धन, बैठक भत्ता, अनुगमनलगायतमा हुने खर्चमा नियन्त्रण गर्न, प्रदेश र स्थानीय तहको खर्चसम्बन्धी व्यवस्थामा एकरूपता कायम गरी प्रतिफलमुखी बनाउन खर्चसम्बन्धी मापदण्ड तयार गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ।
३. **प्रदेश सरकारको कार्यसम्पादन** - प्रदेशको कार्यसम्पादन तथा वित्त व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी बनाउन देहायबमोजिमको सुधार गरिनुपर्दछः
- ३.१. प्रदेश सरकारको कार्यसम्पादनलाई व्यवस्थित बनाउन आवश्यक कानून, छरितो संगठन संरचना र आवश्यक स्रोत साधन व्यवस्थापन गर्नु पर्दछ।
- ३.२. आवधिक योजना र प्रादेशिक वार्षिक बजेटबीचको तार्दाम्यता कायम गर्न मध्यमकालीन खर्च संरचनाको कार्यान्वयनलाई प्रभावकारी बनाउनुपर्दछ।
- ३.३. प्रदेश मन्त्रालय तथा कार्यालयहरूको संरचनालाई चुस्त र छरितो बनाई सेवाप्रवाह प्रभावकारी बनाउनुपर्दछ। विकास निर्माणका क्रियाकलापहरू मन्त्रालय आफैले सञ्चालन गर्ने कार्यलाई निरुत्साहित

- गर्दै नीति, योजना, कानून तथा मापदण्डको निर्माण तथा सोको कार्यान्वयन तथा अनुगमन मूल्याङ्कनमा केन्द्रित हुनुपर्दछ।
- ३.४. प्रदेशबाट प्रदान हुने सेवा प्रवाहलाई छिटो छरितो तथा मितव्ययी बनाउन सूचना प्रविधिको प्रयोगलाई प्रथामिकता दिनुपर्दछ। सेवा प्रवाहलाई कम लागत र समयमा प्रदान गर्ने गरी संरचनागत तथा कार्यप्रणालीगत सुधार गर्नुपर्दछ।
 - ३.५. संघीय सरकार तथा स्थानीय तहबाट हुने वा भइरहेका कार्यहरूमा दोहोरोपना हुन नदिने तथा एकीकृत कार्यालयको अवधारणाअनुसार कार्यालय स्थापना गरी कार्यसम्पादन गर्नुपर्दछ।
 - ३.६. प्रदेश लोक सेवा आयोगहरूको प्रभावकारिता अभिवृद्धि गरी प्रदेश र स्थानीय तहमा समयमै आवश्यक जनशक्ति व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ।
 ४. **स्थानीय तहको कार्यसम्पादन** - स्थानीय तहको कार्यसम्पादन र वित्तीय व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी बनाउन देहायबमोजिमको सुधार हुनुपर्दछ।
 - ४.१. स्थानीय तह सञ्चालनको लागि आवश्यक कानून निर्माण, नीति निर्धारण, संगठन संरचना, स्रोतको व्यवस्थापन गरी विषयगत शाखाबाट कार्यसम्पादन गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ।
 - ४.२. स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को व्यवस्था तथा प्रत्येक स्थानीय तहको भौगोलिक अवस्था, खर्चको आवश्यकता, प्रवाह गर्नुपर्ने सेवा समेतको आधारमा दरबन्दी यकिन गरी तथा रिक्त दरबन्दी समयमै पदपूर्ति गरी सेवा प्रवाहलाई प्रभावकारी बनाउनुपर्दछ। स्थानीयतहका पदाधिकारी तथा कर्मचारीका सेवा सुविधासम्बन्धी मापदण्ड बनाई कार्यान्वयनमा ल्याउनुपर्दछ।
 - ४.३. अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को दफा २१(४) मा प्रदेश तथा स्थानीय तहले उठाएको राजस्व र यस ऐनबमोजिम प्राप्त हुने राजस्व बाँडफाँट रकमबाट प्रशासनिक खर्च पुग्ने गरी राजस्व तथा व्ययको अनुमान पेस गर्नुपर्ने व्यवस्था भएकोमा कतिपय स्थानीय तहले प्रशासनिक कार्यमा बढी रकम विनियोजन गर्ने गरेकोले सोमा नियन्त्रण हुनुपर्दछ।
 - ४.४. दिगो विकास लक्ष्य, संघीय आवधिक योजना र प्रादेशिक आवधिक योजनासँग सामञ्जस्य हुने गरी स्थानीय स्तरमा आवधिक योजना निर्माण र सोको प्रभावकारी कार्यान्वयनमा जोड दिनुपर्दछ।
 - ४.५. अनुत्पादक एवं वितरणमुखी टुक्रे आयोजना/कार्यक्रम छनोट गर्ने प्रवृत्तिलाई निरुत्साहित गरी उत्पादनमूलक तथा स्थानीय जनताको आवश्यकतालाई सम्बोधन गर्ने प्रतिफलमुखी योजना कार्यान्वयन गर्नेतर्फ ध्यान दिनुपर्दछ।
 - ४.६. स्थानीय तहको वित्तीय लेखाङ्कनमा प्रयोग भएको सुत्र सफ्टवेयरमा थप परिमार्जन गरी सबै पालिकाले पूर्णरूपमा प्रयोग गर्ने, लेखा राख्ने जनशक्तिको क्षमतासमेत अभिवृद्धि गरी उक्त प्रणालीबाट तयार हुने वित्तीय प्रतिवेदनले स्थानीय तहको सबै कारोबार समेटि यथार्थ चित्रण गर्न सक्ने बनाउनुपर्दछ।

- ४.७. स्थानीय तहमा स्थानीय नेतृत्व तथा जनशक्तिलाई समग्र कानूनी व्यवस्था तथा सेवा प्रवाह सम्बन्धी तालिमको व्यवस्था गरी क्षमता अभिवृद्धि गर्नुपर्दछ।
- ४.८. स्थानीय तहमा महालेखापरीक्षकको कार्यालयबाट जारी भएको प्रतिवेदन उपर प्रचलित कानूनबमोजिम गाउँ सभा वा नगरसभामा प्रस्तुत हुने र लेखा समिति गठन गरी बेरूजू छलफल एवं फर्स्यौट गर्ने व्यवस्था छ। सभाका पदाधिकारी तथा पालिकाका कर्मचारीबाट सम्पादन भएको कार्य उपर देखिएको बेरूजूका सम्बन्धमा सभाबाट फर्स्यौट गर्दा स्वार्थ नबाझिने सुनिश्चित गरी आवश्यक नीतिगत एवं कानूनी व्यवस्थामा सुधार हुनुपर्दछ।
- ४.९. स्थानीय तहको आन्तरिक लेखापरीक्षण व्यवस्थालाई स्वतन्त्र, विश्वसनीय र प्रभावकारी बनाई सबै स्थानीय तहको लेखापरीक्षण समयमै गर्न आवश्यक व्यवस्था हुनुपर्दछ।

अर्थतन्त्र

५. **आत्मनिर्भर अर्थतन्त्र निर्माण** - नेपालको संविधानले निर्देशित गरेको राज्यको आर्थिक उद्देश्य हासिल गर्न देहायबमोजिमको सुधार गर्नुपर्ने देखिन्छः
- ५.१. कृषिका लागि उन्नत बीउबिजन र पर्याप्त सिँचाइको व्यवस्था हुन नसकेको, समयमा मल प्राप्त नभएको तथा कृषिमा नवीन प्रविधिको प्रयोगको कमीले कृषिजन्य वस्तुको उत्पादनले राष्ट्रिय मागलाई पूर्ति गर्न नसकी कृषिजन्य वस्तुको आयात प्रत्येक वर्ष बढ्दै गएकोले कृषि क्षेत्रलाई व्यावसायिक र आधुनिकीकरण गर्दै राष्ट्रिय अर्थतन्त्रमा योगदान पुग्ने गरी रणनीति र कार्यनीति तयार गरी लागू गर्नुपर्दछ।
- ५.२. वातावरणमैत्री कृषि कार्यक्रमको विकास गरी सीमित रहेको कृषियोग्य भूमिको व्यावसायिक उत्पादनमा जोड दिई अर्गानिक कृषि प्रणालीको विकासबाट ग्रामीण पर्यटनलाई पर्यापर्यटनसँग आबद्ध गर्नुपर्दछ।
- ५.३. राष्ट्रिय हित सुनिश्चित गरेर मात्र प्रत्यक्ष वैदेशिक लगानी तथा वैदेशिक पुँजी र प्रविधि भित्र्याउने व्यवस्था गर्नुपर्दछ।
- ५.४. औपचारिक तथा अनौपचारिक आर्थिक क्रियाकलापहरूको पहिचान गरी अर्थतन्त्रको दायरामा ल्याई यसको क्षेत्र व्यापक बनाउन आवश्यक व्यवस्था गर्नुपर्दछ। सार्वजनिक, निजी र सहकारीक्षेत्रको सहभागितामार्फत् उपलब्ध साधन र स्रोतको अधिकतम परिचालन गरी राष्ट्रिय अर्थतन्त्रलाई आत्मनिर्भर र उन्नतिशील बनाउनुपर्दछ।
- ५.५. अतिकम विकसित मुलुकको श्रेणीबाट स्तरोन्नति हुन गैरहेको सन्दर्भमा स्तरोन्नति पश्चात् कम विकसित राष्ट्रको रूपमा नेपालले पाइरहेको व्यापार सहजीकरण तथा कोटा सुविधा अन्त्य हुने भएकाले सोको असर न्यूनीकरणका लागि लगानीमैत्री वातावरण सिर्जनामार्फत व्यापार विविधीकरण, आन्तरिक उत्पादन अभिवृद्धि, निजी क्षेत्रको व्यावसायिक एवं प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता अभिवृद्धि हुने व्यवस्था गर्नुपर्दछ।
- ५.६. कसुरजन्य सम्पत्तिको शुद्धीकरण र आतंकवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी रोक्न आवश्यक नीतिगत तथा कानूनी व्यवस्था गर्नुपर्ने देखिएको छ।

- ५.७. अर्थतन्त्रलाई सुदृढ गर्न पेट्रोलियम पदार्थलाई विस्थापित गरी विद्युतीय सवारी साधन तथा विद्युतीय सामानहरूको प्रयोगलाई प्रोत्साहन गर्नुपर्ने र सर्वसाधारणलाई विद्युत खपतमा महसुल समायोजन गर्ने जस्ता नीति लिनुपर्ने देखिन्छ।
- ५.८. अर्थ मन्त्रालय तथा राजस्वसँग सम्बन्धित नियमनकारी निकायमा अर्थतन्त्र तथा वित्त व्यवस्थापनमा ज्ञान, दक्षता र अनुभव रहेकालाई परिचालन गरिनुपर्दछ।
६. **उद्योग तथा व्यापार** - राष्ट्रिय उपभोगको संरचनामा सुधार गरी बचतलाई प्रोत्साहन गर्न आवश्यक रणनीति तथा कार्यनीति लागू गरी बचतलाई उत्पादनशील क्षेत्रमा लगानी गर्ने व्यवस्था गर्नुपर्दछ।
- ६.१. राष्ट्रिय उद्योगधन्दा र सामाजिक, आर्थिक रूपान्तरणमा सकारात्मक योगदान गर्ने लगानीमैत्री राजस्व नीतिको अवलम्बन गर्नुपर्दछ।
- ६.२. अर्थतन्त्रको विकासका लागि स्वदेशी लगानी, श्रम, सीप र कच्चा पदार्थमा आधारित राष्ट्रिय उद्योग धन्दाको संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्नुपर्दछ। यसका लागि निर्यात प्रवर्द्धन हुने गरी वस्तु तथा सेवाको मूल्य अभिवृद्धि गराई आयात व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ।
- ६.३. अर्थतन्त्रको बलियो आधार स्थानीय अर्थतन्त्र भएकोले आयात प्रतिस्थापन र निर्यात प्रवर्द्धन हुने, उच्च मूल्य अभिवृद्धि हुने, स्थानीय उत्पादनको लागि परम्परागत ज्ञान र सीप तथा स्थानीय कच्चा पदार्थमा आधारित लघु तथा घरेलु उद्योगको लागि वित्तीय उत्प्रेरणासहितको उत्पादन वृद्धिमा जोड दिने नीति तथा कार्यक्रम ल्याउनुपर्दछ।
- ६.४. वैदेशिक मुद्रा आर्जनको स्रोतमा आशातीत विस्तार हुन नसकेको र बढ्दो आयातको अवस्थाले शोधनान्तर स्थितिमा चाप पर्न गएकोले व्यापार घाटालाई वाञ्छित सीमाभित्र राख्ने गरी वित्तीय तथा मौद्रिक नीति लागू गर्नुपर्दछ।
- ६.५. लगानी वातावरणको लागि उपयुक्त कानूनी पूर्वाधारको जरुरत हुन्छ। यसका लागि औद्योगिक नीति, ऐन र नियमावली, विदेशी लगानी तथा प्रविधि हस्तान्तरण ऐन, दामासाही सम्बन्धी कानून, कम्पनी कानून, उपभोक्ता हित संरक्षण कानून, विदेशी विनिमय नियमित गर्ने ऐन, वित्तीय तथा बीमा सम्बन्धी कानून, सार्वजनिक निजी साझेदारीसम्बन्धी कानून, भन्सार ऐन, अन्तःशुल्क ऐन, सालवसाली आर्थिक ऐन, आयकर ऐन र वन तथा वातावरण सम्बन्धी कानूनलगायतका अन्य कानूनको पुनरावलोकन गरी बृहत् आर्थिक सुधारको थालनी गर्नुपर्दछ।
७. **वित्तीय तथा मौद्रिक नीतिको कार्यान्वयन** - वित्तीय र मौद्रिक नीतिको कार्यान्वयन सम्बन्धमा देहायका सुधार गर्नुपर्ने देखिन्छः
- ७.१. अनुत्पादक क्षेत्रमा कर्जा प्रवाह, ऋण भुक्तान गर्न पुनर्कर्जा, छोटो अन्तरालमा कर्जा विस्तार, घट्टो पुँजीगतखर्च, वैदेशिक सहायताको न्यून परिचालन लगायतका कारण तरलतामा संकुचन आई ब्याजदरमा उच्च वृद्धि भएको छ। ब्याजदर बढ्दा मुद्राको लागत महङ्गो हुन गई सो को प्रत्यक्ष असर उत्पादन र सेवा लागतमा पर्न गई महङ्गीको भार उपभोक्ताले व्यहोर्नु परेको छ। कर्जा र निक्षेप अनुपातको प्रभावकारी

अनुगमन गरी निक्षेपमा दिइने ब्याज एवं ऋणको ब्याज तथा अतिरिक्त प्रिमियमले अर्थतन्त्रका अन्य क्षेत्रहरूमा पार्ने प्रभाव अध्ययनलगायत निश्चित मापदण्ड बनाई सोको प्रभावकारी अनुगमन गर्नुपर्दछ।

७.२. बजारमा तरलता व्यवस्थापन गर्न नेपाल राष्ट्र बैङ्कले प्रचलित बजारदर भन्दा कम ब्याजदरमा स्टान्डिङ्ग लिक्विडिटी फेसिलिटी दिएपछि बैङ्कले सो सुविधा तोकिएको कार्यभन्दा अन्यत्र प्रयोग गरेको, कोभिड-१९ को असरबाट राहतस्वरूप निश्चित व्यवसायीलाई सहूलियत दरमा पुनर्कर्जा दिएकोमा सोको किस्ता र ब्याज असूल नहुँदा तरलताको समस्या समाधान हुन नसकेको अवस्था छ। यस सम्बन्धमा नीतिगत सुधार गरी प्रभावकारी अनुगमन गर्नुपर्दछ।

७.३. उद्योग, व्यापार, पेशा, व्यवसाय, संस्था दर्ता गर्ने तथा नियमन गर्ने निकायहरू र कर प्रशासनबीच विद्युतीय माध्यमबाट सूचना आदान प्रदान गरी कर सूचना सञ्जाल स्थापना गर्नुपर्दछ। कर निर्धारणसम्बन्धी विवादलाई समयमै निरूपण तथा समाधान गर्ने सम्बन्धमा अध्ययन गरी आवश्यकता र असल अभ्याससमेतका आधारमा कानूनी र संरचनागत व्यवस्था गर्नुपर्दछ।

७.४. गैरकर राजस्वलाई लागत प्रभावी बनाई राजस्व वृद्धिका लागि करका दरहरूलाई समयानुकूल पुनरावलोकन गर्दै हालको विद्यमान नीतिगत तथा संरचनागत व्यवस्थामा एकीकृत तथा परिमार्जन गरी गैरकर प्रशासन सम्बन्धी छुट्टै कानूनी व्यवस्था हुनुपर्दछ।

८. **संस्थान व्यवस्थापन - सार्वजनिक संस्थानको वित्तीय व्यवस्थापनमा देहायअनुसारका सुधार गर्नुपर्दछ:**

८.१. सार्वजनिक संस्थानको प्रभावकारी एवं व्यावसायिक तवरले सञ्चालनका लागि छाता नीति तर्जुमा गरी कार्यन्वयनमा ल्याउने व्यवस्था गर्नुपर्दछ। साथै सोही अनुरूपको एकीकृत कानून, तथा प्रत्येक संस्थानको रणनीतिक योजना तथा व्यावसायिक कार्ययोजना तर्जुमा गरी कार्यन्वयन गर्नुपर्दछ।

८.२. संस्थानको सान्दर्भिकता विश्लेषण गरी सरकारी संलग्नता कायम रहनुपर्ने, सार्वजनिक नीजि साझेदारीमा सञ्चालन गर्नुपर्ने, व्यवस्थापन करार दिने, निजी क्षेत्रलाई सञ्चालन गर्न दिने, एकअर्कामा गाभ्ने वा खारेज गर्ने गरी प्राथमिकता निर्धारण गर्नुपर्दछ। आधारभूत सेवा उपलब्ध गराउने बाहेक अन्य संस्थामा रहेको निश्चित प्रतिशत शेयर क्रमशः विनिवेश गर्दै जाने, रणनीतिक साझेदार सहभागी गराउने गरी व्यवस्थापकीय कार्यकुशलता अभिवृद्धि गर्नुपर्दछ।

८.३. संस्थान सञ्चालक समितिमा व्यावसायिक दक्षता भएका विशेषज्ञलाई जिम्मेवारी दिने र व्यावसायिक कार्य योजनाको आधारमा प्रतिस्पर्धा गराई कार्यकारी प्रमुखको नियुक्ति गर्ने र कार्यकारी प्रमुखसँग कार्य सम्पादन करार गरी वार्षिक कार्यसम्पादन मूल्याङ्कनका आधारमा निरन्तरता दिने वा नदिने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ।

८.४. सार्वजनिक संस्थानमा सरकारले गरेको शेयर तथा ऋण लगानी, ब्याज तथा लाभांश प्राप्तिको लेखाङ्कनलाई नियमित भिडान गरी अद्यावधिक गर्नुपर्दछ। वित्तीय योजना तयार गरी नेपाल सरकारलाई तिर्नुपर्ने ऋणको साँवा ब्याज समयमै भुक्तानी गर्नुपर्दछ। निजीकरण गरिएका संस्थानसँग लामो समयदेखि उठाउन बाँकी रहेको भाडा तथा लिज रेन्ट समयमै ताकेता गरी कानूनबमोजिम शुल्क, ब्याज तथा हर्जानासहित असुल गर्नुपर्दछ।

- ८.५. संस्थानमा आर्थिक अनुशासन कायम गर्न नेपाल वित्तीय प्रतिवेदनमान पूर्णरूपमा कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ। आन्तरिक नियन्त्रणलाई प्रभावकारी बनाई समयमै अन्तिम लेखापरीक्षण सम्पन्न गर्नुपर्ने र लेखापरीक्षणबाट देखिएका व्यहोरा कार्यान्वयन गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ।
- ८.६. सार्वजनिक संस्थानको स्वामित्वमा भएका जग्गा, जमिन, भवनलगायतका सम्पत्तिको उचित संरक्षण र उपयोग गर्दै सोको व्यवस्थित अभिलेख राखी नियमित प्रतिवेदन गर्नुपर्दछ।
- ८.७. संस्थानको सञ्चालन खर्चलाई वाञ्छित सीमाभित्र राख्न उपयुक्त नियन्त्रण पद्धति अवलम्बन गर्नुपर्दछ। व्यावसायिक कार्ययोजना, कार्यक्षेत्र, कार्यबोझ र प्रविधिमा आएको परिवर्तनसँगै संस्थानको संगठन तथा व्यवस्थापन सर्वेक्षण गरी दरबन्दी पुनरावलोकन गर्नुपर्दछ। कर्मचारीले सम्पादन गर्नुपर्ने कार्य विवरण एवं प्रमुख कार्यसम्पादन सूचकका आधारमा कर्मचारीको मूल्याङ्कन गरी वृत्ति विकाससँग आबद्ध गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ।
- ८.८. निजीकरण गरिएका संस्थानमा समाधान हुन नसकेका विवाद निरूपण गर्नुपर्दछ। निजीकरण गरिएका संस्थानको सम्झौतामा उल्लिखित प्रावधान कार्यान्वयनको नियमित अनुगमन गर्नुपर्दछ। खारेज भएका वा सञ्चालनमा नरहेका संस्थानको मेसिनरी औजार, जग्गा, भवन, तथा उपकरणको लगत लिई उपयोगको व्यवस्था गर्नुपर्दछ।

सार्वजनिक वित्त व्यवस्थापन

९. बजेट तथा कार्यक्रम - स्रोत साधनको कुशल बाँडफाँट गर्न बजेट निर्माण, कार्यान्वयन एवं नियन्त्रणसँग सम्बन्धित क्रियाकलापमा देहायबमोजिम सुधार गर्नुपर्ने देखिन्छः
 - ९.१. बजेट तर्जुमा पूर्व नै कार्यक्रम निर्दिष्ट गरी सोहीअनुसार बजेट विनियोजन गर्नुपर्नेमा अनुमान गर्न सकिने प्रयोजनको लागि समेत अर्थ विविध वा अबण्डामा ठूलो बजेट राख्ने र वर्षान्तमा रकमान्तर गर्ने एवं खर्च गर्ने परिपाटी उपर नियन्त्रण गरी त्रैमासिक सन्तुलन कायम गरी कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपर्दछ।
 - ९.२. राष्ट्रिय बजेट प्रणाली बाहिर विभिन्न प्रकारका कोष खडा गरी संसदीय निगरानीबेगर खर्च गरेकोमा हाल प्रदेश सरकार र स्थानीय तहले समेत विभिन्न कोषको स्थापना गरी सञ्चालन गरेका छन्। कोष खडा गरी बजेट प्रणाली बाहिरबाट खर्च गर्ने प्रवृत्तिमा नियन्त्रण गर्नुपर्दछ।
 - ९.३. पूर्व तयारी चरणमा गर्नुपर्ने कार्य सम्पन्न नभएका आयोजनामा बजेट विनियोजन गर्ने एवं बजेट खर्च हुन नसक्ने अवस्थामा समेत खर्चको आकारमात्र बढाउन फ्रिज नहुने खातामा राख्ने वा संघ संस्थाको खातामा रकम ट्रान्सफर गर्ने परिपाटीको अन्त्य गर्नुपर्दछ।
 - ९.४. सामाजिक सुरक्षा भत्ता, निवृत्तिभरण रकम, शिक्षकलगायतको योगदानमा आधारित पेन्सन योजना कार्यान्वयनमा नभएकोले पर्ने थप आर्थिक भार, सम्झौता तथा कानूनी निर्णयबाट सिर्जित दायित्वका साथै अन्तर्राष्ट्रिय तथा राष्ट्रिय परिवेशलाई विचार गरी आइपर्न सक्ने जोखिमहरूको पहिचान एवं विश्लेषण गर्दै भविष्यमा पर्न सक्ने दीर्घकालीन दायित्व वा खर्चलाई मध्यनजर गरी बजेट तर्जुमा गर्नुपर्दछ। दीर्घकालीन नीति, आवधिक योजना, मध्यमकालीन खर्च संरचना र वार्षिक बजेटबीच सामञ्जस्यता ल्याउनुपर्दछ।

- ९.५. बजेट तर्जुमा गर्दा नै प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई प्रदान गरिने सबै कार्यक्रम र योजना समावेश गर्नुका साथै आर्थिक वर्षको बीचमा नयाँ कार्यक्रमको लागि प्रदेश तथा स्थानीय तहमा सशर्त अनुदान हस्तान्तरण गर्ने प्रक्रिया बन्द गरिनुपर्दछ।
- ९.६. योजना छनोट अपेक्षित रूपमा सहभागितामूलक नरहेको, बढी महत्वाकांक्षी भएको र कार्यान्वयन पक्षमा पर्याप्त ध्यान नपुगेको, अन्तर क्षेत्रगत सामञ्जस्यता कायम नभएको जस्ता समस्याको सम्बोधन गर्ने पद्धति र प्रणालीको विकास हुनपर्दछ।
- ९.७. आन्तरिक आयको उपलब्धताको अनुपातमा तीन तहकै सरकारले लोकप्रिय र ठूलो आकारमा बजेट बनाउन अधिक मात्रामा घाटा बजेट पेश गर्ने परिपाटीलाई वाञ्छित सीमाभित्र ल्याउन स्रोत र साधनको प्राप्ति र उपयोगमा तालमेल मिलाउने गरी प्राथमिकताका क्षेत्र निर्धारण गरी कार्यान्वयनयोग्य बजेट निर्माण गर्नुपर्दछ।
- ९.८. पहुँचका आधारमा योजना तथा कार्यक्रम बजेटमा राख्ने प्रवृत्तिलाई निरूत्साहित गर्न उपलब्ध वित्तीय स्रोतको न्यायोचित वितरण हुने गरी मानव विकास तथा विकास निर्माणका सूचकाङ्कका आधारमा बढी प्रतिफल प्राप्त हुने वा तुलनात्मक लाभ बढी भएका योजना तथा कार्यक्रमको विश्लेषण गरी क्षेत्रगत तथा प्रदेशगत समानताको आधारमा बजेट विनियोजन गर्नुपर्दछ।
- ९.९. सांसद, संसदीय समिति, सरोकारवालाबीच हुने पूर्व बजेट छलफललाई पारदर्शी एवं नतिजामूलक बनाउनुपर्दछ। बजेट तर्जुमा, मध्यावधि तथा वार्षिक समीक्षा तथा बजेट कार्यान्वयनसम्बन्धी पृष्ठपोषणलाई आगामी बजेट तर्जुमा गर्दा उपयोग गर्नुपर्दछ।
१०. **राजस्व परिचालन** - आयकर, मूल्य अभिवृद्धि कर, भन्सार, अन्तःशुल्कलगायत राजस्व सङ्कलन एवं प्रशासनलाई व्यवस्थित गर्न देहायबमोजिमका सुधार गर्नुपर्दछः
- १०.१. अनौपचारिक अर्थतन्त्रलाई करको दायरामा ल्याई राजस्व परिचालनमा दक्षता अभिवृद्धि गरिनुपर्दछ।
- १०.२. उत्पादनमूलक उद्योगहरूको कच्चा पदार्थको प्रतिलब्धि दर, नोक्सानी तथा जर्ती दावी गर्ने विषयहरूलाई यथार्थपरक बनाउन मापदण्ड तय गरी राजस्व परिचालनमा सुधार गर्नुपर्दछ।
- १०.३. सूचना प्रविधि सफ्टवेयर निर्माण गरी निर्यात गर्ने व्यवसायलाई प्रोत्साहन गरी करको दायरामा ल्याउन सुक्ष्म निगरानी एवं सुविधाको व्यवस्था गरी करको दायरामा ल्याउनुपर्दछ।
- १०.४. राजस्व छुट दिएको कारणले वस्तु तथा सेवाको उत्पादन, रोजगारी एवं लगानीमा अभिवृद्धि र नागरिकमा पुगेको सहूलियतलगायतका पक्षको विश्लेषण हुन सकेको छैन। आर्थिक ऐन, विशेष ऐन, नियम, सहायता सम्झौताअन्तर्गत प्रदान गरिएको राजस्व छुट तोकिएको शर्त तथा प्रयोजनमा सदुपयोग भएको सुनिश्चित गर्नुपर्दछ। द्रष्टव्य, अनुसूची तथा पटके रूपमा गरिने निर्णयका आधारमा दिइने छुटको दायरा नियन्त्रण गर्नु जरुरी छ। समग्र राजस्व छुटबाट गुम्ने राजस्वको एकीकृत रकमगत विवरण र सो छुटबाट भएको अपेक्षित उपलब्धिलाई संसदमा पेस गर्ने व्यवस्था गर्नुपर्दछ।

- १०.५. नेपालमा मात्र नभई विश्वका सबैजसो मुलुकमा कोभिड-१९ को असर सामान्य भइसकेको अवस्थामा पनि कोभिड-१९ को असरलाई न्यूनीकरण गर्न विगतमा कर, भन्सार, अन्तःशुल्क लगायतमा दिएको छुट सुविधा हालसम्म पनि कायमै रहेकोले त्यस्तो छुट सुविधामा पुनरावलोकन गरी नियन्त्रण गर्नुपर्दछ।
- १०.६. कर असुली सम्बन्धमा विभिन्न कानूनमा व्यवस्था भएका तरिका, विधि र प्रक्रिया अपनाई राजस्व बक्यौता असुली गर्नुपर्दछ। समयमा कर विवरण नबुझाउने, समयमा कर नतिरी बक्यौता राख्ने करदाताहरूलाई पछिल्ला वर्षमा छुट सुविधा दिने परिपाटीको अन्त्य गरिनुपर्दछ।
- १०.७. करधारलाई दिगो र मजबुत गर्न आयातमा आधारित राजस्वको हिस्सालाई घटाउँदै आन्तरिक राजस्वका क्षेत्रहरूको पहिचान र विस्तार गर्नुपर्दछ। भन्सारमा मालवस्तुको घोषणा, वर्गीकरण र मूल्याङ्कनलाई यथार्थपरक र कारोबार मूल्यमा आधारित बनाउन अन्तर्देशीय भन्सार प्रशासनसँग विद्युतीय सूचना आदान प्रदान गर्ने एवं भन्सार दरबन्दी व्याख्यालाई थप स्पष्ट गर्नुपर्दछ। विश्व भन्सार संगठनका व्याख्या र वर्गीकरणलाई समयमै अद्यावधिक गरी भन्सार जाँचपास प्रणालीलाई यथार्थपरक बनाउनुपर्दछ।
- १०.८. सामाजिक सञ्जाल, भर्चुअल मिटिङ्ग प्लेटफर्म, अनलाइन व्यवसायलगायत भौगोलिक सीमाविहीन स्वरूपले हुने विद्युतीय कारोबारलाई करको दायरामा ल्याउनुपर्दछ। अनुसन्धानात्मक परीक्षण पद्धति बढाउँदै कर परीक्षणमा कृत्रिम बौद्धिकताको प्रयोग गर्नुपर्दछ। साथै कर परीक्षण प्रणालीलाई फेसलेस बनाउन प्रयास गर्नुपर्दछ।
- १०.९. एकीकृत कर प्रणालीलाई सबल र सुरक्षित बनाउँदै जोखिमका आधारमा कर परीक्षण गर्ने पद्धतिलाई सुदृढीकरण गरी परीक्षणको दायरा विस्तार गर्नुपर्दछ। कर परीक्षण कार्यलाई थप स्वच्छ, मितव्ययी र सरल बनाउन कर परीक्षणको क्रममा करदातासँग सूचना विवरण माग गर्ने, जवाफ लिनेलगायतका क्रियाकलापहरू र कर निर्धारण पश्चात् तयार गरिने प्रतिवेदनहरूसमेत सूचना प्रविधि प्रणालीमा आबद्ध गर्नुपर्दछ। कर परीक्षणको अतिरिक्त नियमितरूपमा पेस भएका कर विवरणहरू योजनाबद्ध तवरले अनुगमन गर्ने र अस्वाभाविक देखिएमा सोधखोज द्रुत परीक्षणमार्फत् एवं कर निर्धारण गर्न सक्ने व्यवस्था हुनुपर्दछ।
- १०.१०. राजस्वतर्फको आर्थिक विवरण स्वचालित रूपमा तयार हुने र बक्यौता असुलीलगायतका विवरणहरू स्वचालित रूपमा भिडान हुने गरी सूचना प्रविधिमा आधारित एकीकृत कर प्रणाली र राजस्व व्यवस्थापन सूचना प्रणालीका सूचना एक आपसमा स्वचालितरूपमा भिडान हुने व्यवस्था गर्नुपर्दछ।
- १०.११. राजस्व प्रशासनमा संलग्न जनशक्तिको सेवा प्रवेशको लागि विशिष्टीकृत योग्यता कायम गर्ने एवं कर्मचारीको क्षमता विकास कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपर्दछ। कर निर्धारणको अनुगमन, आन्तरिक एवं समकक्षी पुनरावलोकनमार्फत् सही कर निर्धारण हुने पद्धतिको अवलम्बन गर्नुपर्दछ।
- १०.१२. करदाताहरूले प्रयोग गर्ने बिलिङ्ग प्रणालीमा विभाग तथा कार्यालयहरूको पहुँच बढाई केन्द्रीय बीजक अनुगमन प्रणालीलाई सबै करदाताको पहुँच पुग्ने गरी लागू गर्नुपर्दछ। साथै बजार अनुगमन र मौज्जात परीक्षणलाई प्रभावकारी बनाउनुपर्दछ।

- १०.१३. करदाताको तर्फबाट आय विवरण प्रमाणीकरण गर्ने लेखापरीक्षकले न्यूनतम रूपमा परीक्षण गरी प्रमाणित गर्नुपर्ने विषय निर्धारण गरी सोको पालना नगर्ने लेखापरीक्षकलाई कारबाही गर्ने व्यवस्था हुनुपर्दछ। साथै धितोपत्र बोर्डमा दर्ता भएका एवं ठूला कम्पनीको लेखापरीक्षणमा संलग्न हुनको लागि थप योग्यताको व्यवस्था गर्नुपर्दछ।
- १०.१४. भन्सारमा हुने न्यून मूल्याङ्कन, घर जग्गाको खरिद बिक्रीमा हुने मूल्याङ्कन, बजारमा वस्तु तथा सेवा बिक्री वितरणमा हुने न्यून बीजकीकरण र घर जग्गा बहालमा हुने न्यून आय घोषणालाई निरुत्साहन गर्न सम्बद्ध सबै निकायसँगको सूचना आदनप्रदान गर्ने र बजारको अनुगमनलाई प्रभावकारी बनाउनुपर्दछ।
- १०.१५. साफ्टा सम्झौताका प्रावधानहरूको अध्ययन गर्ने तथा द्विपक्षीय व्यापार सम्झौताहरूको अध्ययन गरी व्यापारको लागत कम गर्ने रणनीति अख्तियार गर्नुको साथै उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालयबाट लगानी गर्न आउन सक्ने सम्भाव्य देशहरूसँग द्विपक्षीय लगानी सम्झौता गरी वैदेशिक प्रत्यक्ष लगानी बढाउनुपर्दछ। आयकर ऐन, २०५८ लागू हुनुभन्दा अगाडि भएका द्विपक्षीय करधार सम्झौताहरू लगानी भित्र्याउन अनुकूल हुने गरी पुनरावलोकन गर्नुपर्दछ।
११. **वैदेशिक सहायता** - वैदेशिक सहायता परिचालन गर्ने तथा सो सहायतालाई राष्ट्रिय बजेट र प्रतिवेदन प्रणालीभित्र ल्याउने तथा नतिजामा आधारित बनाउने सम्बन्धमा देहायबमोजिमका सुधार गर्नुपर्ने देखिन्छः
- ११.१. उपलब्ध राष्ट्रिय स्रोतबाट राष्ट्रको खर्च धान्न नपुग हुने अवस्थामा राष्ट्रिय हित र प्राथमिकतालाई आधार बनाउँदै वैदेशिक सहायता लिने प्रक्रियालाई थप पारदर्शी बनाई प्राप्त वैदेशिक सहायतालाई राष्ट्रिय बजेट प्रणाली र सञ्चित कोषमार्फत् परिचालन गर्नुपर्दछ।
- ११.२. राष्ट्रिय हितअनुकूल उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि हुने, रोजगारी सिर्जना हुने, आयात व्यवस्थापन र निर्यात प्रवर्द्धन हुने तथा उच्च प्रतिफल प्राप्त हुने र आत्मनिर्भर अर्थतन्त्र निर्माणमा योगदान पुग्ने क्षेत्र वा आयोजनाहरूमा मात्र विदेशी सहायता परिचालन गर्नुपर्दछ।
- ११.३. वैदेशिक सहायता परिचालन कार्यमा संलग्न हुने जनशक्तिको ज्ञान, सीप एवं दक्षता अभिवृद्धि गर्ने तथा संस्थागत संरचनाहरूलाई सबल बनाउने र संलग्न संस्थाहरूबीच समन्वय गर्नुपर्दछ।
- ११.४. शर्तसहितको वैदेशिक सहायता सकेसम्म स्वीकार नगर्ने नीति अख्तियार गर्नुपर्दछ। वैदेशिक सहायतामा प्राविधिक सहायताको अंश न्यून गर्दै जानुपर्दछ।
- ११.५. विकास सहायताको प्रतिबद्धता र यथार्थ प्राप्ति एवं प्राप्ति र उपयोगबीच ठूलो अन्तर देखिएकाले प्रतिबद्धताअनुसार विकास सहायता प्राप्त गर्न एवं प्राप्त भएअनुसार सहायता उपयोग गर्नेतर्फ क्रियाशील हुनुपर्दछ। वैदेशिक सहायतालाई शोधभर्ना उन्मुख बनाइएकोले सो प्रकृत्यामा सुधार गरी वैदेशिक सहायता समयमा नै प्राप्त गरी खर्च गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ।
- ११.६. वैदेशिक सहायता प्राप्तिको सुनिश्चितता भएपछि मात्र बजेटमा वैदेशिक स्रोतको रकम विनियोजन गरिनुपर्दछ।

- ११.७. वैदेशिक सहायता राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थाहरूमार्फत् परिचालन हुने व्यवस्थालाई अन्त्य गरी सरकारी संरचनामार्फत् परिचालन गर्ने व्यवस्था गर्नुपर्दछ।
- ११.८. वैदेशिक सहायतामा सञ्चालित आयोजनामा समयमा शोधभर्ना नभएको कारणले राज्यले प्राप्त गर्नुपर्ने रकम गुमाउनुपर्ने र सरकारी स्रोततर्फ चाप पर्न जाने भएकोले समयमै शोधभर्ना प्राप्त गर्न थप प्रयास हुनुपर्दछ। प्रदेश तथा स्थानीयतहले खर्च गरेका वैदेशिक सहायताको संघीय सरकारमा प्रतिवेदन गर्ने र समयमै शोधभर्ना माग गर्ने उपयुक्त व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ।
१२. **सार्वजनिक ऋण व्यवस्थापन** - अत्यावश्यक र उच्च आर्थिक तथा सामाजिक प्रतिफल प्राप्त हुने क्षेत्रमा मात्र ऋण परिचालन गर्ने सम्बन्धमा देहायबमोजिमका सुधार गर्नुपर्ने देखिन्छः
- १२.१. गत विगतको नवीकरणीय आन्तरिक ऋण (रोल ओभर) भुक्तानी नभएको अवस्थामा सो रकमलाई समेत चालु वर्षको लक्ष्यमा समावेश गर्नुपर्नेमा सम्बन्धित वर्षको नगदमा प्राप्त भएको रकमलाई मात्र ऋणमा गणना गरेको स्थिति छ। आन्तरिक ऋणको वास्तविक अवस्था र तरलतामा ध्यान पुऱ्याउन रोल ओभरलाई समेत सो वर्षको आन्तरिक ऋणमा गणना गर्नुपर्दछ।
- १२.२. बजेटरी सहायताको वैदेशिक ऋण, तथा आन्तरिक ऋणको रकमबाट पुँजी निर्माण नहुने प्रकृतिका वितरणमुखी क्रियाकलापमा र आयोजनागत ऋण पनि अन्यत्र खर्च गर्ने प्रवृत्ति देखिएकोले यसमा नीतिगत सुधार हुनुपर्दछ।
- १२.३. पुँजी निर्माण तथा उत्पादनसँग सबै ऋण आबद्ध नहुनाले ऋण विस्तारको अनुपातमा आर्थिक वृद्धि नभएको हुँदा अनुत्पादक क्षेत्रमा ऋणको प्रयोगलाई निरूत्साहित गरी ऋणको प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ।
- १२.४. सार्वजनिक निकायका रूपमा रहेका कोष, बोर्ड, परिषद, समिति तथा संस्थाहरूमा ठुलो मात्रामा हरेक वर्ष रहने मौज्जात रकमलाई ती निकायले वित्तीय संस्थाहरूमा न्यून ब्याजदरमा निक्षेप राख्ने तर सरकारले घाटा बजेट पूर्तिका लागि निक्षेपमा प्राप्ति हुने ब्याजदरभन्दा बढीदरमा तीनै बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाबाट आन्तरिक ऋण लिएकोले थप आर्थिक लागत परेको अवस्था छ। सार्वजनिक कोषको बचतलाई स्रोतका रूपमा परिचालन गर्न आवश्यक नीतिगत तथा कानूनी व्यवस्था गर्नुपर्दछ।
१३. **खर्च नियन्त्रण** - अनुत्पादक खर्च नियन्त्रण गरी अधिक प्रतिफल प्राप्त हुने गरी खर्च व्यवस्थापन गर्न देहाय बमोजिम गर्नुपर्ने देखिन्छः
- १३.१. सार्वजनिक खर्चको कुशलतापूर्वक व्यवस्थापन गर्न चालु खर्चलाई वाञ्छित सीमाभित्र राख्नुपर्दछ। सार्वजनिक ऋणलाई निश्चित सीमामा राख्ने र खर्चलाई प्रतिफलसँग आबद्ध गरी व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ।
- १३.२. मन्त्रालय तथा विभागबाट हुनसक्ने कार्यका लागि कोष, परिषद्, आयोग, बोर्डलगायतका संस्था खडा गरिएकोमा खारेज गर्ने, गाभ्ने तथा प्रदेश र स्थानीय तहको अधिकार कार्यान्वयनको लागि संघीय सरकारको संरचना स्थापना गर्ने कार्य रोकिनुपर्दछ। साथै तीनै तहका सरकारसँग सम्बन्धित मन्त्रालय, विभाग तथा कार्यालय तहका सरकारी संयन्त्रलाई चुस्त र प्रभावकारी बनाउन संगठनात्मक सुधार गर्नुपर्दछ।

- १३.३. सरकारी कार्यालय वा कर्मचारीले प्रयोग गर्ने भवन, अफिस कोठा, फर्निचर, उपकरण तथा सवारीसाधन सम्बन्धमा कार्यालयको आवश्यकता, कर्मचारी संख्या, कर्मचारीको स्तरसमेतलाई मध्यनजर गर्दै मापदण्ड निर्धारण गरी प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ। अनुत्पादक खर्च नियन्त्रण गर्न सार्वजनिक खर्चमा मितव्ययिता र प्रभावकारिता कायम गर्ने सम्बन्धी नीतिगत मार्गदर्शनलाई कडाइका साथ लागू गर्नुपर्दछ।
- १३.४. विद्यालय र विश्वविद्यालयका कर्मचारी र शिक्षक तथा स्थानीय तहका कर्मचारीहरूको लागि समेत योगदानमा आधारित निवृत्तभरण प्रणाली लागू गर्नुपर्दछ।
- १३.५. कार्यालय सञ्चालनका लागि आवश्यक पर्ने प्रशासनिक बजेट चालु बजेटमा विनियोजन नगरी निर्माण कार्यको कन्टिन्जेन्सीबाट प्रशासनिक खर्च गर्ने परिपाटीको अन्त्य गर्नुपर्दछ।
- १३.६. आवश्यकताका आधारमा आर्थिक सहायता वितरण गर्न वस्तुनिष्ठ मापदण्ड बनाई सो अनुसार वितरण गर्नुपर्दछ।
- १३.७. परामर्श सेवामा अधिक खर्च भइरहेको परिप्रेक्ष्यमा आयोजनाको ड्रइङ डिजाइन, लागत अनुमान तयारी, सर्वेक्षण, वित्तीय विवरण तयारी जस्ता कार्य विभागीय जनशक्तिबाट गराई बाह्य परामर्शदाताबाट गराउने परिपाटीको अन्त्य गर्नुपर्दछ। साथै, परामर्श शुल्क परामर्शदाताको कार्यअवधि भन्दा कार्य सम्पादन परिमाणका आधारमा निर्धारण गर्नुपर्ने व्यवस्था गर्नुपर्दछ।
१४. **अनुदान - कृषि, उद्योग तथा सेवा क्षेत्रलाई प्रोत्साहन गर्न अनुदान दिने र कमजोर वर्गलाई सहायता प्रदान गर्ने कार्यलाई व्यवस्थित गर्न निम्नानुसार सुधार गर्नुपर्ने देखिन्छ:**
- १४.१. तीनै तहका सरकारले कृषि क्षेत्रमा अनुदान प्रवाह गरेको भए तापनि अपेक्षित प्रतिफल प्राप्त हुन नसकेकोले अनुदानलाई प्रभावकारी बनाउन मौजुदा अनुदान वितरण नीति तथा कार्यक्रममा पुनरावलोकन गर्नुपर्दछ।
- १४.२. अनुदान तथा सहायता प्रदान गर्दा राजस्व आम्दानी हुने, उत्पादकत्व वृद्धि गर्ने, रोजगारी सिर्जना हुने, पुँजी निर्माण हुने, सामाजिक आर्थिक रुपान्तरण हुने, व्यावसायिक दक्षता अभिवृद्धि हुने जस्ता पक्षमा ध्यान दिई सोको उपलब्धि सुनिश्चित हुने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ।
- १४.३. वर्तमानमा रहेको आगत (इन्पुट) मा अनुदान दिने परिपाटीलाई अन्त्य गरी नतिजा (आउटपुट) मा आधारित अनुदान प्रदान गर्ने व्यवस्था कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ। साथै, पटके अनुदान वितरण गर्ने पद्धतिमा पुनरावलोकन गरी अनुदानलाई बीउपुँजीको रूपमा रुपान्तरण गर्ने र निश्चित समयपछि फिर्ता लिने गरी कार्यविधि तयार गर्नुपर्दछ।
- १४.४. तीनै तहका सरकारबाट अनुदान र सहायता वितरण गर्ने परिपाटीमा बढोत्तरी भएको अवस्थालाई मध्यनजर गरी अनुदान र सहायता वितरणका लागि रकम तोकी अख्तियारी पठाउने परिपाटीउपर नियन्त्रण हुनुपर्दछ।
- १४.५. अनुदान तथा सहायतामा संघ, प्रदेश र स्थानीय तहबाट दोहोरोपना नहुने, लाभग्राही छनोट पारदर्शी हुने, उपभोगका लागि अनुदान तथा सहायता प्रदान नगर्ने, अनुदानबाट व्यक्ति विशेषले भन्दा समुदायले लाभ

- लिने, लागत सहभागिताका आधारमा मात्र अनुदान प्रदान गर्ने जस्ता विषयलाई ध्यान दिई सोको लागि अनुदान सम्बन्धी वस्तुगत मापदण्ड तथा विधि तय गर्नुपर्दछ। अनुदान र सहायताको विवरण सार्वजनिक गरी यसलाई पारदर्शी, मितव्ययी र जवाफदेही बनाउनुपर्दछ।
- १४.६. अनुदान तथा सहायता उपयोगको निरन्तर अनुगमन गर्नुपर्दछ। अनुदानबाट उत्पादन तथा उत्पादकत्वमा योगदान पुगेको र जनताको जीवनस्तरमा सकारात्मक परिवर्तन आए नआएको सन्दर्भमा मूल्याङ्कन गर्नुपर्दछ। अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको नतिजाका आधारमा अनुदान कार्यक्रम र कार्यविधिमा सुधार गर्नुपर्दछ।
- १४.७. नेपाल सरकारले प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई र प्रदेश सरकारले स्थानीय तहलाई अनुदान उपलब्ध गराउँदा उक्त तहको खर्चको आवश्यकता तथा राजस्व क्षमताका आधारमा उपलब्ध गराइने वित्तीय समानीकरणको हिस्सा वृद्धि गर्ने र सशर्त, समपूरक र विशेष अनुदानको हिस्सा कम गर्दै जानुपर्दछ। साथै, आन्तरिक आयबाट आत्मनिर्भर हुने स्थानीयतहलाई समेत समानरूपमा अनुदान दिने परिपाटी पुनरावलोकन गर्नुपर्दछ। बढी आय हुने एक स्थानीय तहले अर्को स्थानीय तहलाई अनुदान सहायता दिने प्रचलन देखिन्छ। यस्तो अवस्थामा संघ वा प्रदेशबाट दिइने अनुदानमा कटौती गर्नुपर्दछ।
- १४.८. आर्थिक लाभका उद्देश्यले गठित संस्थालाई अनुदान दिँदा सोको लाभग्राही सोही संस्थाका शेयरधनी हुने हुँदा यस्ता संस्थालाई अनुदान दिनुको सट्टा शून्य ब्याज दरमा समयावधि तोक्य ऋण स्वरूप रकम निकास गर्ने व्यवस्था गर्नुपर्दछ।
१५. **सार्वजनिक सम्पत्तिको संरक्षण र उपयोग** - सार्वजनिक निकायको स्वामित्वमा रहेका सम्पत्तिको अभिलेख, संरक्षण र उपयोगमा देहायबमोजिमका सुधार गर्नुपर्ने देखिन्छः
- १५.१. ऐतिहासिक, धार्मिक, सांस्कृतिक तथा पुरातात्विक महत्वका सम्पदाहरूको संरक्षण तथा उपयोग र सरकारी सार्वजनिक निकाय एवं विश्वविद्यालयको स्वामित्वमा रहेका सार्वजनिक जग्गा जमिनको अतिक्रमण हटाई संरक्षण गरिनुपर्दछ।
- १५.२. सरकारी जग्गा तथा वन क्षेत्रको लिज, भोगाधिकार दिने तथा खानी उत्खननलगायत प्राकृतिक स्रोत साधनको उपयोगलाई व्यवस्थित गर्न स्पष्ट मापदण्ड तयार गरी सोको समुचित उपयोग र प्रतिफल प्राप्त हुने ढङ्गले व्यवस्थापन एवं अनुगमन गर्नुपर्दछ।
- १५.३. राष्ट्रिय महत्वका अभिलेख, नक्सा, सन्धि सम्झौता तथा ऐतिहासिक दस्तावेजहरूलाई डिजिटाइजेसन गरी सुरक्षित गर्ने र त्यस्ता कागजातहरूलाई पाण्डुलिपिको रूपमा दीर्घकालसम्म रहने गरी कागजी रूपमै पनि सुरक्षित रहने गरी व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ।
- १५.४. सार्वजनिक प्रयोगको लागि अधिग्रहण गरिएका जग्गा जमिनको संरक्षण र उपयोग उद्देश्यबमोजिम भए नभएको नियमन गरिनुपर्दछ।
- १५.५. सार्वजनिक निकायको आवश्यकता र औचित्यताका आधारमा मौजुदा मालसामान प्रयोगमा आउन नसक्ने स्थितिमा मात्रै नयाँ खरिदलाई जोड दिनुपर्दछ।

- १५.६. जिन्सी सामानको लिलामी प्रक्रियालाई व्यवस्थित बनाउन सरकारले कागजात अद्यावधिक नभएका एवं फिल्डमा रहेको जिन्सी सामानको अवस्था र कागजी विवरण रुजु नभएका जिन्सी सामानको निःसर्ग गर्ने सम्बन्धमा एक पटकको लागि नेपाल सरकारबाट आवश्यक नीतिगत निर्णय हुनुपर्ने देखिन्छ।
- १५.७. सार्वजनिक सम्पत्तिको अभिलेखलाई चुस्त, दुरुस्त, व्यवस्थित र प्रभावकारी बनाउन सार्वजनिक सम्पत्ति व्यवस्थापन प्रणालीलाई स्थानीय तहसम्म लागू गरिनुपर्दछ। वस्तुगत सहायताका रूपमा अनुदानमा प्राप्त सम्पत्ति पनि अनिवार्य रूपमा यस प्रणालीमा प्रविष्टि गर्नेगरी व्यवस्था गर्नुपर्दछ।
- १५.८. सार्वजनिक जग्गा, सामुदायिक भवन, सम्पदा लगायतका सार्वजनिक सम्पत्तिको विवरण सङ्कलन गरी अभिलेख व्यवस्थित गर्नुपर्दछ। सार्वजनिक सम्पत्तिमध्ये सवारी साधन, उपकरण, भवनलगायतका साधनहरू कुनै निकायमा अधिक रहने र कुनै निकायमा अपुग रहेको वर्तमान अवस्थालाई पुनरावलोकन गरी स्रोत हस्तान्तरण गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ।
- १५.९. सामान्य मर्मत सुधार गरी प्रयोगमा आउन सक्ने सम्पत्तिको पनि मर्मत नगर्नाले ती सम्पत्ति जीर्ण र बेकम्मा भइरहेको हुँदा त्यस्ता सम्पत्तिको मर्मत सुधार गरी प्रयोगमा ल्याउनुपर्दछ।
- १५.१०. भन्सार परिसर र प्रहरी चौकीलगायत सरकारी कार्यालयहरूमा लामो समयदेखि प्रयोगविहीन अवस्थामा रहेका र सार्वजनिक स्थानमा बेवारिसे अवस्थामा रहेका सवारी साधनहरूको खोजी तथा छानबिन गरी समयमै मर्मत सम्भार गरेर उपयोग गर्ने वा लिलाम बिक्री वा हस्तान्तरण गरेर सम्पत्ति व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ। सरकारी सवारीसाधनलगायतका पुराना सम्पत्ति व्यवस्थापन गर्ने र सम्भव नभए लिलाम बिक्री वा नष्ट गर्ने प्रक्रियालाई प्राथमिकताका साथ कार्यान्वयन गरिनुपर्दछ।

सार्वजनिक प्रशासन र सेवा प्रवाह

१६. **सार्वजनिक सेवा प्रवाह** - सार्वजनिक निकायले उपलब्ध स्रोत साधनको अधिकतम उपयोग गरी सेवा प्रवाहलाई मितव्ययी, प्रभावकारी र दक्षतापूर्वक सञ्चालन गर्न देहायबमोजिमका सुधार गर्नुपर्दछः
- १६.१. सेवा प्रवाहको समय, दूरी र लागत घटाई त्यस्तो सेवा प्रवाहलाई सुरक्षित, भरपर्दो र दिगो बनाउनुपर्दछ।
- १६.२. सेवाग्राहीसँगको प्रत्यक्ष सम्पर्कका कारण सेवा प्रवाहमा हुने अनियमितता, ढिलासुस्ती, मोलाहिजा, व्यक्तिगत सम्बन्धका आधारमा प्राथमिकता र अधिकारको दुरुपयोगलगायतका क्रियाकलाप नियन्त्रणका लागि विद्युतीय शासनको अवधारणाअनुरूप सूचना प्रविधि प्रणालीमा आधारित कागजरहित एवं व्यक्तिरहित सेवा प्रवाह गर्नुपर्दछ।
- १६.३. सेवा प्रवाहमा संलग्न पदाधिकारी र जनशक्तिको विद्यमान घुमाउरो उत्तरदायित्व प्रणाली अन्त गरी सेवाग्राहीप्रति सीधै उत्तरदायी र जवाफदेही हुनुपर्ने प्रणाली लागू गर्नुपर्दछ। यसका लागि गुनासो व्यवस्थापनमा सामाजिक सञ्जाल र सूचना प्रविधि प्रयोग गरी अनुगमन मूल्याङ्कन प्रणालीलाई व्यावहारिक रूपमा कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ।

- १६.४. क्षतिपूर्तिसहितको नागरिक बडापत्र राखी सोबमोजिम सार्वजनिक निकायले सेवाप्रवाह गरे नगरेको, समयमै सेवा प्रवाह नगरेकोमा सेवाग्राहीलाई क्षतिपूर्ति दिने व्यवस्था लागू भए, नभएको सम्बन्धमा प्रभावकारी अनुगमन हुनुपर्दछ।
- १६.५. सार्वजनिक परीक्षण, सामाजिक परीक्षण, सार्वजनिक सुनुवाइ, सेवाग्राही सन्तुष्टि सर्वेक्षण, पत्रकार सम्मेलनका माध्यमबाट सार्वजनिक सेवाका सम्बन्धमा पृष्ठपोषण लिई सेवा प्रवाह सुदृढीकरण गर्नुपर्दछ।
- १६.६. सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम खण्डीकृत रूपमा विभिन्न निकायबाट सञ्चालित भएकोले सोलाई निराकरण गर्न एकीकृत सामाजिक सुरक्षासम्बन्धी नीति तयार गरी सञ्चालन गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ।
- १६.७. सेवा प्रवाहलाई गुणस्तरीय र प्रभावकारी बनाउन चक्रीय समय प्रणाली, टोकन प्रणाली, लेआउट व्यवस्थापन र हेल्पडेस्क, कार्यविधि, प्रक्रिया एवं फाराम सरलीकरणलगायतका व्यवस्था कार्यान्वयनमा ल्याउनु पर्दछ।
- १६.८. निजी तथा सार्वजनिक स्वास्थ्य सेवा प्रवाह गर्ने अस्पताल, क्लिनिक तथा शिक्षण संस्थाहरूको सेवा सञ्चालन मापदण्ड, गुणस्तर र शुल्क निर्धारण गरी अधिकार क्षेत्रअनुसार संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले नियमित अनुगमन गर्नुपर्दछ।
- १६.९. स्वास्थ्य उपचार, उच्च शिक्षाको अवसर स्वदेशमा नै मिलाउने, दक्ष तथा प्राविधिक जनशक्तिलाई स्वदेशमै उपयोग गर्ने नीतिगत व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ।
- १६.१०. सेवा प्रवाहमा सिर्जनशीलता र नवीन प्रविधिको प्रयोग बढाउने, अन्तर्राष्ट्रिय अनुभवको आदान-प्रदान तथा असल अभ्यासलाई प्रयोगमा ल्याउनुपर्दछ। संघ, प्रदेश र स्थानीय तह तथा अन्य सार्वजनिक निकायले गर्नुपर्ने सेवाप्रवाहमा दोहोरोपना नहुने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ।
- १६.११. आम नागरिकले दैनिक सेवा प्राप्त गर्ने स्थानीय तह, मालपोत, नापी, यातायात, नागरिकता, राहदानी तथा राष्ट्रिय परिचयपत्र, कृषि, स्वास्थ्य लगायतसँग सम्बन्धित निकायमा सेवा प्रवाहलाई सरल र सहज बनाउन विशेष व्यवस्था गर्नुपर्दछ।
१७. **सूचना प्रविधिको उपयोग** - सूचना प्रविधिको उपयोग गरी प्रवाह हुने सेवा स्वच्छ, पारदर्शी र विश्वसनीय बनाउन देहायबमोजिमका सुधार गर्नुपर्ने देखिन्छः
- १७.१. सरकारी निकायहरूले प्रयोगमा ल्याएका सूचना प्रणालीहरूको अभिलेख राख्ने, प्रणालीलाई एकीकृत गरी नियमन गर्ने तथा निकायगत अन्तरसम्बन्धित सूचना आदानप्रदान एवं उपयोग गर्न सक्ने प्रणालीको विकास गर्नुपर्दछ। साथै सूचना प्रविधिमा अनधिकृत पहुँच रोक्न डाटा तथा साइबर सेक्युरिटीको लागि मजबुत संयन्त्र निर्माण गर्नुपर्दछ।
- १७.२. सरकारी निकायद्वारा सञ्चालित व्यवस्थापन सूचना प्रणाली तथा एप्लिकेसनहरूमा पटक पटक समस्या आएको, सेवाग्राहीमैत्री प्रणाली तयार नगरिएको, आवश्यक क्षमताको विश्लेषण गरी प्रणाली तयार नगरिएको, प्रणालीको सुरक्षा परीक्षण नगरी प्रयोगमा ल्याएको कारण सेवा प्रवाहमा असर परेकोले यस्ता

- पक्षहरूमा ध्यान दिई प्रणालीको सञ्चालन गर्नुपर्दछ। एकीकृत कार्यालय व्यवस्थापन प्रणालीको कार्यान्वयन गरी कागजरहित सरकारको अवधारणालाई मूर्तरूप दिनुपर्दछ।
- १७.३. सफ्टवेयर विकास गर्दा सोको लागत अनुमान गर्न वस्तुनिष्ठ मापदण्ड नहुनाले सफ्टवेयर पिच्छे लागत अनुमान भरपर्दो देखिँदैन। सफ्टवेयर खरिद कार्य प्रतिस्पर्धी र मितव्ययी बनाउन वस्तुनिष्ठ लागत निर्धारण गर्ने मापदण्ड बनाई कार्यान्वयनमा ल्याउनुपर्दछ।
- १७.४. कार्य सञ्चालनमा एकरूपता ल्याउन निकायको कार्यप्रकृतिअनुरूप आवश्यक पर्ने सफ्टवेयर विकास गरी संघ, प्रदेश र स्थानीयतहका निकायले प्रयोग गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ। कार्यालयपिच्छे सफ्टवेयर खरिद र विकास गर्ने कार्यलाई निरुत्साहित गर्नुपर्दछ।
- १७.५. विद्युतीय र डिजिटल कारोबार सञ्चालनलाई व्यवस्थित र विश्वसनीय बनाउन उपयुक्त कानूनी व्यवस्थाको तर्जुमाका साथै विद्युतीय हस्ताक्षरसम्बन्धी व्यवस्थाको कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ।
- १७.६. सरकारी निकायले छुट्टाछुट्टै डाटा सेन्टर सञ्चालन गर्ने कार्य आर्थिक, प्राविधिक एवं सुरक्षाको दृष्टिकोणले समेत चुनौतीपूर्ण देखिएकाले सरकारी एकीकृत डाटा सेन्टरलाई अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्डअनुरूप विकास गरी सबै सरकारी निकायले अनिवार्य रूपमा सो सेन्टरबाट नै डाटा व्यवस्थापनको सेवा लिने व्यवस्था गर्नुपर्दछ।
- १७.७. सरकारी निकायका वेबपेजको डिजाइनमा समेत एकरूपता ल्याउन तथा पूर्वाधारको विकास गरी सर्भर डाउन हुन नदिने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ।
- १७.८. संघ, प्रदेश र स्थानीय तहका निकायबाट प्रवाह हुने सबै सेवाहरूलाई सर्वसुलभ, भरपर्दो, विश्वसनीय र मितव्ययी बनाउन सूचना प्रविधिको उपयोगमा जोड दिनुपर्दछ।
- १७.९. कतिपय सरकारी निकायहरूले विकास गरेका वेबसाईट र मोबाइल एपहरूमा लामो समयदेखि सूचना अद्यावधिक नगरेको र प्रयोगविहिन अवस्थामा रहेकोले त्यस्ता वेबसाईट र मोबाइल एपमा निरन्तर रूपमा सूचना अद्यावधिक गर्ने र बन्द भएका वेबसाईट र मोबाइल एपको तथ्याङ्कको उचित व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ।
- १७.१०. सूचना प्रविधि सम्बन्धी समग्र पक्षको नियमनका लागि दक्ष जनशक्ति र अधिकार सम्पन्न नियमन निकायको व्यवस्था गर्नुपर्दछ।
१८. **मानव संसाधन व्यवस्थापन** - संघ, प्रदेश र स्थानीय तहमा मानवीय संसाधन व्यवस्थापनसँग सम्बन्धित देहायको सुधार गर्नुपर्ने देखिन्छः
- १८.१. उपयुक्त व्यक्तिलाई उपयुक्त समय र स्थानमा पदस्थापना गर्ने, कर्मचारी उत्प्रेरणा र मनोबल अभिवृद्धि गर्ने, सरुवा तथा बढुवालाई अनुमानयोग्य बनाउने र नेतृत्व क्षमता मूल्याङ्कन गरी विभागीय प्रमुख, आयोजना प्रमुखलगायतको जिम्मेवारी दिने तथा कार्यसम्पादन करार गर्ने व्यवस्था अवलम्बन गर्नुपर्दछ।

- १८.२. निजामती सेवा ऐन र प्रदेश तथा स्थानीय तहमा जनशक्ति परिचालनसम्बन्धी कानून तत्काल तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याउनुपर्दछ।
- १८.३. मानव संसाधन व्यवस्थापनमा रहेका समस्याहरू समाधान गर्न समसामयिक मानव संसाधन नीति, रणनीति एवं कार्यनीतिको तर्जुमा एवं कार्यान्वयनमा जोड दिनुपर्दछ।
- १८.४. प्रदेश र स्थानीय तहमा संगठन तथा व्यवस्थापन सर्वेक्षण गरेर दरबन्दी पुनरावलोकन गरी आवश्यक दरबन्दीअनुसार पदपूर्ति गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ।
- १८.५. स्वदेशी तथा विदेशी तालिम प्रदान गरी जनशक्तिको ज्ञान, सीप क्षमता अभिवृद्धि गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ। निजामती कर्मचारीको राष्ट्रिय तालिम नीति समयानुकूल हुनेगरी परिमार्जन गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ। राष्ट्रसेवकमा विषय सान्दर्भिक अद्यावधिक ज्ञान र सीपलाई निरन्तरता दिन र कुशलता अभिवृद्धिका लागि हरेक वर्ष न्यूनतम समयावधिको तालिम लिनुपर्ने व्यवस्था गर्नुपर्दछ।
- १८.६. निजामती सेवा र अन्य सरकारी सेवाको जनशक्ति विकास योजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ। विश्वविद्यालयको पाठ्यक्रममा निजामती वा अन्य सरकारी सेवामा आवश्यक पर्ने ज्ञान र सीप समावेश गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ।
- १८.७. निजामती र अन्य सरकारी सेवाबाट अवकाश प्राप्त जनशक्तिको ज्ञान, सीप र अनुभवलाई सरकारी सेवामा उपयोग गर्ने नीतिगत तथा कानूनी व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ। विश्वविद्यालय तथा शैक्षिक संस्थाबाट मेरिटमा आएका मेधावी जनशक्तिलाई सरकारी सेवामा आबद्ध हुने नीति तय गर्नुपर्दछ।
- १८.८. भविष्यमा आवश्यक पर्ने जनशक्तिको वैज्ञानिक प्रक्षेपण गरी सोहीबमोजिम जनशक्ति तयार हुने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ।

विकास व्यवस्थापन

१९. दिगो विकास लक्ष्य - दिगो विकासका लागि सन् २०१६-३० सम्मको अवधिका लागि तोकिएका लक्ष्य प्राप्ति सम्बन्धमा देहायका सुधार गर्नुपर्ने देखिन्छः
- १९.१. तीनै तहका सरकारले दिगो विकास लक्ष्यलाई आन्तरिकीकरण गरी योजना, मध्यमकालीन खर्च संरचना तथा बजेटसँग आबद्ध गरेर सोहीअनुसार कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपर्दछ। लक्ष्य हासिल गर्न तीनै तहका सरकारबीच समन्वय, सहकार्य र अन्तरसम्बन्ध स्थापित हुनुपर्दछ।
- १९.२. दिगो विकास लक्ष्य आफैमा अन्तरसम्बन्धित रहेकोले तीन तहका सरकार एवं विषयगत निकायबाट हुने योगदान पहिचान गरी प्रगतिको मापन, मूल्याङ्कन तथा विश्लेषण गर्नका लागि सूचकसहितको एकीकृत डाटाबेस तयार गर्नुपर्दछ। लक्ष्यको कार्यान्वयनको एकीकृत नतिजा सङ्कलन हुने व्यवस्था मिलाई सम्पूर्ण सरकार (होल अफ द गभर्नमेन्ट) को अवधारणाअनुरूप अनुगमन मूल्याङ्कन गर्नुपर्दछ।

- १९.३. कोभिड-१९ को असरले कार्यक्रम कार्यान्वयन तथा नतिजामा परेको प्रभाव अध्ययन गरी निर्धारित समयभित्र वाञ्छित लक्ष्य हासिल गर्न आवश्यक बजेट विनियोजन र कार्यसम्पादनको लागि स्पष्ट कार्ययोजना तयार गरी कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ।
- १९.४. दिगो विकास लक्ष्य हासिल गर्नका लागि सरकार, निजी क्षेत्र, गैरसरकारी संस्थालगायतका पक्षहरूको भूमिकालाई प्रभावकारी बनाउन सबै पक्षले स्वामित्व र अपनत्व लिने गरी आवश्यक व्यवस्था गर्नुपर्दछ। दिगो विकास लक्ष्यको कार्यान्वयन गर्न प्रदेश र स्थानीय तहमा संरचना तयार नगरेकोले यथाशीघ्र प्रभावकारी संस्थागत संरचना निर्माण गर्नुपर्दछ।
२०. **आयोजना व्यवस्थापन** - आयोजना व्यवस्थापनका विभिन्न चरणमा देखिएका समस्या समाधान गर्न देहायबमोजिम सुधार गर्नुपर्दछ:
- २०.१. लागत लाभ विश्लेषण, आन्तरिक प्रतिफल दर, लागत फिर्ता हुने समयावधि आदिको आधारमा प्राथमिकीकरण गरी आयोजना बैङ्क तयार गर्नुपर्दछ। आयोजना बैङ्कभन्दा बाहिरका आयोजना बजेटमा समावेश नगर्ने व्यवस्था कडाइका साथ लागू गर्नुपर्दछ।
- २०.२. आयोजनाहरू तोकिएको समयमा सम्पन्न नहुँदा लागत र समय दुबै वृद्धि भई आयोजना छनोटका लागि लिएको आधार, लाभ लागत विश्लेषणको तथ्याङ्क नै फरक पर्ने अवस्था छ। तसर्थ आयोजना सम्पन्नपश्चात् यथार्थ लागतको आधारमा प्रतिफलको मूल्याङ्कन एवं अनुगमन गर्ने परिपाटीको शुरुवात गर्नुपर्दछ।
- २०.३. उत्पादन केन्द्रित भौतिक पूर्वाधार विकास र यातायात तथा सूचना सञ्चार पूर्वाधारको वृहत सञ्जालीकरणमा लगानी बढाउने कार्यक्रम ल्याई कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ।
- २०.४. आवधिक योजनाले निर्दिष्ट लक्ष्य हासिल गर्ने गरी प्राथमिकता सहित आयोजना पहिचान र पूर्ण तयारीका साथ आयोजना कार्यान्वयनमा लैजान हाल सञ्चालनमा रहेका सबै पहिलो र दोस्रो प्राथमिकता प्राप्त आयोजना तथा रूपान्तरणकारी आयोजनाको समेत पूनर्मूल्याङ्कन गरेर प्राथमिकतामा रहेका आयोजना मात्र सञ्चालन गर्नुपर्दछ।
- २०.५. आयोजनाको अनुगमन र मूल्याङ्कनलाई नतिजामुखी बनाई आयोजना कार्यालय, मन्त्रालयस्तर, राष्ट्रिय योजना आयोग र प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयले आधुनिक विधिहरू प्रयोगमा ल्याई अनुगमन मूल्याङ्कन गर्नुपर्दछ। संघ र प्रदेशबाट सञ्चालन हुने आयोजना अनुगमन गर्न आयोजना व्यवस्थापन सूचना प्रणाली तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याउनुपर्दछ।
- २०.६. निश्चित सूचक र मापदण्डको आधारमा राष्ट्रिय गौरवका आयोजना तथा रूपान्तरणकारी आयोजना घोषणा गर्ने तथा तोकिएको समय र लागतमा आयोजना कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ। यस्ता आयोजना कार्यान्वयनका लागि उपयुक्त अनुगमन संयन्त्रसहितको छुट्टै कानूनी व्यवस्था गरी कार्यान्वयनमा ल्याउनुपर्दछ।
- २०.७. जग्गाको मूल्याङ्कन वस्तुनिष्ठ नहुँदा मुआब्जा भुक्तानी सम्बन्धमा विवाद उत्पन्न हुने र न्यायलयमा मुद्दा दायरसमेत गर्ने प्रवृत्तिले आयोजना कार्यान्वयनमा समस्या परेको देखिन्छ। आयोजनाहरूको लागि

आवश्यक जग्गा प्राप्ति र क्षतिपूर्ति वितरणको कार्यलाई सरलीकृत, वैज्ञानिक र व्यवस्थित गर्न उपयुक्त कानूनी व्यवस्था गर्नुपर्दछ।

- २०.८. पर्याप्त अध्ययन र स्थलगत अवलोकन बेगर ड्रइड डिजाइन तयार गरेको कारण निर्माण चरणमा आयोजनाको ड्रइड डिजाइन परिवर्तन गर्नुपर्ने अवस्था सिर्जना भइरहेकोले पर्याप्त अध्ययन बेगर आयोजनाको डिजाइन तयार गर्ने प्राविधिक तथा परामर्शदातालाई जिम्मेवार बनाउनुपर्दछ।
- २०.९. एकै प्रकृतिका आयोजनाहरू विभिन्न निकाय तथा सरकारबाट कार्यान्वयन भैरहेको तथा आयोजना अन्तरसम्बन्धित रहेकाले सडक, विद्युत, टेलिफोन, सिँचाइ, खानेपानी, वन जस्ता निकायहरूबीच समन्वयका आधारमा आयोजना कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ। शहरी पूर्वाधार निर्माणमा निजी क्षेत्रको सहभागिता अभिवृद्धि गराई यूटिलिटी कोरिडोर मार्फत सेवा प्रवाह र शुल्क व्यवस्थापन गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ। निर्माणका लागि आवश्यक पर्ने जनशक्ति, हेभी मेसिन, उपकरणहरू, निर्माण सामग्रीको उपलब्धता र व्यावसायिकता समेतलाई मध्यनजर राख्दै राष्ट्रिय निर्माण क्षमता विश्लेषण गरी राष्ट्रिय आवश्यकतासँग तादात्म्यता हुने गरी निर्माण क्षमता अभिवृद्धि गर्नुपर्दछ।
२१. **सार्वजनिक खरिद व्यवस्थापन** - सार्वजनिक खरिद प्रक्रियालाई प्रतिस्पर्धी, स्वच्छ, जवाफदेही, पारदर्शी, मितव्ययी र गुणस्तरीय बनाउन देहायबमोजिमको सुधार गर्नुपर्ने देखिन्छः
- २१.१. खरिद कानूनमा व्यवस्था भएबमोजिम मालसामान, निर्माण कार्य र सेवाको आवश्यकता पहिचान, खरिद गुरु योजना तथा वार्षिक खरिद योजना तयारी गर्नुपर्दछ। योग्यताको आधार र स्पेसिफिकेशन तयार गर्दा निश्चित निर्माण व्यवसायी, आपूर्तिकर्ता र परामर्शदातालाई मात्र अनुकूल हुने गरी तयार गर्ने, एउटै प्रकृतिको काममा समेत लागत अनुमान टुक्र्याई सोझै खरिद गर्ने, पूर्वानुमान गर्न सकिने अवस्थामा पनि लागत अनुमान यथार्थपरक तवरले तयार नगरी भेरिएसनबाट कार्य थप गर्ने कार्यमा नियन्त्रण गर्नुपर्दछ।
- २१.२. सार्वजनिक खरिद नियमावलीमा उल्लिखित सीमाभन्दा बढीको काम टुक्राटुक्रा पारी उपभोक्ता समितिलाई दिने, उपभोक्ता समितिहरूले निर्माण व्यवसायीबाट काम गराउने र बोलपत्रबाट खरिद गर्नुपर्ने सामान समेत उपभोक्ता समितिबाट सोझै खरिद गरेको देखिँदा यस्ता परिपाटी उपर कडाइका साथ नियन्त्रण गर्नुपर्दछ।
- २१.३. उपभोक्ता समितिको क्षमता, जनशक्ति, उपकरण लगायतका कारणले निर्माण कार्यको गुणस्तर कायम गर्न कठिनाई हुने हुँदा जटिल प्रकृतिका निर्माण कार्य उपभोक्ता समितिमार्फत गराउनु उचित देखिँदैन। उपभोक्ता समितिले गर्नुपर्ने गरी सम्झौता गरिएको कार्य निर्माणव्यवसायीबाट गराउने प्रवृत्तिमा सुधार हुनुपर्दछ।
- २१.४. विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन तयारी, जग्गा प्राप्ति, रुख कटान, विद्युत पोलको स्थानान्तरण, वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन र सरोकारवालासँग समन्वयलगायतका सबै पूर्व तयारीका कार्य गरेपश्चात मात्र खरिद व्यवस्थापनको कार्य गर्नुपर्दछ।
- २१.५. निर्माण व्यवसायीले सम्पादन गरिरहेका ठेक्काको विवरण खुल्ने खरिद व्यवस्थापन सूचना प्रणालीको विकास गरी निर्माण कार्यको मूल्याङ्कन गर्दा निर्माण क्षमता मापन समेत गर्ने व्यवस्था गर्नुपर्दछ।

- २१.६. सार्वजनिक खरिद प्रणालीको चरणहरू र कार्यप्रक्रिया व्यवस्थित गर्न सार्वजनिक खरिद अनुगमन कार्यालयले निर्देशिका जारी गर्नुपर्दछ। उक्त निर्देशिकामा खरिदका नवीनतम मोडालिटीहरू जस्तै सार्वजनिक निजी साझेदारी, निर्माण स्वामित्व सञ्चालन हस्तान्तरण (बुट), इन्जिनियरिङ प्रोक्चोरमेण्ट कन्ट्र्याक्ट र सञ्चालन तथा वित्तीय लिजको प्रस्ताव आह्वान एवं मूल्याङ्कन प्रक्रियासमेत समावेश गर्नुपर्दछ।
- २१.७. बोलपत्र वा प्रस्ताव मूल्याङ्कनबाट छनोट भएका आपूर्तिकर्ताहरूको कबोल मूल्यमा देशभरका सबै कार्यालयहरूले आईटम दर सम्झौता गरी तोकिएको मूल्यमा खरिद गर्न सक्ने व्यवस्था गर्नुपर्दछ।
- २१.८. सार्वजनिक खरिद प्रक्रियामा संलग्न हुने कर्मचारीको दक्षता वृद्धि गर्नुपर्दछ। खरिद प्रक्रियामा हुने ढिलाइलाई न्यून गर्न बजेट सुनिश्चितताको आधारमा खरिद पूर्वका क्रियाकलापहरू जस्तै मानव संसाधनको तयारी, कार्यस्थल तयारी, ड्रइङ डिजाइन तथा लागत अनुमान तयारी, बोलपत्र कागजात, सूचना प्रकाशन जस्ता कार्यहरू समयमै गर्नुपर्ने कानूनी व्यवस्था हुनुपर्दछ।
- २१.९. स्वदेशी वा विदेशी फर्मसंग संयुक्त उपक्रम गरी निर्माण कार्य गर्नको लागि छनोट हुने तर कम अनुभव भएको वा स्वदेशी फर्ममात्र संलग्न भई निर्माण कार्य गर्ने प्रवृत्तिलाई नियन्त्रण गर्न सो सम्बन्धी स्पष्ट व्यवस्था गर्नुपर्दछ।
- २१.१०. सार्वजनिक खरिदमा प्रतिस्पर्धा, स्वच्छता र जवाफदेहिता प्रवर्द्धन गरी मितव्ययी ढंगबाट खरिद गर्ने ध्येय रहेकोमा निर्माण व्यवसायी बढीमा पाँचवटा बोलपत्रको प्रकृत्यामा भाग लिन सक्ने संशोधित व्यवस्था पश्चात ठुला ठेक्काहरूमा एकल वा न्यूनतम संख्यामा मात्र निर्माण व्यवसायीको सहभागिता भई लागत अनुमान कै हाराहारीमा ठेक्का बन्दोबस्त भएको अवस्था छ। बोलपत्रमा सहभागी हुन प्रतिस्पर्धालाई सीमित नहुने गरी ठेक्का संख्यालाई मात्र आधार नबनाई ठेक्का कार्यलाई गुणस्तरीय बनाउन ठेक्का कार्यको जटिलता, कार्य क्षमता र निर्माण लागतलाईसमेत समेट्ने गरी खरिद कानूनमा सुधार गरिनुपर्दछ।

सार्वजनिक जवाफदेहिता र सुशासन

२२. लेखाङ्कन तथा प्रतिवेदन - आर्थिक कारोबारको लेखा राख्ने र प्रतिवेदन गर्ने व्यवस्थामा देहायको सुधार गर्नुपर्दछ:
- २२.१. संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले नेपाल सार्वजनिक क्षेत्र लेखामान (नेप्सास) को ढाँचामा वित्तीय विवरण तयार गर्नुपर्दछ। साथै कार्यात्मक वर्गीकरण, दिगो विकास लक्ष्य संकेत, लैंगिक उत्तरदायी बजेट सङ्केत, जलवायु परिवर्तन बजेट सङ्केतसमेतको आधारमा लेखाङ्कन र विवरण प्रस्तुत गर्ने व्यवस्था गर्नुपर्दछ।
- २२.२. नगदमा आधारित लेखाप्रणालीले सबै वित्तीय कारोबारलाई समेटेी समग्र आर्थिक अवस्था र वित्तीय कार्य सम्पादनलाई प्रस्तुत र चित्रण गर्न नसक्ने भएकोले यसमा सुधार गरी प्रोदभावी आधारको लेखा प्रणालीमा रूपान्तरण गर्ने तर्फ आवश्यक कार्य गर्नुपर्दछ।
- २२.३. राज्यका तीनै तहका सरकार र सरकारअन्तर्गतका सबै बजेटरी तथा गैर बजेटरी निकायहरूको कारोबारलाई समेटेी एकीकृत वित्तीय विवरण तयार गर्नुपर्दछ। वित्तीय हस्तान्तरणअन्तर्गत अनुदान

- निकासा गर्दा खर्च लेखाङ्कन हुने तर खर्च नभएको रकम आर्थिक वर्ष समाप्त भएपछि सम्बन्धित सरकारको सञ्चित कोषमा मौज्जात रहने एवं कतिपय अवस्थामा अर्को वर्ष फिर्ता प्राप्त हुने भएकाले राजस्व र खर्च रकम यथार्थपरक नहुने अवस्थालाई निराकरण गर्न र दोहोरो लेखाङ्कन हुने अवस्थालाई समाधान गर्न उपयुक्त विकल्प प्रयोगमा ल्याउनुपर्दछ।
- २२.४. सबै सरकारी सम्पत्ति तथा जायजेथा र दायित्वको विवरण एकीकृत गरी लेखाङ्कन तथा प्रतिवेदन गर्नु पर्दछ। बहुवर्षीय आयोजनाबाट वा अन्य तरिकाबाट सिर्जना हुने दायित्व तथा प्रतिबद्धताको लेखा राख्ने व्यवस्था गर्नुपर्दछ। साथै सरकार जमानत बसेको ऋणको समेत लेखाङ्कन गर्ने व्यवस्था हुनुपर्दछ।
- २२.५. अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ बमोजिम राजस्व तथा प्राकृतिक स्रोतबाट प्राप्त हुने रकमका लागि खडा गरिएका विभाज्य कोषमा जम्मा हुने रकम तोकिएको समयमा सबै तहमा बाँडफाँट गरी वर्षान्तमा रकम मौज्जात नरहने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ। संघ प्रदेश र स्थानीयतहको साझा अधिकार अन्तर्गत सङ्कलन भएको राजस्व सम्बन्धित विभाज्यकोषमा जम्मा हुनुपर्नेमा आफ्नै सञ्चित कोषमा जम्मा गर्ने गरेको समेत देखिएकोले यस्तो राजस्व विभाज्य कोषमा समयमै दाखिला गर्ने व्यवस्था गर्नुपर्दछ।
- २२.६. अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ बमोजिम प्रदेश लेखा नियन्त्रक कार्यालयले आफ्नो प्रदेशका स्थानीय तहको आम्दानी खर्चको एकीकृत विवरण तयार गरी संघीय अर्थ मन्त्रालयमा पठाउने र अर्थ मन्त्रालयबाट सम्पूर्ण सरकारको एकीकृत वित्तीय विवरण तयार गर्ने व्यवस्था गर्नुपर्दछ।
- २२.७. बजेट तर्जुमा, कार्यान्वयन, लेखाङ्कन र प्रतिवेदन तीन तहकै सरकारबीच एकरूपता कायम गर्न आधुनिक सूचना प्रविधि/प्रणालीको अवलम्बन गरी एकीकृत वित्त व्यवस्थापन सूचना प्रणाली विकास गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ। लेखाका आधारभूत वित्तीय विवरण स्वचालित रूपमा सो प्रणालीबाट तयार हुने व्यवस्था गर्नुपर्दछ।
- २२.८. नेपालमा सार्वजनिक क्षेत्रमा सार्वजनिक वित्तसम्बन्धी दक्ष जनशक्तिको व्यवस्था गर्न वित्त व्यवस्थापन विज्ञ प्रमाणीकरण गर्ने तथा आर्थिक प्रशासनका जनशक्तिको क्षमता अभिवृद्धि गर्न उपयुक्त संरचना तथा नियमनको व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ।
- २२.९. आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व नियमावली, २०७७ मा पेशकीलाई बेरुजू नमान्ने व्यवस्था गरेको हुँदा अघावधिक लगतका लागि सरकारी कार्यालयले प्रदान गरेका प्रत्येक पेस्कीको खाता उतार गरी एकीकृत विवरण तयार गर्ने एवं प्रत्येक पेस्की जिम्मेवारी प्रमाणित गर्ने प्रयोजनको लागि बेग्लै फाराम तयार गर्नुपर्दछ।
२३. **आन्तरिक नियन्त्रण एवं आन्तरिक लेखापरीक्षण** - सार्वजनिक स्रोत साधनको प्रभावकारी उपयोगको लागि आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली एवं आन्तरिक लेखापरीक्षणमा देहायको सुधार गर्नुपर्ने देखिन्छः
- २३.१. आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ बमोजिमको सबै तहका सरकार मातहतका कार्यालयले आन्तरिक नियन्त्रण तथा लेखापरीक्षण समितिलाई सक्रिय बनाउनुपर्दछ। सबै सार्वजनिक निकायले आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली सम्बन्धी कार्यविधि बनाई लागू गर्नुपर्दछ।

- २३.२. स्थानीय तहलगायत विश्वविद्यालय, समिति, बोर्ड, संगठित संस्थालगायत सार्वजनिक संस्थामा अनिर्वायरूपमा आन्तरिक लेखापरीक्षणको व्यवस्था गर्नुपर्दछ। आन्तरिक लेखापरीक्षणलाई प्रभावकारी बनाउन अन्तर्राष्ट्रिय असल अभ्याससमेतको आधारमा व्यवस्थापकीय तथा सञ्चालनगत जिम्मेवारीबाट स्वतन्त्र राख्न कानूनी र संरचनागत सुधार गर्नुपर्दछ।
- २३.३. आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ मा तोकिए बमोजिमको समयमा नै बेरुजु फर्स्यौट गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ।
- २३.४. आन्तरिक लेखापरीक्षणको प्रभावकारिता अभिवृद्धि गर्न अन्तिम लेखापरीक्षण र आन्तरिक लेखापरीक्षणबीचको समन्वय बढाउनुपर्दछ।
२४. **अन्तिम लेखापरीक्षण** - लेखापरीक्षणको गुणस्तर र प्रभाव अभिवृद्धि गर्न अन्तिम लेखापरीक्षणमा देहाय बमोजिम सुधार गर्नुपर्ने देखिन्छः
- २४.१. सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाहरूको अन्तर्राष्ट्रिय संगठनको लिमा तथा मेक्सिको घोषणा र विभिन्न समयमा संयुक्त राष्ट्रसंघको महासभाले पारित गरेका प्रस्तावहरूले सम्बोधन गरेबमोजिम सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थालाई वित्तीय एवं प्रशासनिक र कार्यात्मक स्वतन्त्रता कायम गर्न आवश्यक कानून तथा स्रोत साधन उपलब्ध हुने व्यवस्था गर्नुपर्दछ।
- २४.२. कार्यालयबाट जारी आचारसंहिता पालना, लेखापरीक्षणको गुणस्तर नियन्त्रण, पेशागत दक्षता विकास लगायतका कार्यमा निरन्तरता दिँदै लेखापरीक्षणको मूल्य मान्यता अभिवृद्धिको लागि स्रोत साधनको व्यवस्था गर्नुपर्दछ।
- २४.३. महालेखापरीक्षकबाट पेस हुने वार्षिक प्रतिवेदन, प्रदेशको काम कारबाहीबारेको प्रतिवेदन तथा स्थानीय तहको लेखापरीक्षण प्रतिवेदन यथासमयमै सबै तहको सम्बन्धित व्यवस्थापकीय अङ्गमा पेस गर्ने र छलफल हुने व्यवस्था गर्नुपर्दछ। प्रतिवेदनका महत्वपूर्ण विषयका सम्बन्धमा सार्वजनिक लेखा समितिलगायतमा पूर्व छलफल गर्ने, समन्वय तथा सहकार्य गर्ने व्यवस्था गर्नुपर्दछ।
- २४.४. लेखापरीक्षण ऐन, २०७५ को दफा १६ मा महालेखापरीक्षकद्वारा जारी मानदण्ड, नीति, निर्देशन, निर्देशिका तथा लेखापरीक्षण योजनाबमोजिम सम्पन्न गरेको लेखापरीक्षण कार्यबाट हुन गएको त्रुटिको लागि महालेखापरीक्षकको कार्यालयका कर्मचारी व्यक्तिगत रूपमा जिम्मेवार नहुने व्यवस्था छ। लेखापरीक्षण मानदण्ड, निर्देशिकाको आधारमा लेखापरीक्षण गर्दा पहिचान हुन नसकेका त्रुटि वा कमजोरीका विषयमा लेखापरीक्षण ऐन, २०७५ को दफा १४ बमोजिम समकक्षी पुनरावलोकन बाहेक लेखापरीक्षणको पुनरावलोकन गर्न नसकिने व्यवस्थाबारे आम सरोकारवालालाई जानकारी गराउने लगायतका विषयमा आवश्यक समन्वय गर्नुपर्ने अवस्था छ।
- २४.५. लेखापरीक्षण ऐन, २०७५ को दफा २(घ) बमोजिम लेखापरीक्षणले सम्परीक्षण कार्यलाई पनि समेटेको छ। आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ को दफा ३८(४) बमोजिम बेरुजु फर्स्यौट

- तथा फरफारख गरी लेखा उत्तरदायी अधिकृतले अन्तिम लेखापरीक्षणमा पेश गर्ने र सोलाई लेखापरीक्षण हुँदा परीक्षण गर्ने विषय सम्बन्धमा स्पष्ट हुनुपर्दछ।
- २४.६. आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ को दफा ४०, दफा ४१ र लेखापरीक्षण ऐन, २०७५ का प्रावधान बाझिएको हुँदा यी ऐनको व्यवस्थामा तादात्म्यता हुनुपर्दछ।
- २४.७. महालेखापरीक्षकको कार्यालयमा कार्यरत रहने नेपाल लेखापरीक्षण सेवाका कर्मचारीको सेवा संचालन महालेखापरीक्षकको कार्यालयबाट हुने कानूनी व्यवस्था गर्नुपर्दछ।
२५. **नियमन व्यवस्था - संविधान र कानूनबमोजिम सम्पादित नियमन कार्य सम्बन्धमा देहायका सुधार गर्नुपर्ने देखिन्छ:**
- २५.१. औषधि तथा औषधिजन्य पदार्थ र खाद्य पदार्थको गुणस्तर, निर्माण सामग्री तथा कार्यको गुणस्तर कायम गर्ने, मालवस्तुको उत्पादन, पैठारी, ढुवानी, सञ्चय वा बिक्री वितरणमा लागेको लागत र तोकिएको भन्दा बढी मुनाफा लिई बिक्री वितरण गर्ने, बजारमा न्यून गुणस्तरीय, कम तौल तथा म्याद नाघेका वस्तु तथा सेवा आपूर्ति हुने, अत्यावश्यक वस्तुको अभावलगायतका समस्या रहेकोले सम्बद्ध निकायको समन्वयमा बजार अनुगमन तथा कारबाही गर्ने व्यवस्थालाई प्रभावकारी बनाउनुपर्दछ।
- २५.२. कार्यकारी निकाय अन्तर्गत नै रहेका राष्ट्रिय सतर्कता केन्द्र, सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभाग, राजस्व अनुसन्धान विभाग, सार्वजनिक खरिद अनुगमन कार्यालय तथा विषयक्षेत्रगत नियमनकारी निकायहरूलाई उपयुक्त कार्यात्मक स्वतन्त्रता दिई पेशागत र संस्थागत क्षमतालाई सबल बनाउनुपर्दछ। नियमनकारी निकायहरूबीच सूचना आदान प्रदान गरिनुपर्दछ।
- २५.३. नागरिक लगानी कोष, सामाजिक सुरक्षा कोष, कर्मचारी सञ्चय कोषलगायतका वित्तीय कारोबार गर्ने कोषहरूको नियमन गर्ने नियमनकारी निकाय स्थापना गरिनुपर्दछ। साथै, बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाको नियमन प्रभावकारी बनाउनुपर्दछ।
- २५.४. संसदीय समितिहरूले दिएका निर्देशनको अभिलेख राखी पालना भए नभएको अनुगमन गर्नुपर्दछ।
- २५.५. सार्वजनिक निजी सेवा प्रदायक निकायको त्रुटिपूर्ण कार्यबाट उपभोक्तालाई आर्थिक, भौतिक, शारीरिक वा अन्य किसिमको हानि नोक्सानी पुग्न गएमा त्यसको उचित क्षतिपूर्ति भरण गर्ने व्यवस्था मिलाई नियमित अनुगमन गर्नुपर्दछ।
- २५.६. बैङ्क, वित्तीय संस्था, सहकारी, बाणिज्य, कम्पनी, धितोपत्र, विद्युत, हवाई, दूरसंचारलगायतका निकायहरूको सेवालाई सेवाग्राहीमुखी बनाउन प्रभावकारी नियमन गरिनुपर्दछ।
२६. **वित्तीय अनुशासन - वित्तीय तथा शासकीय सुशासन कायम गर्न देहायका सुधार गर्नुपर्ने देखिन्छ:**
- २६.१. वित्तीय विवरण तथा लेखा समयमा उपलब्ध नगराउने, लेखासँग सम्बन्धित कागजात पेस नगर्ने, तत्सम्बन्धी सूचना उपलब्ध नगराउने, तोकिएको ढाँचामा लेखा नराख्ने र लेखापरीक्षण नगराउनेलाई

- लेखापरीक्षण ऐनबमोजिम कारबाही गर्ने, लेखापरीक्षणबाट देखिएको कैफियत तथा सुझाव कार्यान्वयन सम्बन्धमा जिम्मेवार व्यक्तिले गरेको कार्यको प्रगतिको जाँच गरी प्रतिवेदन गर्ने व्यवस्था गर्नुपर्दछ।
- २६.२. आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ तथा नियमावली, २०७७ बमोजिम स्वीकृत बजेट, कार्यक्रम र उपलब्ध स्रोत समेतको आधारमा उच्च प्रतिफल र गुणस्तर कायम हुने गरी खर्च गर्न तथा वित्तीय उत्तरदायित्व, जिम्मेवारी र जवाफदेहिता वहन गर्ने व्यवस्थाको प्रभावकारी तवरले कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ।
- २६.३. निश्चित सूचकाङ्क निर्धारण गरी निकायगत वित्तीय अनुशासनको अवस्था मूल्याङ्कन गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ। यसका लागि नीतिगत, संगठनात्मक, प्रशासनिक, आर्थिकलगायतका सूचक तर्जुमा गर्नुपर्दछ।
- २६.४. प्रत्येक सार्वजनिक निकायले आफ्नो कार्यालयको कार्य सम्पादन सहजता र शीघ्रता ल्याउन कार्यविधि बनाई सो अनुसार कार्य गर्नुपर्दछ।
- २६.५. जिम्मेवार पदाधिकारीहरू आफ्नो कार्यकालको आर्थिक कारोबारको लेखापरीक्षण गराई बेरूजू फरफारख गरेर मात्र अन्यत्र रमाना गरिनुपर्दछ।
- २६.६. सरकारी निकायको आर्थिक कारोबार गर्दा देखिएका अनियमितता र बेरूजूको सम्बन्धमा सम्बन्धित दामकाम गर्ने कार्यालय प्रमुख र जिम्मेवार पदाधिकारीलाई उत्तरदायी बनाउनुपर्दछ।
- २६.७. आर्थिक अनुशासन पालना तथा बेरूजू फर्स्यौटलाई कार्यसम्पादन र वृत्ति विकासका पक्षहरूसँग जोडिनुपर्दछ।
- २६.८. सार्वजनिक संस्थानहरूमा कार्यकारी प्रमुख, सञ्चालक समितिमा नियुक्ति वा मनोनयन गर्दा विगतको वित्तीय अनुशासन पालनाको स्थिति मूल्याङ्कन गरिनुपर्दछ।
२७. **भ्रष्टाचार नियन्त्रण र सुशासन**
- २७.१. भ्रष्टाचारजन्य कार्यहरू हुने प्रमुख जोखिम क्षेत्रहरूवारे नियमित अध्ययन सर्भेक्षण गरी निगरानी सूची तयार गरी त्यस्ता क्षेत्रहरूलाई विशेष निगरानी गर्ने व्यवस्था मिलाउनु पर्दछ।
- २७.२. नेतृत्वको पदमा जिम्मेवारी ग्रहण गर्नु पूर्व सम्बन्धित पदले सम्पादन गर्ने कार्यहरू र त्यस्तो पद ग्रहण गर्ने व्यक्ति संलग्न रहेको पेशा व्यवसाय र निजको पृष्ठभूमि बीच स्वार्थ नबाझिने कुरा सुनिश्चित गरी औपचारिकरूपमा घोषणा गर्न लगाई सोको अभिलेख गर्ने व्यवस्था गर्नुपर्दछ।
- २७.३. निर्वाचन खर्च बढी हुन गई सोको कारणबाट भ्रष्टाचारजन्य कार्य गर्न प्रोत्साहित हुने वा दवाव पर्ने अवस्थालाई सम्बोधन गर्न निर्वाचन खर्चलाई वाञ्छित सीमा भित्र राख्ने वा यसका लागि वैकल्पिक व्यवस्था गर्नुपर्ने देखिएको छ।
- २७.४. भ्रष्टाचारजन्य कृयाकलाप प्रति कानूनीरूपमा मात्र होईन सामाजिक र सांस्कृतिक रूपमै शून्य सहनशीलता अपनाउन नागरिक तहमै प्रभावकारी सामाजिक तथा सांस्कृतिक मूल्यमान्यतामा सुधार गर्न जनचेतनायुक्त कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपर्दछ।

- २७.५. भ्रष्टाचारजन्य क्रियाकलापलाई निरोध गर्न सार्वजनिक निकायहरूको आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीलाई सुदृढ गरी प्रभावकारीरूपमा कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ।
- २७.६. सूचनाको गोप्यता र निर्दिष्ट प्रयोजनमा मात्र उपयोग हुने कुरा सुनिश्चित गरी विषयक्षेत्रगत नियमनकारी संस्थाहरू, सम्बन्धित सरकारी विभाग/कार्यालयहरू र संवैधानिक निकायहरूबीच शंकास्पद र सीमागत कारोवारसंग सम्बन्धित सूचना आदानप्रदान गर्ने व्यवस्था गर्नुपर्दछ।